

ARCHEION

CZASOPISMO NAUKOWE POŚWIĘCONE
SPRAWOM ARCHIWALNYM

ZAŁOŻONE PRZEZ
STANISŁAWA PTASZYCKIEGO

REDAKTOROWIE
WITOLD SUCHODOLSKI
I
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XIV

WARSZAWA 1936

WYDAWNICTWO ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
SKŁAD GŁÓWNY W ADMINISTRACJI WYDAWNICTW
MINISTERSTWA W. R. I O. P. WARSZAWA. ALEJA SZUCHA 23/25

ARCHEION

REVUE DES ARCHIVES

FONDÉE PAR

STANISŁAW PTASZYCKI

PUBLIÉE PAR L'ADMINISTRATION
GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT

SOUS LA DIRECTION

DE

WITOLD SUCHODOLSKI

ET

WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XIV

VARSOVIE 1936

ARCHEION

215

ARCHEION

REVUE DES ARCHIVES

FONDÉE PAR

STANISŁAW PTASZYCKI

PUBLIÉE PAR L'ADMINISTRATION
GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT

SOUS LA DIRECTION

DE

WITOLD SUCHODOLSKI

ET

WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XIV

VARSOVIE 1936

ARCHEION

CZASOPISMO NAUKOWE POŚWIĘCONE
SPRAWOM ARCHIWALNYM

ZAŁOŻONE PRZEZ
STANISŁAWA PTASZYCKIEGO

REDAKTOROWIE
WITOLD SUCHODOLSKI
I
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XIV

Biblioteka Jagiellońska

1002471193

WARSZAWA 1936

WYDAWNICTWO ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
SKŁAD GŁÓWNY W ADMINISTRACJI WYDAWNICTW
MINISTERSTWA W. R. I O. P. WARSZAWA, ALEJA SZUCHA 23/25

C 18277

~~182714~~
~~II~~

Ś. P. STANISŁAW ZAKRZEWSKI

Dnia 15 marca 1936 r. zmarł, licząc zaledwie lat 62 życia, pełen sił i pełen niczym nieuszczerplonej energii twórczej ś. p. Stanisław Zakrzewski. Nauka polska podniosła tu niepowetowaną stratę uczonego najwyższej miary, z którego działalności, pracy, wysokich wyników, pierwszorzędного stanowiska naukowego, które sobie zdobył, miała prawo być dumną.

Czterdzieści lat pracy naukowej, bardzo jednolitej od samego początku, pozwalają na łatwą charakterystykę postaci tego uczonego. Jego główne zainteresowania naukowe były skierowane do badań dziejów najdawniejszych, tych gdzie z drobnych okruszków źródeł tworzy intuicją badacza obraz z mozaiki, obraz może nie zawsze jasny i wyraźny, jeżeli chodzi o szczegóły, ale oświetlony tym dziwnym i uroczym światłem tego, co sam St. Zakrzewski tak pięknie i trafnie określił jako „Intuicję historyczną”. Ten dar intuicji historycznej posiadał on w najwyższym stopniu, umiał wyrozumieć znakomicie wartość i znaczenie ułamkowych, kruchych i małowiąjących źródeł, a wsparty niepospolitą erudycją, przeniknięciem i opanowaniem tła, na którym rozgrywają się wypadki dziejowe, zrozumieniem ducha czasów jak i duszy współczesnych, umiał w zadziwiający sposób odtwarzać przeszłość nawet tak ciemną, jak ta, która zakrywa nam obraz dziejów naszych z przed pierwszego historycznego zetknięcia się Polski z Niemcami, Mieszka I z Wichmanem.

Dwie jego zasadnicze prace, o Mieszku I i o Bolesławie Chrobrym, są i będą długo jeszcze przedmiotem nie tylko podziwu, ale i przedmiotem sporów, częściowo odmiennych tłumaczeń

i wyjaśnień. Wielkość badacza i znaczenie jego dzieła opiera się nie tylko o to, co w pracach tych otrzymaliśmy, jako niewzruszony rezultat jego własnych przemyśleń, ale i na tym, co wywołuje potrzebę dyskusji, co podlega zakwestionowaniu, wątpliwościom, sprzeciwom. Wielki ruch, który powstał około poruszonych przez niego zagadnień, np. około sprawy Pomorza w X w., około zagadnienia ująć Odry za Mieszka I i Bolesława Chrobrego, zagadnień zresztą już znanych i postawionych przed St. Zakrzewskim, znalazł dopiero dzięki niemu szerszy oddźwięk, nowe naświetlenie, całą literaturę, polską i niemiecką, której ojcem duchowym jest nikt inny jak on sam. W tym, że umiał stać się zaczynem myśli i badań, nowych poszukiwań i nowych rozwiązań, czasami z jego wynikami sprzecznych, przekreślających jego rezultaty, zmieniających jego poglądy, widzimy wielkość jego poczynań, wagę jego prac, którymi wywarł tak wielki i tak zbawczy wpływ na rozwój naszej historiografii w kierunku wyjaśnienia najpierwotniejszych dziejów Polski X i XI w.

Któż z historyków polskich nie czytał ze wzruszeniem i z niesłabnącym zainteresowaniem jego prac o malowidłach w podziemnej bazylice św. Klemensa w Rzymie, lub o opactwie św. Aleksego na Awentynie? Żywe obrazy ludzi i środowiska skupionego około jednej z najciekawszych postaci millenium, św. Wojciecha, człowieka, który za życia, a bodaj że jeszcze więcej po śmierci, odegrał tak znakomitą rolę w dziejach Czech i Polski, oddane zostały mistrzowską ręką młodego w owym czasie badacza. Było to tryumfalne wejście tego historyka w rzędy takich, którym przewodniczył wówczas T. Wojciechowski. Pociągały te czasy specjalnie St. Zakrzewskiego, ciemne dzieje XI i XII w. znalazły w nim gorliwego badacza, czy to gdy chodziło o postać Bolesława Śmiałego i jego tragiczny koniec, czy to kiedy badał znaczenie bulli Innocentego II dla Gniezna z r. 1136, czy gdy oświecał ówczesne stosunki polsko-braniborskie, lub kiedy zaczynał o tak tajemniczy a tak ciekawy i ważny pobyt w Polsce kardynała Idziego, w pracy, której się oddał, lecz której nie doprowadził do końca. Ujął rezultaty swych badań tego okresu, owoc głębokiej pracy, w ogólnym konspekcie, jaki dał

w swym opracowaniu historii politycznej Polski do końca XII w. w Encyklopedii Akademii Umiejętności. Obraz ten zapewne uległ w szeregu punktów surowej ocenie, tu i ówdzie okazała się potrzeba głębszych zmian, ale i tu był on tym ożywczym czynnikiem, który popchnął nie jednego badacza do błogosławionej w skutki rewizji tego, co poczęte zostało z ducha tego uczonego. Tylko bowiem drogą powolnego, stałego, systematycznego ścierania się sprzecznych myśli i pomysłów, przy interpretowaniu źródeł zrodzonych, w naszej nauce postępuje się naprzód, zbliżając się do nieosiągalnej nigdy w całości prawdy historycznej.

Wiek XIII, z pełniejszymi już zasobami źródeł, był mu dziedziną bliską, dobrze znaną, na którą z chęcią się zapuszczał. Zaczął na tym terenie swą działalność naukową, opracowując dzieje założenia i uposażenia opactwa cysterskiego w Szczyrzycu. Wgłębiał się ze szczególnym zamiłowaniem w sprawy polsko-pruskich stosunków, w zagadnienia związane z nadaniami dla Chrystiana, interesował się sprawą sprowadzenia Zakonu niemieckiego. I tu, można to śmiało stwierdzić, był tym, który dołożył swą cegiełkę pracy do wyjaśnienia jednego z ciemniejszych epizodów naszej przeszłości, budząc przy tym echo u innych. W wiekach następnych był gościem, interesował się sprawami wieku XIV, zwłaszcza zagadnieniem prehistorii unii Polski z Litwą, i tu nazwisko jego ma swą dobrze zapisaną kartą. Choć przelotnie, ale zaczynał także o wieki nowsze, przypomnieć warto tu głos St. Zakrzewskiego, znany nam zresztą właściwie dopiero z po śmierci wydanych Zagadnień Historycznych, o jego stosunku do tak głośno dyskutowanej sprawy „Ogniem i Mieczem” H. Sienkiewicza. W tych Zagadnieniach Historycznych zgromadził St. Zakrzewski szereg artykułów pisanych w rozmaitych okresach życia, artykułów, które są w dużej mierze wyznaniem jego wiary historycznej.

Zagadnienia Historyczne ukazują nam jakby drugie oblicze naukowe zmarłego uczonego. Jeżeli w cytowanych powyżej jego pracach poznajemy analityka czystej wody i najpierwszych kwalifikacji, to bogate różnorodnością poruszonych przez niego tematów Zagadnienia przedstawiają nam tak rzadki u analityka

dar syntezy w najszerszym tego słowa znaczeniu. Jego „Wschód i Zachód w historii Polski”, jego praca „Z czasów piastowskich”, czy o „Czasach Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego” są szeregiem szerokich rzutów, pełnych głębokich myśli, pełnych nowych i ciekawych oświetleń, wyników przemyslenia i przeprowadzenia tych okresów naszych dziejów, którym poświęcił całe swe życie, życie pełne głębokiej „Kultury historycznej”, której był wiernym rycerzem, a której dał wyraz w dwu ustępach tej przepięknie pomyślanej pracy, w ustępie o „Intuicji historycznej” i o „Wiedzy historycznej”.

Archiwistą nigdy nie był. Systematyczna praca archiwisty nie odpowiadała jego usposobieniu, jego temperamentowi. Ale był bardzo bliski tym zagadnieniom, zarówno jako wytrawny znawca spraw związanych z naukami pomocniczymi historii, jak również jako badacz, który tylokrotnie sięgał do źródeł ukrytych w archiwach. Polskie zbiory archiwalne znały dobrze osobę St. Zakrzewskiego, i on znał je dobrze. Jego pierwsza większa drukowana praca o Szczyrzycu opierała się w całości na systematycznym zbadaniu archiwalnych pozostałości tego opactwa. Innej, o opactwie i przywilejach klasztoru Byszewskiego, nigdy nie ukończył, z powodu niemożności dotarcia w owych czasach do oryginałów, a bez ich zbadania nie czuł się na siłach osiągnięcia wyników dość pewnych, ujętych już w studiach wstępnych, przygotowawczych. Przy pracy nad bullą Innocentego II z r. 1136 dla Gniezna, sięgnął też do oryginału, co więcej, do ostatnich dni życia pragnął nową, dokładniejszą autopsją pogłębić swe dawniejsze badania i poświęcić jej nowe, dodatkowe studium.

Kiedy bawił lat szereg jako delegat Akademii w Rzymie, zajmował się oczywiście przede wszystkim pracą archiwalną w Archiwum Watykańskim, w granicach prac i zagadnień przewidzianych planem robót t. zw. Ekspedycji rzymskiej. Od końca r. 1900 opracowywał rejestry papieża Eugeniusza IV, by wydobyć z nich dokumenty i zapiski odnoszące się do Polski. W tym czasie przerobił, do początku r. 1903, 136 tomów aktów skarbowych, głównie XIV w., skolacjonował ponadto 482 akty i dokumenty drukowane dawniej przez A. Theinera, po rok 1334.

W zakresie studiów archiwalnych w Rzymie zmienił St. Zakrzewski w latach 1905—1906 kierunek dotychczasowy swych badań, zapewne pod wpływem W. Zakrzewskiego i B. Ulanowskiego postanowił się podjąć wydawnictwa akt nuncjatury Caligarięgo z lat 1578—1581. Przerobił do tego wydawnictwa dokładnie cały materiał przechowany w Watykanie, robił też poszukiwania poza Rzymem, we Florencji, Bolonii, Parmie, Mediolanie, Bertinoro i Brisighelli. Przygotowania swe posunął tak daleko, że spodziewał się w końcu r. 1905 przystąpić nie tylko do ostatecznego ustalenia tekstów, ale nawet rychło i do druku. Pracę tę, której oddawał się z całym zapałem, a która pozwalała mu następnie poruszać się z łatwością na terenie nowszej historii polskiej, w wieku XVI i XVII, musiał jednak rychło porzucić i to bezpowrotnie. Nowe obowiązki, które spadły na niego w postaci profesury we Lwowie, po opuszczeniu katedry historii polskiej przez T. Wojciechowskiego, odsunęły go od bogatego warsztatu archiwalnego, któremu poświęcił tyle pracy, sił i prawdziwie twórczej energii.

W roku 1930, w uznaniu zasług naukowych został ś. p. St. Zakrzewski mianowany przez Ministra W. R. i O. P. członkiem Państwowej Rady Archiwalnej, zgon jego dotyka zatem boleśnie z całym światem naukowym także nasze Archiwa Państwowe.

Stanisław Kętrzyński.

Ś. P. KS. JAN FIJAŁEK

Zmarły w październiku 1936 r. ś. p. ks. Jan Fijałek był nie tylko pierwszorzędnym znawcą historii kościoła polskiego i powszechnego, znakomitym i pierwszym na wielką skalę badaczem jego przeszłości według ścisłych metod naukowych i uczonym wysokiej miary, ale równocześnie wielkim znawcą nauk pomocniczych historycznych, a między innymi i archiwistyki. Nabrał on do niej zamiłowania wśród długoletnich badań źródeł, których dostarczały mu rękopisy i dokumenty spoczywające w archiwach i bibliotekach.

Zanim o tym podamy bliższe szczegóły, chociaż w krótkich słowach należy wspomnieć o datach z jego życia. Urodzony w Pogwizdowie 8 maja 1864 r. uczęszczał ks. Fijałek zrazu do gimnazjum w Bochni a później do gimnazjum św. Anny w Krakowie, gdzie złożył maturę w r. 1883. Z powołania wstępuje na teologię, którą studiuje początkowo przez jeden rok w Tarnowie, następnie na wydziale teologicznym Uniw. Jagiell. (1884 — 1887). Wyświęcony na księdza udał się na dalszą naukę do Rzymu, gdzie (1887—1889) oddawał się studiom prawa kanonicznego w Uniwersytecie Gregoriańskim i Liceum Papieskim św. Apolinarego, a nadto studiom historyczno-archiwalnym w szkole paleograficznej watykańskiej. Studia te ukończył w r. 1889, uzyskawszy doktorat prawa kanonicznego i stopień paleografa-archiwisty Stolicy św.. Osiągnąwszy następnie doktorat teologii w Uniw. Jagiell. (1891), habilituje się (1893) w Krakowie jako docent historii kościelnej. W roku 1896 został profesorem nadzwyczajnym, a w trzy lata później profesorem zwyczajnym historii kościelnej w Uniwersytecie we Lwowie. W roku

1912 przenosi się w tym samym charakterze do Krakowa. Gdy w Odrodzonej Polsce stworzono w Uniwersytecie Jagiellońskim pierwszą katedrę historii kościoła polskiego, powierzono ją ks. Fijałkowi, który był do niej niejako z góry predestynowany. W r. 1926 został kanonikiem katedralnym krakowskim z prezenty Uniw. Jagiell.

Za zasługi naukowe był ks. Fijałek zaszczytnie wyróżniany przez instytucje i towarzystwa naukowe, ciesząc się ich wielkim uznaniem. W r. 1903 powołany na korespondenta Akademii Umiejętności, został jej czynnym członkiem w r. 1919. W następnym roku wybrano go na przewodniczącego Komisji Historycznej Akademii i w r. 1927 na dyrektora wydawnictw Wydziału Historyczno - Filozoficznego Akademii. Był ponadto członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Historycznego i Polskiego Towarzystwa Teologicznego we Lwowie, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, czynnym członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie, honorowym doktorem teologii Uniwersytetu w Wilnie. Rząd Rzeczypospolitej odznaczył go Orderem Komandorskim Odrodzenia Polski.

Przedmiotem jego badań były głównie wieki średnie, nie ograniczał się jednak wyłącznie tylko do nich. Nie obce były mu również i tematy z czasów późniejszych, a nawet w XIX w. Nie ograniczał się terytorialnie w badaniach, których przedmiotem była przeszłość zarówno Małopolski, Wielkopolski, jak i Litwy, co do tej ostatniej zwłaszcza w latach ostatnich swego życia przy sposobności przygotowywania Kodeksu dyplomatycznego katedry wileńskiej. Obok historii kościelnej oddawał się również gorliwie historii kultury i oświaty, jak świadczą o tym jego publikacje, np. „Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego” (Kraków 1893), „Studia do dziejów Uniw. Krak i jego wydz. teol. w w. XV” (Kraków 1896), „Polonia apud Italos scholastica” (Kraków 1900) lub „Kościół rzymsko-katolicki na Litwie” (Warszawa - Kraków 1914). Najważniejszym jednak i prawdziwie epokowym jest jego dwutomowe dzieło p. t. „Mistrz Jakób z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego” (Kraków 1900), w któ-

rym przedstawił nam prawdziwie po mistrzowsku i w głębokim ujęciu profesora Krakowskiej Akademii, nauczyciela i mistrza św. Jana Kantego, mistrza, który świątobliwością życia, rozległą wiedzą, gorącą wymową i pismami religijnymi wywołał olbrzymie wrażenie poza Polską i poruszył umysły całego ówczesnego katolickiego świata. Dziełem tym obok Kazimierza Morawskiego rozświetlił nam ks. Fijałek znakomicie przeszłość Jagiellońskiej szkoły krakowskiej przy sposobności obchodzonego właśnie w roku 1900 jubileuszu tej uczelni. Obok powyższych pozostawił nam zmarły cały szereg innych prac na różne tematy, o których jednak nie będę mówił, szczegółowa bowiem ocena działalności naukowej ks. Fijałka należy do historyków kościoła, a tu należało ograniczyć się tylko do wymienienia przykładowo kilku najważniejszych jego prac.

Zamiłowanie do spraw archiwalnych i wiadomości o nich zdobywał ks. Fijałek przy sposobności studiów w Rzymie i poszukiwań w archiwach watykańskich, jak i polskich. Już w początkach swej naukowej działalności zajmował się gorliwie archiwami. Świadczy o tym broszura jego „Wydawnictwa z archiwów kościelnych” (Kraków 1893), w której omówił świeżo wydaną książkę o klasztorze reformatów w Krakowie. Jako profesor we Lwowie mianowany korespondentem wiedeńskiej Komisji Centralnej dla zabytków, zasiadał w lwowskim kole konserwatorów i współpracował w nim, zajmując się sprawami ratowania zabytków archiwalnych na prowincji, a i później w podróżach po różnych parafiach udzielał chętnie wskazówek proboszczom, jak mają ochraniać swe archiwa, a niektóre z nich, zwłaszcza w diecezji krakowskiej zainwentaryzował. Przy sposobności wykładów uniwersyteckich zachęcał swych wychowanków do ochrania archiwów i wszczepiał zamiłowanie do nich.

Po przeniesieniu się do Krakowa, jako członek Głównego Komitetu Konserwatorów, przewodniczył sekcji archiwalnej Głównego Komitetu i jako taki przyczynił się znacznie do wydania w r. 1919 „Katalogu Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile”, w którym przeprowadził kontrolę i korektę rękopisów średniowiecznych. Nie szczędził również cennych swych uwag przy organizowaniu przez ks. dr.

Jana Kwolka z polecenia biskupa Pelczara diecezjalnego archiwum obrządku łacińskiego w Przemyślu.

Jako przewodniczący Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, przyczynił się do powstania „Archiwum Komisji Historycznej Seria 2”, poświęconego wyłącznie sprawom archiwalnym. On też zajmował się redakcją tego wydawnictwa nie tylko formalnie, ale i rzeczywiście, wkładając przy tym wiele swego trudu, jak świadczy o tym ustęp w przedmowie do dzieła „O Archiwum Skarbca Koronnego na Zamku Krakowskim” Abdona Kłodzińskiego, zaznaczającego, że „znalazł gorącego poplecznika i promotora w osobie ks. Jana Fijałka, który nie szczędził ciągłej zachęty i na każdym kroku, gdy zaszła potrzeba, spieszył z pomocą naukową i udogodnieniami dla ostatecznego przywiedzenia do skutku” wymienionego dzieła. W redagowanym przez siebie czasopiśmie „Polonia Sacra”, poświęconym historii kościelnej, zwłaszcza polskiej, udzielał chętnie miejsca na artykuły treści archiwalnej i zachęcał do ich pisania.

Nie była mu obcą i praktyczna praca w archiwach kościelnych. Już poprzednio była wzmianka o porządkowaniu przez niego archiwów parafialnych. Tu należy także wspomnieć, że powołany przez generała O. Piotra Markiewicza w r. 1917 do uporządkowania bogatego i ważnego do dziejów polskiego kościoła archiwum OO. Paulinów na Jasnejgórze w Częstochowie, przez szereg lat zajmował się ks. Fijałek gorliwie i umiejętnie obok podpisanego pracami porządkowymi w tym archiwum i daleko je posunął naprzód, wykazując w pracy tej nadzwyczajne zamiłowanie i wielką wytrwałość. Ważniejsze zadanie, bo wydanie źródeł do dziejów Paulinów w Polsce skłoniło go do przerwania tej pracy i poświęcenia się z czasem wyłącznie wydawnictwu, mimo to, imię jego będzie trwale związane z tym archiwum. Powołany na członka metropolitalnej kapituły katedralnej krakowskiej w r. 1926, objął z czasem, jako archiwariusz kapituły, kierownictwo tego najbogatszego dla historii kościelnej w Polsce archiwum. Wysoko cenił sobie tę nową godność, która odpowiadała jego zamiłowaniom, jak żadna inna. Oddawał się też z poświęceniem nowym zadaniom i spieszył chętnie poważnym badaczom

z pomocą przy wyszukiwaniu odpowiednich materiałów archiwalnych. Porządkowaniem i katalogowaniem archiwalnym, co bardzo leżało mu na sercu, nie mógł się już zająć intensywnie, wiek i brak zdrowia bowiem stanęły temu na przeszkodzie, strażnikiem skarbów archiwalnych był jednak znakomitym.

Poza archiwami kościelnymi nie obce były mu również i zawsze żywo go interesowały, ogólne sprawy archiwalne polskie, jak tego dowodzi jego współpraca w Krakowskiej Komisji do rewindykacji akt od Austrii.

Do ostatniej chwili życia zagadnienia archiwalne pociągały go również silnie, jak prace konstrukcyjne i wydawnicze. Jeszcze na kilka tygodni przed śmiercią zwiedził i zbadał archiwum kolegiaty kruszwickiej. Prawie z rękopisem z tego archiwum w ręku zmarł 19 października 1936 r. w Krakowie.

Jako świetnemu znawcy i gorliwemu opiekunowi archiwów kościelnych należy mu się wdzięczne wspomnienie w czasopiśmie archiwalnym. Obowiązek swój spełnia również i piszący to krótkie wspomnienie, zmarły bowiem darzył go zaufaniem przez blisko 20 lat ostatnich przy wielu wspólnych pracach archiwalnych.

Kazimierz Kaczmarczyk.

REGISTRATURA OKRĘGU NAUKOWEGO WARSZAWSKIEGO

POWSTANIE I ORGANIZACJA

II.

Reforma administracji Królestwa Polskiego, wprowadzona w związku z ogłoszeniem Statutu Organicznego, oraz obsadzenie naczelných stanowisk przez Rosjan spowodowały liczne zmiany personalne w całej administracji. Nowi dostojnicy sprowadzili wielu swoich dawnych współpracowników z Cesarstwa, którzy pozajmowali stanowiska urzędników do specjalnych poruczeń i wypełnili kancelarie przyboczne dyrektorów komisij rządowych. Miało to ten skutek, że aczkolwiek nie ukazał się żaden nakaz usuwający język polski z urzędowania, zaczęto, przynajmniej w korespondencji najwyższych dostojników, posługiwać się językiem rosyjskim. Próbowano nawet, jak o tym świadczą okólniki Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego, zmusić niższe organy administracji szkolnej do korespondowania z władzami wyższymi wyłącznie w języku rosyjskim. Tak więc pod datą 5 lipca 1838 roku ukazało się zarządzenie Naczelnika Kancelarii Komisji Rządowej S. W. D. i O. P. ¹⁾), nakazujące wpisywać do dzienników podawczych pisma polskie po polsku, a rosyjskie po rosyjsku. Dnia 21 stycznia 1839 roku Dyrektor Główny Prezydujący w Komisji

---

¹⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 3. A. vol. VI.,

Rządowej S. W. D. i O. P. przypomniał, że wszyscy urzędnicy winni posiadać dobrą znajomość języka rosyjskiego i że obowiązkiem szkoły jest odpowiednie w tej dziedzinie przygotowanie absolwenta ²⁾. W związku zaś z tym zażądał Dyrektor Główny pod datą 26 lutego 1839 roku, aby wszelka korespondencja z władzami naczelnymi była prowadzona wyłącznie po rosyjsku ³⁾.

Wcześniej jeszcze pomyślano o unifikacji kalendarza, nakazując dn. 14 stycznia 1835 roku wprowadzić do wszystkich pism urzędowych podwójne datowanie, t. zn. według nowego i starego stylu. Daty podawano odtąd w formie ułamka, w którym licznik oznaczał datę starego, a mianownik nowego stylu ⁴⁾.

Wreszcie należy zanotować zmianę o charakterze wprowadzie czysto zewnętrznym, ale odbijającą się bardzo silnie na budowie i spoistości akt. Oto dn. 25 maja 1832 roku Rada Administracyjna podała do ogólnej wiadomości, że wolą cesarza jest, aby wszelkie pisma i ekspedycje urzędowe były odtąd pisane na papierze formatu 32,5 cm × 20,75 cm. Przepis ten jest ważny nie dlatego, aby miał stanowić jakąś nowość, bowiem pomysły normalizacji papieru spotykamy już w pierwszych latach istnienia Królestwa, lecz z tego powodu, że został ściśle wprowadzony w życie. Odtąd więc ustaje chaos rozmaitych formatów papieru, a voluminy zmniejszają się i nabierają większej spoistości wewnętrznej ⁵⁾.

Obok wyżej wymienionych inowacyj należy wspomnieć również o takich, które wpłynęły na zmianę dotychczasowego systemu kancelaryjnego. Oto przybyli z Rosji urzędnicy nie tylko posługiwali się językiem rosyjskim, ale stosowali również w swojej pracy urzędowej te metody, jakie były w użyciu w Cesarstwie. Obok więc dawnych dzienników jeneralnych zaprowadzili t. zw. „nastolnyje registry”, których zadaniem było przedstawienie w księdze podręcznej całkowitego biegu każdej sprawy

²⁾ Akta Gimn. Gub. Warsz. Nr. 1 vol. III.

³⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 3. A. vol. VI.

⁴⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 3. A. vol. V.

⁵⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 3. A. vol. V.

załatwianej przez dany „stół”, t. zn. referat. Drugą inowację stanowił inny system prowadzenia akt. Zamiast podziału rzeczowego, opartego na z góry opracowanym schematycznie planie, trzymano się systemu „spraw” t. zn. dla każdej sprawy powstającej w urzędzie zakładano oddzielne akta. Stroną dodatnią tego systemu było to, że volumen zawierał wyłącznie akty ściśle z jedną sprawą związane. Stronę ujemną stanowiło nadmierne rozrastanie się liczby volumenów, a stąd konieczność posługiwania się przy odszukiwaniu potrzebnego aktu licznymi pomocami w rodzaju indeksów i wykazów. Tak prowadzone akta mogły być sygnowane według kilku systemów. Pierwszy polegał na tym, że za sygnaturę brano numer dziennika pierwszego pisma, rozpoczynającego dany volumen ⁶⁾. Drugi tym różnił się od pierwszego, że za sygnaturę brano nie numer dziennika pierwszego pisma w volumenie, lecz jego numer według „nastolnego rejestra” ⁷⁾. Trzeci wreszcie, stosowany przez rosyjskich urzędników w Królestwie, polegał na tym, że tworzone akta otrzymywały kolejną numerację w obrębie danej kancelarii bez względu na dziennik i „nastolnyj registr” ⁸⁾. W pierwszych dwóch systemach z reguły, a w trzecim w tym wypadku, gdy numerus currens był odnawiany co rok, w skład sygnatury wchodziła liczba roku, w którym dana sprawa była założona. Tak np. w aktach Kancelarii Osobistej Namiestnika, dotyczących szkolnictwa i przechowywanych obecnie w Archiwum Oświecenia Publicznego, dzisiejszej sygnaturze 59 odpowiada dawna 119/1855. Akta te składają się z czterech volumenów, z których pierwszy jedynie zaczyna się w roku 1855, natomiast drugi w 1856, trzeci w 1858, a czwarty w 1860. Mimo to wszystkie te voluminy nosiły sygnaturę 119/1855, co świadczy, że liczba „1855” bynajmniej nie miała oznaczać, iż akta dotyczą wyłącznie tego roku. Liczba ta wskazywała jedynie, że w tym roku akta założono.

⁶⁾ N. V a r a d i n o v. Ділопроізводство, wyd. 1857 r. I 124.

⁷⁾ V. V e l b r e c h t. Obszczyja osnovanija russkago ділопроізводства. wyd. 1854, s. 62.

⁸⁾ porównaj Akta O. N. W. Tajne Nr. 1—35.

Sygnatury nadawane według tego systemu pozwalały orientować się w aktach jedynie referentom i kancelarii, były natomiast wobec reponowania akt w rozmaitych terminach zupełnie bezużyteczne dla archiwum, które też, dla swego użytku wprowadzało najczęściej odrębne sygnatury ⁹⁾.

Wprowadzenie częściowe biurowości rosyjskiej i zakładanie przez niektórych urzędników akt „stołowych” według opisanego wyżej systemu, wprowadziło chaos do urzędowania. Jedną i ta sama sprawa przechodziła niejednokrotnie przez kilka „stołów”, i wszędzie zakładano dla niej oddzielne akta. Poza tym jej priora mogły się znajdować w aktach dawnych z przed roku 1832, ułożonych systematycznie według podziału Deszerta. Nic więc dziwnego, że ówczesny archiwista Wydziału Wyznań i Oświecenia Komisji Rządowej S. W., D. i O. P., a później Okręgu Naukowego Warszawskiego, Oleszyński skarży się, iż „przedmioty w jednej materii na siedem części podzielonymi zostały, z powodu którego utrudnienie powstało w załatwianiu interesów tak dla archiwum jak i dla referentów, albowiem do jednego interesu potrzeba dołączać najprzód akta dawne, a potem różnych stołów” ¹⁰⁾. Niestety, nieodnalezienie instrukcji biurowej z tego czasu uniemożliwia dokładne zdanie sobie sprawy z organizacji pracy w poszczególnych stołach, zaś pokasowanie większości akt stołowych w latach czterdziestych utrudnia zorientowanie się w metodzie, której się trzymano przy tak znacznym ich rozdrabnianiu.

Prawdziwą plagą dla registratury były ciągłe przeprowadzki. Tak więc w grudniu 1831 roku Paskiewicz wyraża zgodę na przeniesienie Komisji Rządowej W. R. i O. P. do pałacu Prymasowskiego ¹¹⁾. Czy przeprowadzka ta doszła do skutku, trudno odpowiedzieć, tym bardziej, że w czerwcu 1833 roku Komisja Rządowa W. R. i O. P. została wcielona do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, urzędującej w Pałacu Mostowskich.

⁹⁾ V a r a d i n o v o. c. I, 124.

¹⁰⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 6 A. vol. II, 429—430.

¹¹⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 3. A vol. V.

Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że w Pałacu Mostowskich musiała się prędzej czy później znaleźć cała registratura dawnej Komisji Rządowej W. R. i O. P., albowiem posiadamy rozporządzenie z sierpnia 1839 roku, które nakazuje ze względu na konieczność rozszerzenia lokalu Komisji Rządowej S. W., D. i O. P. usunąć z Pałacu Mostowskich wszystkie niepotrzebne do bieżącego urzędowania akta dawne i przewieźć je do Pałacu Kazimierowskiego na skład do sali b. Biblioteki Publicznej ¹²⁾).

Tak miały się sprawy, kiedy pojawił się ukaz z dn. 2 grudnia 1839 roku, powołujący do życia Okrąg Naukowy Warszawski. Dla registratury spowodowało to jeszcze jedną przeprowadzkę, t. zn. powrót w całości na teren Pałacu Kazimierowskiego. Ponieważ jednakże wydzielenia akt, przejmowanych przez powstający Okrąg Naukowy Warszawski, dokonano bardzo nieporządkownie ¹³⁾, przez dłuższy jeszcze czas będzie zachodzić potrzeba wymieniania akt między Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych a Okręgiem.

Ale obok tej zmiany czysto zewnętrznej należy zanotować inną bardziej istotną. Oto kancelaria Okręgu Naukowego Warszawskiego postanowiła pokaśować odziedziczone akta stołowe t. zn. popruć je, a poszczególne pisma włączyć do akt dawnych, prowadzonych według układu Deszerta. Była to praca bardzo wielka, akt bowiem stołowych przejęto z b. Komisji Rządowej S. W., D. i O. P. 1244 sztuki ¹⁴⁾. Została ona wykonana, o ile to można dzisiaj stwierdzić, naogół zadawalająco, co w dużej mierze należy zawdzięczać temu, iż archiwistą wykonywującym tę robotę był Oleszyński, dawny urzędnik Deszerta z Biura Kontroli b. Komisji Rządowej W. R. i O. P. Kiedy jednak po trzy-nastoletniej działalności zmarł on na stanowisku, sytuacja archiwum uległa pogorszeniu. Jego następca i dawny współpracownik, Rytel, w archiwum pozostawał krótko i przeszedł niebawem na inne stanowisko, pozostawiając po sobie w roku 1850 stosy

¹²⁾ Akta O. N. W. S. J. 6. A. vol. II, 387.

¹³⁾ Akta O. N. W. Nr. 2250 vol. V, 503.

¹⁴⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 6. A. vol. II, 447—450 i 459—460.

nieprzydzielonych aktów, z którymi jego następcy nie mogli sobie dać rady i których część zachowała się w tym stanie do dni dzisiejszych ¹⁵⁾).

Brak większego nacisku ze strony władz wyższych wpłynął na to, że przepisy o używaniu języka rosyjskiego stały się niebawem martwą literą. Mimo, że nie nastąpiło oficjalne odwołanie dawnych zarządzeń, spotykamy wciąż zarówno w korespondencji władz niższych z wyższymi, jak również, co dziwniejsze, wyższych z niższymi język polski. Nawet nowomianowany kurator, gen. Okuniew, podpisywał pisma polskie po polsku. Nie znaczy to jednak, aby język rosyjski zanikał w administracji szkolnej. Owszem występował nadal, ale naprzemian z polskim.

Niedbale przeprowadzone odstąpienie akt Okręgowi Naukowemu Warszawskiemu przez Komisję Rządową S. W., D. i O. P. spowodowało dwukrotne zwracanie w roku 1840 Komisji Rządowej S. W. i D. voluminów, które mimo, że należały do dawnej registratury Komisji Rządowej W. R. i O. P., przeszły obecnie do kompetencji Komisji Rządowej S. W. i D. ¹⁶⁾). Te odstąpienia dekompletowały dawny układ registratury, a są dla nas tym ciekawsze, że archiwiści zużywali niektóre z opróżnionych w ten sposób sygnatur dla wstawienia nowych rubrów na miejsce dawnych, przy tym niejednokrotnie te nowe nie zgadzały się co do treści z dawnymi ¹⁷⁾). Ale najpoważniejszą wyrwę w registraturze spowodowało odstąpienie kilkuset voluminów do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Miało to miejsce dwukrotnie: raz 26 kwietnia 1842 r. ¹⁸⁾, a drugi raz 22 listopada 1853 roku ¹⁹⁾. Odstąpiono wówczas akta, dotyczące funduszków pojezuickich oraz inne akta o charakterze ogólnym, mające znaczenie dla skarbu Państwa.

Poczynając od roku 1838 t. zw. archiwum wydziału oświecenia zaczęło prowadzić klucz numerowy, t. zn. skorowidz, po-

¹⁵⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 6. A vol. II, 481—484.

¹⁶⁾ Akta O. N. W. Nr. 2250 vol. V, 315 i 321—323.

¹⁷⁾ np. Akta O. N. W. Nr. 2170—2192.

¹⁸⁾ Arch. Gł. IV. 15.2.32.

¹⁹⁾ Akta O. N. W. Nr. 2250 vol. V, 479—484.

zwalający na przechodzenie od numeru dziennika do sygnatury voluminu (rubrum), do którego dane pismo zostało wszyte. Nadto w latach czterdziestych XIX w., prawdopodobnie w związku z kasatą akt stołowych, zaprowadzono skorowidze alfabetyczne do dziennika, ułatwiające szybkie odnalezienie w nim potrzebnego pisma. Najdawniejszy z zachowanych skorowidzów pochodzi z roku 1842.

Okres reform 1862 roku nie przyniósł poza całkowitym wyrugowaniem języka rosyjskiego z korespondencji urzędowej żadnych zmian poważniejszych w dziedzinie registratury. Ze zmian mniej ważnych należy zanotować przerwanie prowadzonego dotychczas klucza numerowego; tłumaczy się to tym, że w dziennikach wydziałowych zaczęto od czasów reformy podawać przy każdym piśmie rubrum, do którego je przydzielono. Wobec tego oddzielny klucz numerowy stał się rzeczą zbędną. Mamy również do zanotowania fakt, świadczący o wielkim wzroście registratury w tym czasie. Oto ówczesny naczelnik archiwum Mili-cer wystąpił w roku 1863 z wnioskiem o zwołanie komisji, która by miała ocenić jakie akta jako niepotrzebne do bieżącego urzędowania mogą być usunięte i zniszczone. Komisja ta w składzie vice-dyrektora wydziału oświecenia, 2 referentów i naczelnika archiwum została wyznaczona, nie wiemy jednak, czy się zebrała i powzięła jakieś wnioski w tej sprawie ²⁰⁾.

Przywrócenie Okręgu Naukowego Warszawskiego w roku 1867 rozpoczyna ostatni okres dziejów omawianej registratury. Z chwilą wybuchu powstania zaczęły się represje polityczne, a w związku z nimi nadeszła ponowna fala rusyfikacji. Dn. 8/20 grudnia 1864 roku ²¹⁾ Dyrektor Główny prezydujący w Komisji Rządowej Oświecenia Publicznego zarządził, aby korespondencja w sprawach naukowo-wychowawczych była prowadzona wyłącznie po rosyjsku, w innych zaś sprawach w miarę możliwości również w tym języku. Chociaż więc nie ukazały się żadne inne przepisy, któreby język polski z urzędowania rugowały, ruszczy-

²⁰⁾ Akta O. N. W. S. J. Nr. 6. A. vol. III, 1—11.

²¹⁾ Akta Gimn. Męsk. Łomż. Nr. 44.

zna *de facto* choć nie *de jure* opanowała całą kancelarię Okręgu. Wpłynęło na to oczywiście i to, że nowi wyżsi urzędnicy, przybyli z Rosji, języka polskiego najczęściej nie znali zupełnie. Występuje jeszcze sporadycznie język polski w aktach z roku 1866 i 1867, ale coraz rzadziej, aż wreszcie około roku 1868 znika zupełnie ²²⁾.

Równocześnie z przywróceniem Okręgu nastąpiło zniesienie dzienników wydziałowych i powrót do klucza numerowego z roku 1838.

Zmiany w metodach pracy kancelaryjnej zachodziły jednak stosunkowo wolno, a tłumaczy się to tym, że mimo przesunięć wśród personelu kierowniczego niżsi urzędnicy pozostali w dalszym ciągu najczęściej ci sami. To też wyraźniejsze zmiany zaszyły dopiero wtedy, gdy dawni urzędnicy-Polacy zaczęli ustępować miejsca Rosjanom. Odbiło się to zwłaszcza fatalnie na archiwum, bowiem na miejsce doświadczonego i pełnego inicjatywy Milicera, który ustąpił w roku 1869, powołano jednego z gorszych urzędników kancelaryjnych, pijanicę i awanturnika, Jana Kryńskiego. Był on ostatnim Polakiem na tym stanowisku i otwierał szereg archiwistów Okręgu Naukowego Warszawskiego. Dobierano tam najgorszych pracowników, ludzi bez wykształcenia i o słabej inteligencji. Nic więc dziwnego, że nie byli oni w stanie wprowadzić jakichś racjonalnych zmian w układzie registratury, trzymali się natomiast wiernie podziału Deszerta i jedynie w tych wypadkach, gdy życie przynosiło jakieś nowe, nieprzewidziane przez ten układ zagadnienia, zakładali nowe rubra. Cóż kiedy najczęściej nie potrafili dostosować ich logicznie do istniejących działów i tym gmatwali w nieprawdopodobny sposób przejrzysty i jasny podział Deszerta. Co gorsza, przydzielając akty do rubrów, czynili to w wielu wypadkach tak niedbale, że trafiały one do zupełnie innych działów rzeczowych. Jediną dzisiaj drogą dla odnalezienia takiego mylnie przydzielonego pisma jest odszukanie jego numeru w dzienniku podawczym i stwierdzenie przy pomocy klucza numerowego rubrum, do którego zostało ono przydzielone.

²²⁾ cfr. Okolski: Wykład prawa administracyjnego, I, 362.

Ten nieodpowiedni personel archiwalny przyczynił się jednak zarówno do utrzymania układu Deszerta, jak do zabezpieczenia akt przed dewastacją. Archiwiści Okręgu Naukowego Warszawskiego zbyt byli leniwi i za mało posiadali inicjatywy, aby się zdecydować na wybrakowanie akt niepotrzebnych do bieżącego urzędowania. Kiedy więc w szczupłym lokalu brakło im miejsca wynesili dawne, w swoim mniemaniu bezwartościowe, akta na strych, gdzie przetrwały one aż do czasów polskich.

Wybuch wojny światowej, a w związku z nią ewakuacja Okręgu Naukowego Warszawskiego latem 1915 roku do Moskwy, odbiły się na losach registratury tego urzędu. Przede wszystkim wypłynęło wiele nowych zagadnień, które się w ramach układu Deszerta w żaden sposób pomieścić nie mogły. Po drugie ewakuowany Okrąg nie był w stanie zabrać ze sobą całego archiwum, składającego się z kilkunastu tysięcy dużych voluminów, poprzestał więc na wywiezieniu kilkuset spraw najważniejszych. W tych warunkach było rzeczą niecelową utrzymywać stary układ Deszerta i dlatego też w Moskwie urzędnicy kancelaryjni Okręgu dla akt najważniejszych i najczęściej używanych stworzyli nowy tymczasowy podział rzeczowy, wszystkie zaś inne akty przechowywali w luźnych plikach. W tym stanie akta te zostały przejęte przez Delegację Polską i przywiezione do Warszawy, gdzie jeszcze dotychczas tworzą grupę t. zw. dissolutów. Mają być one z czasem włączone do istniejącego zespołu O. N. W., ale oczywiście wymagać to będzie dość długiego czasu, bowiem w okresie 1914—1918 Okrąg Naukowy Warszawski wyprodukował przeszło 120.000 pism, dotyczących w dużej części zagadnień zupełnie nowych, nieprzewidzianych w podziale Deszerta.

DODATEK.

Pewne światło na dzieje registratury O. N. W. może rzucić zapoznanie się z sylwetami tych urzędników, którzy w ciągu stu z górą lat pełnili funkcje t. zw. archiwistów, t. zn. według dzisiejszej terminologii zajmowali się regestracją akt. Poznanie ich

przygotowania fachowego i stopnia wykształcenia pozwoli nam zrozumieć, dlaczego w pewnych okresach czasu występują tak wielkie niedociągnięcia, a nawet błędy w prowadzeniu rejestracji O. N. W.

1) Szymon K o s z k o w s k i, archiwista od 15 lutego 1807 do 5 czerwca 1833 r. Urodzony w Warszawie 28.X.1771. Po ukończeniu Gimnazjum XX. Pijarów w Warszawie był tamże przez dwa lata t. zw. „dyrektorem“, doskonalać się równocześnie w naukach matematycznych. Następnie zajmował się prywatnym nauczaniem w domach magnackich (ks. Lubomirskiego, ks. Radziwiłła, marsz. Małachowskiego). W okresie insurekcji wstąpił do wojska, dosługując się stopnia porucznika. Po upadku insurekcji powrócił do zawodu nauczyciela prywatnego. W roku 1798 założył prywatną pensję koedukacyjną w Ciechanowie i prowadził ją do roku 1806. Dnia 6 stycznia 1807 roku zgłosił się do wojska polskiego. Reklamowany niebawem przez władze cywilne, przeszedł z dniem 15 lutego t. r. na stanowisko archiwisty do tworzącej się Izby Edukacyjnej. Znał język łaciński i niemiecki.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe K. 76.

2) Kazimierz O l e s z y ń s k i, archiwista od 5 czerwca 1833 do 26 kwietnia 1846 roku. Urodzony w roku 1789 (?). Nauki pobierał w szkołach Łęczyckich, Piotrkowskich i Kaliskich. W roku 1804 wstąpił do pruskiej służby administracyjnej, zajmując stanowisko protokulisty tłumacza przy sądzie powiatowym kalisko-odolanowskim. Dnia 11 lipca 1806 roku jako kancelista przeszedł do służby polskiej w Izbie Administracyjnej Departamentu Kaliskiego. Pełnił tam kolejno funkcje adiunkta archiwum i archiwisty. W końcu 1812 roku przeszedł na stanowisko sekretarza do podprefektury kaliskiej. Był następnie urzędnikiem Inspekcji dóbr i lasów narodowych, Ministerium Przychodów i Skarbu, Dyrekcji generalnej lasów rządowych, Komisji Województwa Mazowieckiego, Komisji Województwa Kaliskiego, wreszcie K. R. W. R. i O. P., gdzie zajmował kolejno stanowisko rachmistrza, buchaltera i adiunkta sekcji funduszy supresyjnych. Zmarł na służbie. Znał języki łaciński, niemiecki, francuski i rosyjski.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe O. 15.

3) Wincenty R y t e l, archiwista od 1 maja 1846 do 1 grudnia 1850 roku. Urodzony w roku 1800 (?). Ukończył szkołę wojewódzką nie wiadomo jednak gdzie. Służbę urzędniczą rozpoczął jako aplikant w Komisji Województwa Podlaskiego w roku 1817. W 1820 przeszedł do K. R. W. R. i O. P. w charakterze dietariusza. Zajmował kolejno stanowiska kancelisty, archiwisty sekcji duchownej, wreszcie pomocnika archiwisty w archiwum edukacyjnym. Znał słabo języki rosyjski, niemiecki, francuski i zapewne łaciński.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe R. 6.

4) Józef H a n u s z, archiwista od 1 grudnia 1850 do 1 maja 1859 roku. Urodzony w Kazimierzu dnia 19.III.1805 r. Nauki pobierał prywatnie, przechodząc w domu kurs szkoły wydziałowej. Służbę urzędniczą rozpoczął w roku 1819 jako pisarz Urzędu leśnego w Kazimierzu. W roku 1825 przeszedł do K. R. W. R. i O. P. w charakterze aplikanta. Równocześnie zajmował stanowisko dozorca Instytutu Głuchoniemych i nauczyciela Szkoły cyrkulowej VII. W Komisji pełnił kolejno funkcje pomocnika ekspedytora jeneralnego, pomocnika dziennikarza i starszego pomocnika naczelnika stołu. Znał trochę język łaciński, niemiecki i rosyjski.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe H. 1.

5) Romuald M i l i c e r, archiwista od 1 maja 1859 do 1 października st. st. 1869 roku. Urodzony w roku 1819 (?). Ukończył 3 klasy Gimnazjum w Radomiu. Służbę urzędniczą rozpoczął w roku 1835 jako aplikant Urzędu municypalnego w Odrzywole. Następnie był pisarzem kancelaryj gimnazjalnych w Warszawie, wreszcie w roku 1844 przeszedł jako dietariusz do kancelarii O. N. W. W roku 1846 został tamże pomocnikiem archiwisty. Nie wiemy czy poza rosyjskim znał jakiś obcy język.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe M. 33.

6) Jan K r y Ń s k i, archiwista od 1 października st. st. 1869 do 1 lutego st. st. 1888 roku. Urodzony w roku 1832. Ukończył Instytut nauczycieli elementarnych w Radzyminie.

Służbę państwową rozpoczął w roku 1852 jako nauczyciel szkoły elementarnej. Niebawem jednak przeszedł na pisarza do kancelarii Gimnazjum Gubernialnego w Warszawie, a stamtąd w roku 1858 na dietariusza do kancelarii O. N. W. Jako zły urzędnik przerzucany z działu do działu, dostał się wreszcie po dziesięciu latach służby do archiwum. Zapewne poza rosyjskim nie znał żadnego obcego języka.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe K. 55.

7) Jan F u r m a n, archiwista od 1 lutego st. st. 1888 do 1 kwietnia st. st. 1890 roku. Urodzony w roku 1868. Ukończył 5 klas I Gimnazjum Męskiego w Warszawie i uzyskał świadectwo nauczyciela szkół początkowych. Rozpoczął służbę urzędniczą w roku 1886 w kancelarii O. N. W. w stopniu dietariusza. Po roku awansował na urzędnika kancelaryjnego. Był pierwszym Rosjaninem na stanowisku archiwisty. Czy znał jakie języki obce — nie wiadomo.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe F. 9

8) Jan Ż e r n o k l e j e w, archiwista od 1 sierpnia st. st. 1890 do 1 lipca st. st. 1897 roku. Urodzony w roku 1861. Ukończył szkołę junkierską w Warszawie. W latach 1879—1887 służył w wojsku, skąd wyszedł w stopniu porucznika. W roku 1890 został zaangażowany do kancelarii O. N. W. początkowo jako dietariusz, potem jako urzędnik etatowy. Rozstrój nerwowy, na który cierpiał, zmusił zarząd O. N. W. do umieszczenia go w szpitalu w Tworkach. Czy znał jakie języki obce — nie wiadomo.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe Ż. 4.

9) Konstanty K i n i c e r, archiwista od 1 lipca st. st. 1897 do 5 sierpnia 1915 roku. Urodzony w roku 1846. Wzięty z poberu do wojska, odbywał służbę początkowo w szeregach, potem jako pisarz wojskowy w stopniu podoficera. W roku 1889 został przyjęty w charakterze urzędnika kancelaryjnego do O. N. W. Języków obcych oczywiście nie znał.

cfr. Akta O. N. W. — osobowe K. 19.

NOWY APARAT DO REPRODUKCJI FOTOGRAFICZNEJ I JEGO ZASTOSOWANIE SZCZEGÓLNICZIE DO ZABYTEKÓW ARCHIWALNYCH.

Sprawa otrzymywania wiernych kopii z różnego rodzaju druków, rękopisów, rysunków czy wykresów nabiera w dzisiejszych czasach coraz to większego znaczenia. Ze wszystkich rodzajów kopiowania należy oddać pierwszeństwo metodzie fotograficznej, jako najbardziej obiektywnej, oddającej z całą wiernością nie tylko treść tego, co się reprodukuje, ale i cały charakter, rysunek obiektu. Kopia taka, w odróżnieniu od wszelkich odpisów maszynowych czy ręcznych, pod wieloma względami będzie posiadać, a często przewyższać nawet wartość oryginału; ujawni się to np. gdy przy pomocy skonstruowania bardziej wydajnej wypływałe pismo, lub dzięki zastosowaniu specjalnych filtrów barwnych czy światła o ściśle określonej długości fali wyeliminuje z oryginału pewne szczegóły, a podkreśli inne. W ten sposób można wykryć pismo zupełnie zatarte, wywabiony atrament, niewidoczne gołym okiem znaki i. t. d.

Dzięki współczesnym ulepszeniom techniki fotograficznej, istnieje cały szereg sposobów reprodukcyjnych, opartych na wykorzystaniu właściwości materiału światłoczułego. Każdy z nich ma swoje zalety i każdy ma pewne wady.

Najprostszą drogą do uzyskania reprodukcji jakiegoś druku czy pisma będzie sfotografowanie obiektu na kliszę¹⁾; w ten

---

¹⁾ Klisze do fotografowania są wyrabiane w różnych formatach, od 4,5×6 cm do 18×24 cm i większe.

sposób otrzymamy t. zw. negatyw. Białe części obiektu na negatywie będą czarne, czarne zostaną białymi, a właściwie przejrzystymi. Ponadto, dzięki załamaniu promieni w soczewkach obiektywu aparatu, obraz na negatywie będzie odwrócony. W celu otrzymania właściwej odbitki, t. zw. pozytywu, kopiuje się kliszę taką na papier światłoczuły. Zabieg ten jeszcze raz odwraca całą kopię i w rezultacie otrzymujemy reprodukcję mniej lub więcej wierną oryginałowi.

A p a r a t y   m i n i a t u r o w e.

W ostatnich czasach po ukazaniu się w handlu precyzyjnych kamer miniaturowych, jak Leika i Contax ²⁾, rozpowszechniło się bardzo fotografowanie w małych wymiarach. Precyzyjnie zbudowane obiektywy tych aparatów pozwalają na zmniejszenie oryginału większych nawet rozmiarów do wielkości znaczka pocztowego (24×36 mm) i następnie powiększenie negatywu takiego przeszło 40 razy liniowo (rys. 1, 2). Do aparatów takich zamiast materiału negatywowego szklanego zakłada się taśmę celuloidową, powleczonej z jednej strony emulsją światłoczułą. Taśma filmowa przewyższa płyty szklane swą lekkością, lepszą emulsją srebrową i drobniejszymi wymiarami ziarna srebra po wywołaniu. W porównaniu z kliszami, taśma filmowa posiada jeszcze jedną właściwość, a mianowicie plastyczność i minimalną grubość, co pozwala zwinąć ją w rolkę i większy jej odcinek umieścić w jednej małej kasecie. Zamiast więc jednej kliszy szklanej, którą po sfotografowaniu trzeba zamknąć i wyjąć z aparatu razem z kasetą, w aparatach filmowych mamy materiał negatywowo dający się załadować od razu na 32 do 36, a nawet na 250 ³⁾ zdjęć. Przy większej ilości zdjęć naraz dzięki wyżej wyszczególnionym zaletom, operowanie małą kamerą będzie oczywiście szybsze niż wielkim aparatem, przeznaczonym do płyt szklanych. Poza tym taśma filmowa jest niewspółmiernie tańsza od klisz.

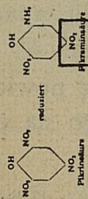
²⁾ Aparaty „Leika” produkuje firma Ernst Leitz, Wetzlar; „Contax” — Zeiss-Ikon, A. G. w Dreźnie.

³⁾ Model „Leika 250”.

kraminsäure

Rys. 1. Reprodukcja druku przy pomocy aparatu „Contax” Zeissa. Na lewo u góry kontaktowa odbitka z taśmy filmowej (2-u krotne zmniejszenie liniowe w stosunku do oryginału). W środku powiększenie liniowe 27,5 w stosunku do filmu. Zdjęcie nadesłane przez firmę Zeiss-Ikon z Drezna.

NO₂

„Picramide ist auch in alkalischer Lösung re-
miniere wird von Natronlauge mit rothraunem
tönen. Je nach Menge des vorhandenen Z-

x 27,5 linjowe

Aparaty miniaturowe, podobnie jak i kamery wielkie, są całkowicie przystosowane do zakładania wszelkiego rodzaju filtrów, a nawet do fotografowania w promieniach infra-czerwonych (aparat Zeissa „Contax”).

Poza swoimi zaletami, kamery miniaturowe posiadają jednak i pewne braki: oprócz kamery trzeba mieć jeszcze aparat powiększający o precyzyjnej optyce, a więc odpowiednio drogi, a przede wszystkim trzeba umieć dobrze fotografować i umiejętnie wywoływać filmy. Negatyw o wymiarach mikroskopijnych, przeznaczony zwykle do bardzo znacznego powiększania, musi być nienaganny i jako taki znacznie jest trudniejszy do wywołania, niż większa klisza fotograficzna; kliszę, niezależnie od jej jakości, zawsze można odbić na papier fotograficzny.

Negatyw na taśmie filmowej w pewnych, ograniczonych zresztą wypadkach wystarcza zupełnie jako definitywna kopia. Istnieją specjalne aparaty projekcyjne (Leitza i Zeissa), przy pomocy których można uzyskać bezpośrednio z taśmy filmowej znacznie zwiększone obrazy na ekranie, wystarczy więc założyć do takiego rzutnika negatyw filmowy odwrócony, t. zn. lewą stroną, a otrzymamy na ekranie reprodukcję w znacznym nawet powiększeniu. Reprodukacja ta w walorach swych czarno-białych będzie odwrócona, co przy druku, wykresie czy napisie nie robi większej różnicy: na czarnym tle wystąpią białe litery, a to nawet ułatwi ich czytanie ⁴⁾ (nie oślepia). Wszelkie rysunki czy wykresy cieniowane, w których istnieje cała gama półtonów od barwy czarnej do białej, z powodów zrozumiałych nie nadają się do tego sposobu opracowywania.

Czytanie z ekranu nie zawsze jest jednak wygodne i opracowanie w ten sposób większej ilości tekstów może być nawet uciążliwe. Praca odbywać się musi w ciemnym pokoju, aparat projekcyjny pochłania dużo światła i silnie się nagrzewa.

Najczęściej z taśmy filmowej negatywowej robi się powiększenia za pomocą specjalnego aparatu powiększającego na pa-

---

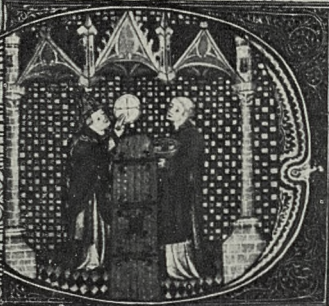
⁴⁾ Pismo takie jak dowiódł Gądzikiewicz (W. Gądzikiewicz, Higiena książki, 1935, str. 9—11) jest bardziej higieniczne dla oka.

descendat super nos et maneat semper Amen.
 et inde archidiaconus dicit alia uoce. Ite in pace. Tur
 redens episcopus. incipit. **G**loriam laudamus. Et
 cantando eam ante maius altare abbatis et personis
 ecclesie p[re]dict[ae]. Quo finito. dicit obsecros. V. A domino
 factum est istud. V. Confirma hoc deus. cum oratione.

Amones mas. i folio sc[ri]pti.

2do in dedicatione ecclesie.

ominatur corpus
 xpi et relique et
 nouam ecclesiam
 consecrandam in
 fructu. composita
 in uenera ecclesia
 torio p[re]dicta qua
 noua ecclesia con

secatur. In qua dicitur p[re]dicti seu deat[ur]. xij. annos
 per p[re]dictos annos ecclesie. et fuerit ibi iugiter i ip[s]a
 nocte. in honore sanctorum quorum relique rem
 dende sunt. In castro autem uadit pontifex ad
 ecclesiam nouam. que sacanda est ann aliquibus
 munus. id est diacono. archidiacono. uel mansionario.

Rys. 2. Reprodukcia przy pomocy aparatu „Leika” Leitz. Powiększenie z filmu form. 24×36 mm. Zdjęcie nadesłane przez Firmę E. Leitz. Wetzlar.

pierze bromosrebrnym. Do celów tych nadają się lepiej papiery gładkie białe z połyskiem, niż matowe, lub o powierzchni chropawej. Rys. 1 i 2 przedstawiają takie reprodukcje, wykonane przy pomocy aparatów miniaturowych, Leiki i Contaxu.

K o p i o w a n i e   b e z p o ś r e d n i e .

Istnieją sposoby reprodukowania fotograficznego bez aparatów. Najprostszy z nich polega na przyłożeniu arkusza papieru światłoczułego do kartki zadrukowanej i naświetleniu go po przez druk. Po wywołaniu obrazu na papierze otrzymuje się negatyw, rysunkowo odwrócony, który jednak można przeczytać w lustrze. Oczywiście, że w ten sposób można reprodukować jedynie druki czy napisy jednostronne, t. zn. że strona odwrotna tych napisów czy druków musi być biała. Jeżeli jakiś tekst był drukowany na papierze dostatecznie ciekim, to reprodukcję negatywową można otrzymać od razu możliwą do czytania nawet bez lustra, wystarczy tylko papier światłoczuły przyłożyć nie bezpośrednio do druku, lecz od strony odwrotnej.

Wyżej opisane kopiowanie ma jednak bardzo ograniczony zasięg: nadaje się tylko do reprodukowania druków i bardzo mało skomplikowanych rysunków, reprodukcje będą zawsze wielkości oryginału, przy czym papier oryginału musi być odpowiednio przejrzysty i cienki, a co najważniejsza, niezadrukowany na stronie odwrotnej. Metoda ta stosowana jest więcej przy kopiowaniu planów, nie nadaje się praktycznie do reprodukcji archiwalnej.

L u m i n o g r a f i a .

Przed paru laty została rozpowszechniona dosyć szeroko płytką fosforyzująca, t. zw. „Luminofor-Leuchtplatte ⁵⁾”. Płytką tą umożliwia reprodukowanie druków i rysunków obustronnie drukowanych na papier i płytę diapozytywową bez użycia aparatu

⁵⁾ „Luminofor-Leuchtplatte” D. R. P. patent wg. prof. Vanino i Petersa. Płytką w wymiarach od 9×12 do 30×40 cm.

fotograficznego. Proces taki znany jest pod nazwą luminografii. Używa się do tego celu płytki, przepojonej solami fosforyzującymi, j. np. Na_2CO_3 lub K_2CO_3 oraz ZnO^6). Przy pomocy takiej płytki sporządza się najpierw na kliszy czy papierze negatyw, a następnie pozytyw. Zastosowanie płytki fosforyzującej ma tę wyższość nad metodami zwykłego kopiowania, opisanego wyżej, że umożliwia reprodukowanie napisów i rysunków drukowanych obustronnie. Reprodukcje wykonane przy pomocy płytek fosforyzujących posiadają zawsze rozmiary oryginału.

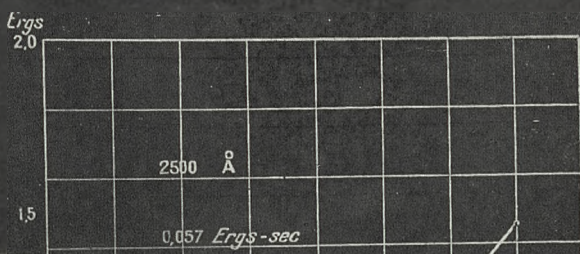
Płytką fosforyzująca służy głównie do przygotowywania pojedynczych kopii, mniej się nadaje do produkcji masowej, a to z tego względu, że przed sporządzeniem negatywu i pozytywu trzeba za każdym razem uczulać płytkę, co trwa od kilku do kilkunastu minut, i z tego względu przeфотографowanie nawet kilkunastu stron trwałoby zbyt długo.

Fotografowanie bezpośrednio na papier.

Większe archiwa, instytuty kartograficzne i inne zakłady posiadają aparaty, które pozwalają na reprodukowanie wprost na papier, bez użycia kliszy. Zasada tych aparatów polega na tym, że do obiektywu fotograficznego wmontowany jest pryzmat. Rysunek przedmiotu pada na pryzmat, skąd zostaje odbity i załamany w obiektywie: ostatecznie trafia on na matówkę albo na materiał światłoczuły, umieszczony w kasecie. Dzięki odbiciu w pryzmacie i załamaniu w obiektywie, na matówce odrazu uzyskuje się obraz rysunkowo wierny oryginałowi, a odwrócony tylko pod względem tonacji czarno-białej (rys. 3). Wszystkie inne części tych aparatów, jak kamera fotograficzna, kasety i t. d. mają zwykłą konstrukcję. Kamera w takich aparatach jest umieszczona na specjalnym statywie, ułatwiającym przybliżanie i oddalanie jej od przedmiotu fotografowanego; statyw posiada także urządzenie równomiernie oświetlające przedmiot.

⁶) Photographische Korrespondenz, Berlin, 68, 1932.

proportionnellement à la quantité d'énergie irradiée et du processus d'oxydations qui, continuant à s'effectuer si l'irradiation ultra-violette est faible et de longue durée, compense dans une certaine mesure l'action

JA Magdalena z Zapasnikow. Sano
griowa rękocy obowiązuje się y pow
punkta Paragwajy Ciwoty Ligamen
lamięki Wadya pody y kiny Prawne
trawotnie Zaniamione i wemifabili to
ię Pymie wiadomo y. Sano Wymaw
Lilia Tom Mmim Dobrowolnym

Rys. 3. Reprodukacja druku i rękopisu przy pomocy aparatu własnej konstrukcji. Reprodukacja wprost na papier.

- małe zmniejszenie w stosunku do oryginału. Czas naświetlania 1,5 minuty. Papier „Nikko” Kodaka. Anastigmat f:8.
- Zmniejszenie. Czas naświetlania 1 minuta. Papier „Nikko” Kodaka. Anastigmat f:8.

W aparatach reprodukcyjnych tego typu bardzo ważną sprawą jest liczba kaset: każdorazowe ładowanie i rozładowywanie kasety jest i męczące i zabiera wiele czasu, to też istnieją w handlu kasety specjalne, do których można włożyć od razu większą ilość papieru światłoczułego, skręconego w rolkę, którą można przewijać tak jak taśmę filmową. Papier rolkowy ma jeszcze i tę właściwość, że jest ortochromatyczny, t. zn. uczulony na kolory mniej aktywne od niebieskiego, a mianowicie na barwę żółtą i zieloną.

Ujemną stroną tych aparatów jest to, że są one bardzo ciężkie, wielkich rozmiarów i z tego względu utrudnione jest ich przenoszenie. Są one ponadto bardzo kosztowne.

Zasadniczą część wyżej opisanego aparatu, pryzmat odwracający, można zastąpić lustrem ustawionym pod kątem 45° do obiektywu. Konstrukcję taką zastosował w swoim aparacie ks. Dr. Radomski (Lwów) i Baier w Wiedniu (Pat. D. R. P. 543.006, kl. 57-a)⁷⁾. Lustro jednopłaszczyznowe metalowe w obu aparatach jest umieszczone w pewnej odległości od obiektywu. Statywy tych aparatów są lekkie, co pozwala je przenosić z miejsca na miejsce i szybko nimi manipulować.

O p i s   a p a r a t u   r e p r o d u k c y j n e g o   w ł a s n e j k o n s t r u k c j i.

Aparat, który skonstruowałem⁸⁾ dla Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego, był wzorowany częściowo na konstrukcji ks. Dra Radomskiego ze Lwowa, posiada on jednak i szereg ulepszeń mego pomysłu.

W porównaniu z aparatem ks. Dra Radomskiego, aparat Studium Historii Prawa Litewskiego ma większe przystosowanie do różnej wielkości oryginałów, inną konstrukcję lustra i cokolwiek odmienną budowę statywu, inne urządzenie oświetlające oraz połączenie ruchome aparatu ze stołem, bardzo ułatwiające pracę, czego prototyp wcale nie posiadał.

⁷⁾ Photographische Korrespondenz, Berlin, 68, 1932.

⁸⁾ Roboty ślusarskie wykonał mechanik Söderström w Wilnie.

Zasada aparatu przedstawiona jest na schemacie (rys. 4). Zwykła kamera fotograficzna, formatu 18×24 , o podwójnym wyciążu, umieszczona jest przy pomocy podstawki i śruby g na metalowym rusztowaniu. Całe to rusztowanie daje się łatwo rozkręcić i złożyć do małej walizki. Podstawa g może się przesuwać po drążkach f ku przodowi i ku tyłowi, dzięki czemu aparat można przybliżać i oddalać w stosunku do lustra. Lustro c jest jednopłaszczyznowe, metalowe (lustra szklane nie nadają się do reprodukcji, ponieważ posiadają dwie płaszczyzny odbicia, srebrną i szklaną, dzięki czemu na matówce powstaje obraz o konturach podwójnych). Lustro osadzone jest w ramie d , która podobnie jak i kamera może posuwać się po drążkach f ku przodowi i ku tyłowi. Rusztowanie f , e , h składa się z mosiężnych rurek okrągłych, połączonych ze sobą chwytnikami, jak to jest pokazane na rysunku 4-ym. Rurki te tworzą dwie ramy, górną f i dolną h . Długość ramy jest stała i wynosi w świetle 67 cm, szerokość natomiast może być podwojona, ponieważ wszystkie części poprzeczne dają się rozsuwać. Pojedyncza szerokość ram w świetle wynosi 40,5 cm, po rozsunięciu zaś 80 cm. W związku z możliwością rozsuwania całego statywu, konstrukcja ramy, w którą oprawione jest lustro, również jest przystosowana do obu szerokości. Przy zwykłym ustawieniu długa oś lustra tworzy z osią kamery kąt 45° , przy ustawieniu poprzecznym — w rozsuniętym statywie nachyleniu temu odpowiada oś krótka.

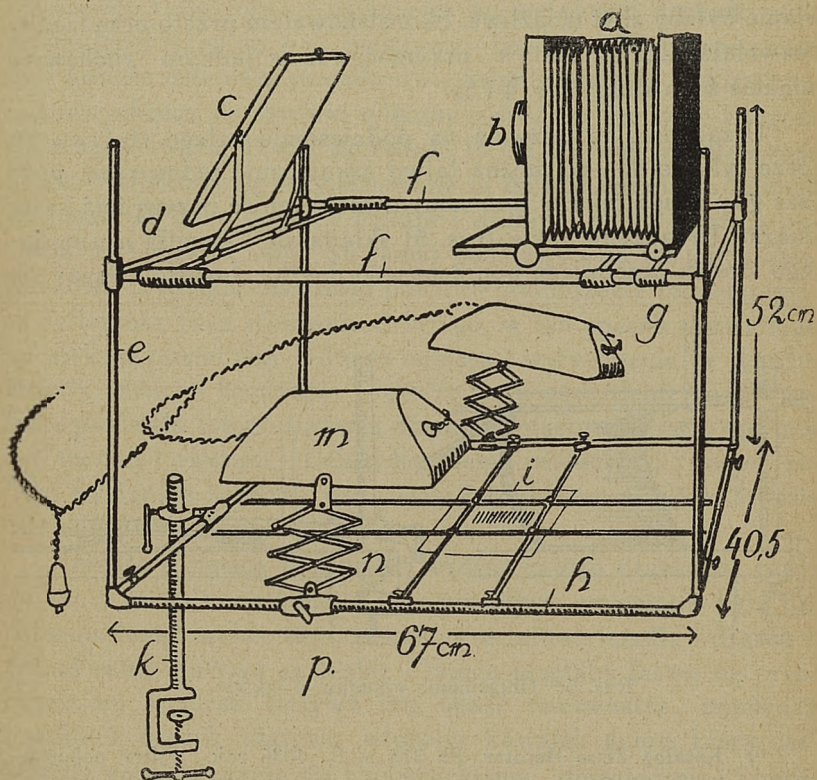
Górna rama statywu, podtrzymująca kamerę i lustro, przymocowana jest do drążków pionowych e przy pomocy ruchomych chwytników. Urządzenie to pozwala na przesuwanie całej ramy w górę i w dół, a tym samym na przybliżanie i oddalanie lustra od przedmiotu fotografowanego, leżącego pod dolną ramą h .

Do ramy dolnej przymocowane jest urządzenie, pozwalające na oparcie całego aparatu na fotografowanym przedmiocie. Urządzenie to (i), wzorowane na konstrukcji ks. Radomskiego, składa się z dwóch prostopadłych do siebie płaskich drążków, dających się zsuwać i rozsuwać, których końce za pomocą ruchomych śrubek połączone są z dolną ramą. Dzięki takiemu umocowaniu tych drążków, prostokąt czy kwadrat i , który one wzajem-

nie tworzą, może być większy lub mniejszy. Ramka taka podczas ekspozycji przyciska równo brzegi fotografowanego przedmiotu. Ułatwia ona i przyspiesza pracę, po jednorazowym bowiem ustawieniu na ostrość obiektywu, nie ma potrzeby sprawdzania tej ostrości przy fotografowaniu następnych stron, ponieważ dzięki ramce opierającej się o książkę czy rysunek — odległość między lustrem a obiektywem pozostanie zawsze ta sama.

Wyżej opisana konstrukcja ramy, przyciskającej i wyrównującej fotografowane karty książki, znalazła zastosowanie w statywie, który został zbudowany dla Studium Historii Prawa Litewskiego U. S. B. Obecnie dzięki wprowadzeniu do handlu

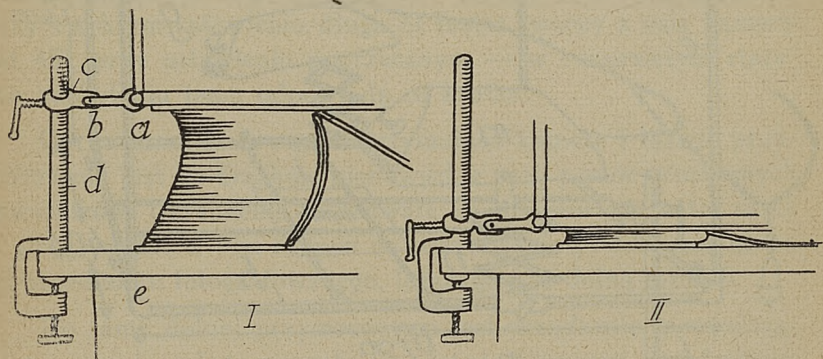
Rys. 4. Schemat aparatu reprodukcyjnego własnej konstrukcji. Objaśnienie liter w tekście.

przez firmę Zeissa ⁹⁾ filtrów polaryzacyjnych „herotar“, całe to stosunkowo skomplikowane urządzenie można zastąpić przez grubą płytę szklaną, przymocowaną do dolnej ramy *h* statywu. Płyta szklana równie dobrze przyciska i wygładza papier, a wszelkie refleksy i odbicia światła od niej mogą być łatwo usunięte przed odpowiednie ustawienie herotaru, nałożonego na obiektyw. Płyta szklana i jej osadzenie w dolnej ramie statywu będzie oczywiście tańsze, niż wykonanie stalowej ruchomej ramy, a w pracy okaże się ona napewno lepszą.

Jakkolwiek aparat jest lekki ¹⁰⁾ i z łatwością daje się podnosić, przy większej liczbie zdjęć ciągłe podnoszenie całego statywu z kamerą ponad książką, przewracanie kart i ponowne ustawianie byłoby zbyt uciążliwe. Skonstruowałem przeto urządzenie, pozwalające cały statyw przymocować w jednym ruchowym punkcie *k* do stołu (rys. 4 i 5).

Urządzenie to pozwala na podniesienie całego statywu ku górze tylko o 45° , co można łatwo skutecznie jedną ręką, podczas gdy druga ręka w tym samym czasie może przewrócić kartę książki. Urządzenie takie (rys. 5) składa się z imadła *a* ujmującego środek przedniego poprzecznego drążka. Imadło *a* łączy się

Rys. 5. Objaśnienie rysunku w tekście.

⁹⁾ Katalog Zeiss Herotar, Ph 315 o. P., 1936 rok. Filtry polaryzacyjne według prof. Bernauera.

¹⁰⁾ Aparat ten specjalnie tak został skonstruowany, by łatwo mógł być przenoszony.

za pomocą ruchomego punktu *b* z pierścieniem *c*, który jest nałożony na drążek *d*, mogący się przesuwać w pierścieniu *c* ku górze i ku dołowi. Dolny koniec drążka posiada chwyt ze śrubą, umożliwiającą przymocowanie całego urządzenia na stałe do stołu. Długość drążka *d* tak jest obliczona, by wystarczyła na fotografowanie książek o znacznej nawet grubości, wynosi ona bowiem 29 cm. Działanie tego całego urządzenia ilustruje rys. 5.

A p a r a t   o   ś w i e t l a j ą c y .

Statyw reprodukcyjny posiada dwie lampy elektryczne, związane z nim na stałe (rys. 4). Lampa składa się z podłużnego blaszanego reflektora — osłaniacza *m*, metalowej drabinki podtrzymującej reflektor *n* i z podstawy - imadła *p*. Nieprzepuszczający światła osłaniacz posiada dwie zwykłe oprawki elektryczne, w które wkręca się żarówki mleczone o średniej jasności. Długość osłaniacza wynosi 41 cm, szerokość 15 cm, największa głębokość 12 cm. Reflektory te przymocowane są do obu bocznych dolnych ram statywu przy pomocy imadła i drabinki *n*. Ta ostatnia pozwala na zbliżanie lamp do samej podstawy i na ich oddalanie. Ruchoma drabinka umożliwia ponadto podnoszenie jednego końca reflektora oraz obniżanie drugiego, w ten sposób pozwalając na większe oświetlenie jednego miejsca i wytworzenie w drugim światła bardziej bocznego. Tego rodzaju oświetlenie nadaje się szczególnie do fotografowania obiektów plastycznych, j. np. monet, medali i pieczęci. Dzięki bocznemu oświetleniu rysunek reliefu występuje bardziej wyraziście i kontrastowo, niż w świetle tylko górnym i rozproszonym.

Imadło *p* można przesuwać wzdłuż całego drążka *h* ramy dolnej, a ponadto ruchomość jego umożliwia zmienianie kąta nachylenia lamp; wobec tego, że części metalowe imadła i drążek *h* dolnej ramy statywu są śliskie i lampa mogłaby łatwo się przechylić ku wnętrzu statywu czy opaść nazewnątrz, pomiędzy imadło i drążek statywu włożono kawałek gumy, który całkowicie znosi ślizganie się i unieruchamia dostatecznie lampę. Oba reflektory włączone są do jednego sznura elektrycznego, w który wpleciony został wiszący wyłącznik.

K a m e r a   f o t o g r a f i c z n a .

Na statywie umieszczona jest zwykła kamera fotograficzna z podwójnym wyciągiem. W celu przystosowania jej do najbardziej różnorodnych zdjęć, do czołówki zostało wkręcone kołko uniwersalne, pozwalające na szybką zmianę obiektywów o różnej średnicy. Kamera Studium Historii Prawa Litewskiego została zaopatrzona w dwa obiektywy — jeden zwykły anastygmat, drugi szerokokątny. Kasety drewniane, wymiaru 18×24 cm posiadają wewnątrz cienkie czyste płyty szklane, które służą do przytrzymania i wygładzenia papieru fotograficznego. Wobec tego, że materiał światłoczuły leży w kasecie cokolwiek głębiej (o grubość płyty szklanej), niż normalnie klisza, przy nastawianiu obrazu na ostrość na matówce należy uwzględnić tę różnicę, a najlepiej szybę matówki odwrócić stroną ziarnistą na zewnątrz kamery. Do kamery najlepiej przystosować kasetę specjalną, mieszczącą w sobie większą rolkę papieru fotograficznego. Kasety takie ułatwiają znacznie pracę, zwłaszcza gdy zachodzi potrzeba przeфотографowania większej liczby stron druku.

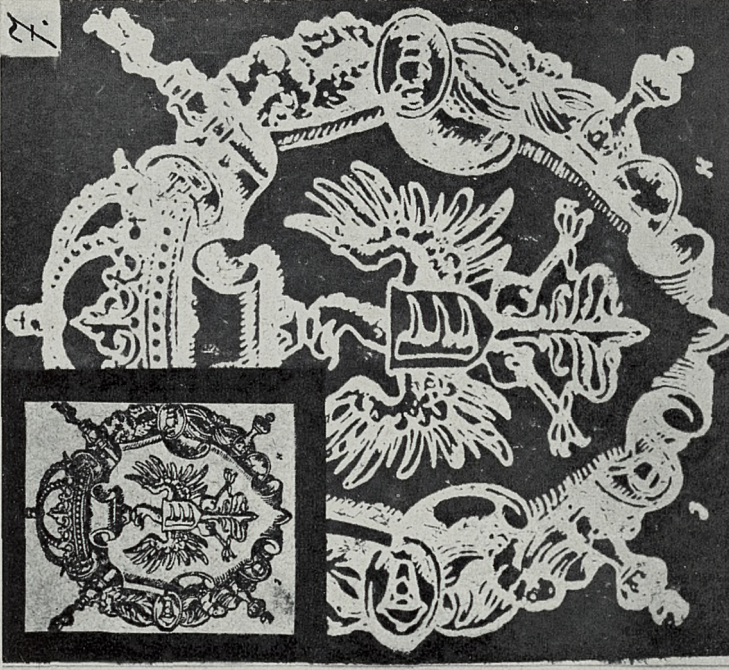
D z i a ł a n i e   a p a r a t u   r e p r o d u k c y j n e g o .

Działanie aparatu jest zupełnie proste i obchodzenie się z nim nie wymaga żadnych kwalifikacji specjalnych. Obiekt fotoграфowany leży na stole, w środku ramy dolnej ¹¹⁾).

Obraz jego pada na lustro, od którego odbija się i przechodząc przez obiektyw trafia ostatecznie na matówkę lub kasetę z papierem światłoczułym. Obraz fotoграфowany ulega dwa razy odwróceniu: raz w lustrze, drugi raz w obiektywie, czyli że ostatecznie rysunek otrzymany po wywołaniu na papierze fotograficznym będzie prosty, a jedynie tylko pod względem tonacji czarno-białej odwrotny (rys. 3, 6—12).

¹¹⁾ Jeżeli umieścić kartkę fotoграфowaną nie na środku, lecz bardziej z boku czy z góry — na zdjęciu otrzymuje się deformację obrazu i prostokąt czy kwadrat fotoграфowanej kolumny druku zamienia się na figurę o różnych kątach, przypominającą trapez.

Fotografie 6—13 zostały wykonane aparatem własnej konstrukcji. Do reprodukcji używałem papieru bromosrebrnego „Nikko” Kodaka.

Rys. 6. Reprodukacja pieczęci. Światło boczne. Czas naświetlenia 4 minuty. f : 6,8.

Rys. 7. Reprodukacja godła Biblioteki Uniwersytetu S. B. Oryginał, z którego reprodukcja została wykonana, umieściłem obok u góry. Czas 3 m. f : 8.

Rys. 8. Reprodukacja wodnego znaku. Czas 3 minuty. f : 6,8.

Rys. 9. Reprodukacja monety srebrnej. Lewa strona monety jest prawie zupełnie starta. Powiększenie w stosunku do oryginału 1 : 1,25. Czas 4 m. f : 8.

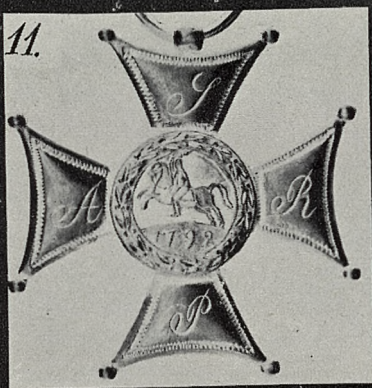

10.

elle uk
mutor? B

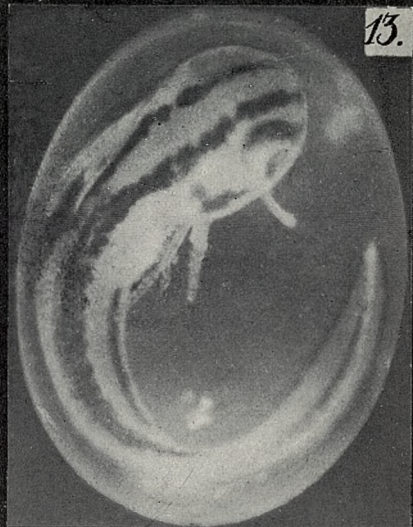
11.

12.

13.

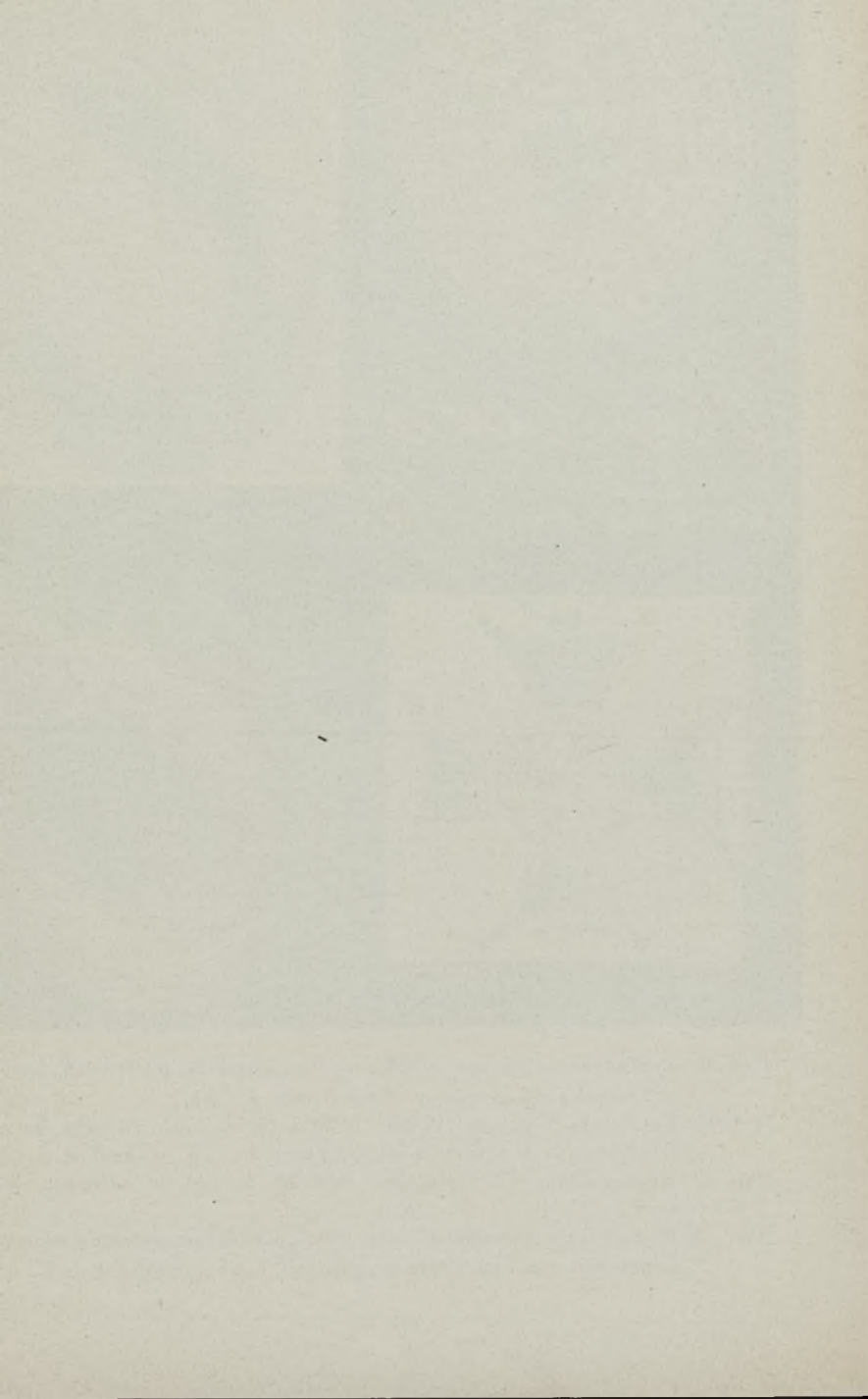
Rys. 10. Reprodukcyja pieczęci płaskiej. Powiększenie dwukrotne liniowe w stosunku do oryginału. Czas 3 min. $f : 6,8$.

Rys. 11. Reprodukcyja krzyża Virtuti Militari z r. 1792. Światło boczne. Powiększenie w stosunku do oryginału $1 : 1,25$. Czas 3 m. $f : 6,8$.

Rys. 12. Reprodukcyja mikrofotografii zarodka traszki w osłonach jajowych.

Rys. 13. Reprodukcyja rysunku 12-tego. Po powtórnyj przefotografowaniu odpowiada ona całkowicie oryginałowi. Czas 2 minuty, $f : 6,8$.

Przy pomocy tego aparatu można otrzymać reprodukcję wielkości fotografowanego obiektu, zmniejszoną lub powiększoną. Maksymalne powiększenie wynosi dwa razy liniowo.

Do zdjęć specjalnych, j. np. wodnych znaków należy zastosować światło nie padające a przepuszczone. W tym celu kładzie się pod ramę aparatu reprodukcyjnego czysty biały papier, na którym ustawione są podstawki 15—20 cm wysokości (pudełka). Na podstawkach umieszcza się płytę szklaną i dopiero na niej papier z wodnym znakiem. Lampy oświetlające należy obniżyć do poziomu zaimprovizowanego w ten sposób stolika szklanego, tak aby oświetlały one tylko biały arkusz papieru. Światło lamp odbite od papieru oświetla zupełnie równomiernie arkusz z wodnym znakiem (rys. 8).

Przedmioty o powierzchni wypukłej lub płaskowypukłej, j. np. pieczęcie lub monety, przed fotografowaniem należy oświetlić lampami możliwie nisko ustawionymi, tak, by światło było boczne (rys. 6, 9, 12). Oczywiście, że przy takim oświetleniu czas trwania ekspozycji należy odpowiednio przedłużyć.

Do reprodukowania druków czy rysunków, zwłaszcza o drobnych szczegółach, należy brać papier fotograficzny gładki, z połyskiem, kontrastowy i bromosrebrny. Papiery chlorosrebrne (do odbitek kontaktowych) wymagają znacznie dłuższego czasu naświetlenia i praktycznie nie nadają się. Czas naświetlenia zależy od szeregu czynników, jak od barwy przedmiotu, siły światła, odległości lamp, jasności obiektywu, czułości papieru fotograficznego i odległości przedmiotu fotografowanego od obiektywu. Czas ten przeciętnie waha się od 20 sek. do 3 — 4 minut.

Reprodukcje zdjęć, dokonanych wyżej opisanym aparatem, zostały umieszczone na tablicy I i II (rys. 6—13). Opis tych zdjęć, czas ekspozycji i warunki, w jakich one zostały wykonane, załączyłem w objaśnieniach.

Przy opracowywaniu projektu statywu i jego wymiarów korzystalem z rad. p. Docenta Jana Adamusa, któremu w tem miejscu składam podziękowanie.

Jan Kruszyński.

(Z Zakładu Histologii i Embriologii U.S.B.)

EGZEMPLARZ CZĘSTOCHOWSKI INWENTARZA ARCHIWUM KORONNEGO Z R. 1613.

Dzięki badaniom w ostatnich czasach Abdona Kłodzińskiego¹⁾ i Stanisława Ptaszyckiego²⁾, a częściowo także Oswalda Balzera³⁾ i Józefa Siemieńskiego⁴⁾ mamy już dokładne wiadomości o egzemplarzach inwentarza Archiwum Koronnego na zamku krakowskim braci Łubieńskich z r. 1613 i jego zawartości. Dla przypomnienia sprawy, opierając się na badaniach Ptaszyckiego, zaznaczamy, że mamy następujące rękopisy wymienionego inwentarza:

A. Pierwszy rękopis Archiwum Głównego, przechowywany pod sygn.: 4.7.2.22, oprawny w pergamin o 407 kartach, pisany współcześnie pismem pośpiesznym, mający cechy raptularza⁵⁾.

B. Egzemplarz kanclerski, drugi Archiwum Głównego, przechowany pod sygn.: Sala IV. Szafa 15. Półka 1. Nr. 17, oprawny w pergamin o 236 kartach, pisany

---

¹⁾ O Archiwum Skarbca Koronnego na zamku krak. Arch. Kom. Hist. Serja II, t. I, Kraków 1923, str. 231—236, 482—488, 490, 499—503, 576.

²⁾ Encyklopedia nauk pomocniczych hist. i liter. pol. Lublin, 1921, str. 208—209; Inwentarz Archiwum Koronnego z r. 1613. Archeion IV, 1928, str. 98—130 i Archeion V, 1929, str. 112—118.

³⁾ Skarbiec i Archiwum Koronne w dobie przedjagiellońskiej. Lwów, 1917, str. 229.

⁴⁾ Ze studjów nad Archiwum Koronnem. Przegl. Hist. XXIV, 1924, str. 159—160.

⁵⁾ Archeion IV, str. 100—101.

współcześnie pismem starannym i wyraźnym. Na podstawie poprawek zrobionych w egzemplarzu A., a uwzględnionych już w egzemplarzu B., Ptaszycki stwierdza, że egzemplarz B. jest odpisem egzemplarza A., ma jednak mniejszą ilość zarejestrowanych dokumentów⁶⁾.

C. Egzemplarz podskarbiński, własność Jana Mikołaja Daniłowicza, od r. 1633 podskarbiego wielkiego kor. i bezpośredniego jego następcy w urzędzie, Bogusława Leszczyńskiego, podskarbiego wielkiego kor. od r. 1650. Od tego ostatniego przez wdowę po dzierżawcy Klonowiec i Wyciążkowa pod Lesznem, Marcinie Gleinigu, Blandinę († 1725), przebywającą u swej córki również Blandiny, zamężnej za Adamem M. Pantke, pastorem w Klein Kniegnietz w pow. wrocławskim, dostał się prawdopodobnie w posiadanie biblioteki gimnazjum Marii Magdaleny, a z nią do biblioteki miejskiej w Wrocławiu, gdzie przechowyuje się pod numerem 1114. Rękopis ten oprawny w pergamin ma 290 kart zapisanych i 126 czystych, pisany jest starannie⁷⁾.

D. Rękopis Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie pod sygn. Nr. 99, stanowi odpis rękopisu wrocławskiego C., dokonany w latach 1798—1811 za pośrednictwem rektora gimnazjum Marii Magdaleny w Wrocławiu, Jana Kaspra Fryderyka Manso, kiedy to jeszcze oryginał znajdował się w bibliotece gimnazjalnej, dla J. S. Bandtkiego, późniejszego dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej. Rękopis ten posiada 463 karty⁸⁾.

E. Egzemplarz obecnie nieznan y. Dowiadujemy się o nim jedynie z rękopisu inwentarza Archiwum Koronnego z r. 1682, opisanego przez Józefa Korzeniowskiego⁹⁾, a rewindykowanego niedawno z Petersburga, oznaczonego sygn. petersburską Łac. F. IV. 152. W indeksie tego rękopisu w kolumnie podającej liczby kart poszczególnych działów inwentarza z r. 1682 podano obok również „Folio Anni 1613“, a pod tem

⁶⁾ Tamże, str. 110.

⁷⁾ Archeion, IV, str. 110 i nast.

⁸⁾ Tamże IV, str. 114.

⁹⁾ Zapiski z rękopisów bibliotek petersburskich. Archiwum do dziejów literatury XI, Kraków 1910, str. 142. Nr. 170.

liczby, odnoszące się do kart działów inwentarza z r. 1613. Liczby tu podane, nie odpowiadają żadnemu ze znanych nam inwentarzy z r. 1613. Jest to dowód, że mamy do czynienia z egzemplarzem inwentarza z r. 1613, istniejącym jeszcze z końcem XVII w., a o którym dziś nie wiemy, gdzie się znajduje¹⁰⁾.

F. Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w G i e s s e n jest odpisem rękopisu wrocławskiego C., sporządzonym około r. 1730, jak tego dowodzi zgodność tekstów i mimo własnej paginacji, podana na marginesach liczba odpowiadająca kartom rękopisu wrocławskiego. Rękopis ten przechowany pod sygn. Nr. 591, oprawny w pergamin ma stron 657. Bliższe losy rękopisu tego — nieznane¹¹⁾.

G. Rękopis Biblioteki K ó r n i c k i e j, przechowany pod Nr. 836, jest podobnie jak F. odpisem rękopisu wrocławskiego C., sporządzonym około r. 1730, jak pismo wskazuje i jak dowodzi zgodność tekstu i powtórzona stara paginacja rękopisu podskarbińskiego. Rękopis ten ma stron 16, z czego 15 i 16 niezapisane i 555¹²⁾.

H. Rękopis c z ę s t o c h o w s k i. Do wyżej wymienionych rękopisów, opisanych szczegółowo przez Ptaszyskiego, przychodzi obecnie rękopis przechowany w archiwum OO. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie pod numerem tymcz. 1172. Nosi on tytuł:

INVENTARIVM OM
NIVM ET SINGULORVM
PRIVILEGIORVM LITTERA
RVM ET MONVMENTORVM
QUAECVNQ (UE) IN ARCHIVIO REGIO
ARCIS CRACOVIEI (SIS) CONTINEN
TVR

*Confectum mandato et ex commissione Sacrae
Regiae M(aies)t(a)tis.*

¹⁰⁾ Archeion, IV, str. 115—116.

¹¹⁾ Archeion, V, str. 113; Chwalewik Edward, Zbiory polskie. Warszawa 1926, I, str. 96.

¹²⁾ Archeion, V, str. 113.

PER VENERABILES

STANISLAVM LUBIENSKI GNESNEN (SEM) ET MATHI
 AM LVBIENSKI LENCICIEN (SEM) PRAEPOSITOS, EIVSDEM
 M(AIES)T(A)TIS SECRETARIOS

ANNO D(OMI)NI

M D C XIII.

Jest to rękopis papierowy o kartach 264, z czego nie zapisane 5^v, 94, 99^v, 130^v, 163^v, 170^v, 190^v, 193^v, 196, 219^v, 245^v, 247^v; kartka 184 wycięta, wskutek czego regest dokumentu, odnoszącego się do wójtostwa w Kłodawie z r. 1548 z działu akt województwa łęczyckiego, urwany jest w połowie. Wysokość 305, szerokość 202 mm. Rękopis jest oprawiony w cieką, delikatną miękką skórę, pomalowaną na biało. Podobne oprawy spotykamy w dość znacznej liczbie w Polsce, zwłaszcza od końca XVI do połowy XVII w., choćby uwzględnić tylko np. krakowskie archiwum miejskie, w którym mamy znaczną ilość ksiąg rachunkowych z tego czasu, właśnie tak oprawioną. Foliowania dokonano przed oprawieniem, jak świadczy ta okoliczność, że niektóre cyfry, oznaczające karty, wskutek obcięcia brzegów przy oprawie znikły. Brzegi rękopisu pomalowane na czerwono. Cały rękopis pisany jedną ręką współczesną starannie, pismem wyrobionym, po bokach tekstu marginesy. Papier dobry, przeważnie dość gruby, pochodzący z czterech fabryk, jak dowodzą tego znaki wodne, wyobrażające: 1) w tarczy bramę miejską z dwoma wieżami, 2) w tarczy herb Topór, nad tarczą orzeł zwrócony dziobem w prawo, 3) w tarczy krzyż podwójny i 4) w tarczy znak podobny do herbu Jelita. Papier ze znakiem 1) przeważa w mniej więcej $\frac{2}{3}$ rękopisu, bo do karty 163. przedzielony od początku tu i ówdzie papierem ze znakami 2) (np. k. 6) i 3) (np. k. 58, 68), papier ze znakiem 4) pojawia się przy końcu mniej więcej od karty 203.

Notatki na karcie 1, tytułowej pozwalają nam, częściowo przynajmniej, o ile chodzi o XVIII w., ustalić właścicieli rękopisu. Najcenniejsza z nich, to napis: *Ex libris Francisci de Kozięgłowy Giebułtowski*". Za małą ilość wyrazów nie pozwala nam z całą ścisłością sprecyzować chronologii pisma, wszelkie

jednak dane przemawiają za tym, że notatka ta pochodzi z czasów mniej więcej od końca XVII w. do lat trzydziestych XVIII w.

Osoba wymieniona w powyższej notatce nie jest nam bliżej znana. Z epoki tej znamy Franciszka Giebułtowskiego, który z województwem krakowskim podpisał elekcję Augusta II w r. 1697 ¹³⁾, następnie Franciszka Giebułtowskiego, podczaszego nowogrodzkiego, elektora Stanisława Leszczyńskiego z województwa ruskiego 1733 r. ¹⁴⁾, który jest prawdopodobnie identyczny z Franciszkiem G., starostą strachocińskim w połowie XVIII w. ¹⁵⁾. Z Kozięgłowa w pow. księskim był również Wojciech G., sekretarz królewski 1599—1619, mąż znaczny widocznie, skoro posłował do Anglii i do cesarza Rudolfa, zmarły 1623 r. W połowie XVII w. żyje z tej rodziny Jan Jacek G., sędzia kapturowy wojew. krak. z pow. księskiego, sekretarz królewski (1643—1648), który ma synów: Wojciecha, dworzanina królewskiego i dystrybutora soli krakowskiej (1649—1665), tudzież Franciszka ¹⁶⁾. Z rodziny tej znamy również w końcu XVII w. (1687) Mariannę z Kozięgłów Giebułtowską 1° za Andrzejem Cellarim, następnie wdowę po Michale Misiowskim, w r. 1668 sędzi kapturowym krakowskim i wice-rotmistrzu pow. lelowskiego ¹⁷⁾.

Z powyższego krótkiego przeglądu najwięcej znanych przedstawicieli rodziny Giebułtowskich widać, że zajęcia ich dawały im sposobność i możność przyjscia w posiadanie inwentarza archiwalnego, który następnie dostał się w ręce klasztoru jasnogórskiego. Wprawdzie przy przeglądaniu archiwum częstochowskiego nie spotkałem akt, które by świadczyły o stosunkach klasztoru z Giebułtowskimi, ale mogło to się stać za pośrednictwem

¹³⁾ Boniecki, Herbarz Polski, VI, 34.

¹⁴⁾ Rocznik Tow. Heraldycznego, Lwów 1910. I, 54.

¹⁵⁾ Boniecki, o. c., VI, 33.

¹⁶⁾ Ibidem, VI, 33: Kutrzeba, Zbiór aktów do historii ustroju sądów prawa polskiego i kancelaryi sądowej woj. krak. Archiwum Komisji prawniczej. Kraków 1909, VIII, 127; Tenże, Akta sejmikowe woj. krak. Kraków, 1932, I, 401.

¹⁷⁾ Kutrzeba, Zbiór aktów, 148.

Cellarich, czy Misiowskich, którzy utrzymywali żywe stosunki z Paulinami częstochowskimi. Mogło to się stać zresztą i inną drogą.

Przechodząc do dalszego opisu rękopisu, zaznaczamy, że u dołu karty tytułowej mamy notatkę: „Sum domus Clari Montis Częstochovien“, wypisaną ręką pierwszej połowy XVIII w., wreszcie wewnątrz przedniej okładki: „XV C 18 Theca 9“, które to litery i cyfry są sygnaturą biblioteczną, odpowiadającą katalogowi biblioteki klasztornej z r. 1765, a wyjaśniającą, że nasz inwentarz należy do działu XV biblioteki, obejmującego: „Juristae et politici“, umieszczony zaś jest na półce C, jako numer 18 książki w tej samej półce, w tece 9. Podobna sygnatura biblieczna z tego samego czasu wyciśnięta jest również na grzbiecie naszego inwentarza: „XV C 9“, tj. dział XV, półka C, teka 9. Szczegóły powyższe pozwalają nam przynajmniej w przybliżeniu oznaczyć czas, kiedy inwentarz nasz przeszedł w posiadanie klasztoru. Obok wymienionych wyżej notatek, pewne wyjaśnienia dają nam także dawne katalogi biblioteki klasztornej. W zachowanych katalogach z r. 1614, 1714, 1719 i 1731, nie ma wzmianki o naszym inwentarzu, dopiero katalog biblieczny z r. 1765, ułożony według działów i mający spisany każdy z nich w osobnym oprawnym zeszycie, obejmuje pod literą alfabetu I, w dziale XV (str. 28) następującą pozycję: „Inventarium MS ¹⁸⁾ omnium et singulorum privilegiorum literarum et monumentorum quaecunque in Archivio Regio arcis Cracovien. continentur confectum 1613 in fol. Pegma: XV Sedes: C Theca: 9 Num. 18“. Tak tytuł jak i sygnatura odpowiadają naszemu inwentarzowi. Z powyższego zatem widać, że w posiadanie klasztoru dostał się on w latach między 1731 a 1765.

Przechodząc do dalszego opisu zaznaczam, że po tytule idą dedykacje autorów inwentarza braci Łubieńskich, skierowane do króla Zygmunta III (k. 1^v—2) i do kanclerza koronnego Wawrzyńca Gembickiego (k. 3—4), tudzież komisja królewska (k. 5), powierzająca uporządkowanie i spisanie archiwum kró-

¹⁸⁾ = manuscriptum

lewskiego na zamku krak. autorom inwentarza — znane nam już dokładnie z tekstów, pomieszczonych w całości w dziele Kłodzińskiego¹⁹⁾. Teksty te w naszym inwentarzu odpowiadają z małymi odmianami tekstom podanym przez Kłodzińskiego i jedynie w tekście komisji królewskiej ma nasz egzemplarz w trzech miejscach „Reverenditates“, gdy u Kłodzińskiego jest „Devotiones“. Po „Index eorum quae hoc volumine continentur“ (k. 6), obejmującym tytuły 46 działów archiwalnych, z zaznaczeniem liczby „folio“, tj. kart, na których każdy dział ma swój początek, zaczyna się właściwy inwentarz. (k. 7). Dla ułatwienia orientacji ewent. przyszłym badaczom, podaję tu w kolejnym porządku tytuły działów archiwalnych w skróceniu — są bowiem powszechnie znane — z podaniem kart, na których są pomieszczone w naszym egzemplarzu:

- 1) Summorum pontificum (k. 7—11^v), 2) Caesareae (12), 3) Ad transactionem Będzinensem (13), 4) Austriae (14—16).
- 5) Bavariae (16^v—17^v), 6) Hungariae (17^v—23^v), 7) Bohemiae (24—25), 8) Daniae (26), 9) Sueciae (26^v), 10) Germaniae (27—28), 11) Brandenburgenses (28^v—31^v), 12) Pomeraniae (31^v—32^v).
- 13) Silesiae (33—38^v), 14) Prussiae (39—68^v), 15) Livoniae (68^v—85^v), 16) Bessarabiae (86), 17) Valachiae (87—93^v), 18) Turcicae (95—99^v), 19) Tartaricae (100), 20) Regni Poloniae (101—108), 21) Poloniae reginarum (109—111), 22) Reginae Bonae (112—113), 23) Palatinatus Cracoviensis (114—130^v).
- 24) Ducatus Osviecimensis et Zatoriensis (131—137^v), 25) Terrae Scepusiensis (137^v), 26) Universales Maioris Poloniae (138), 27) Palat. Posnaniensis (139—152), 28) Sandomiriensis (153—163), 29) Calissiensis (164—170), 30) Siradiensis (171—180), 31) Lenciciensis (181—183), 32) Universales palatinatum Cuiaviae (185).
- 33) Palatinatus Brestensis (186—190). 34) Inowładslaviensis (191—193). 35) Terrae Dobrzinensis (194—195). 36) Palat. Rauensis (197—200). 37) Lublinensis (201).
- 38) Universales Russiae (202—203), 39) Palat. Russiae, w tym także „Literae Russiae ex alio sacculo“ (203^v—217^v), 40) Po-

¹⁹⁾ O Archiwum Skarbca. 499—503.

doliae (218). 41) Kijoviae (219), 42) Volhiniae (220—224^v), 43) Palat. Belzensis (225—230), 44) Braclaviensis (230^v), 45) Litterae communes Masoviae ducatus (231—236^v), 46) Palat. Masoviae (237—245). 47) Plocensis (246—247). 48) Podlachiae (248—256) i 49) Ducatus Lithuaniae (257—264^v).

O stosunku naszego inwentarza do innych egzemplarzy, opisanych już przez Ptaszyckiego i o jego zależności trudno mi coś konkretnego powiedzieć wobec niemożności zgromadzenia równocześnie wszystkich egzemplarzy i porównania ich ze sobą. To pewne, że egzemplarz częstochowski jest współcześnie sporządzony ręką prawdopodobnie już starszą i wyrobioną w pisaniu, nie kaligraficzną wprawdzie, ale nie mniej staranną, jak świadczy podobizna pisma dołączona do niniejszego artykułu, a wzięta dla jednolitości również z działu „Bessarabiae“, jak to było przy innych egzemplarzach, omówionych w „Archeionie“. Biorąc w rachubę charakterystyczne wyrazy „Mircius“ i „Omlas“ w tekście streszczenia dokumentu z r. 1390 z wymienionego wyżej działu możnaby przypuszczać, że inwentarz częstochowski pozostaje w bezpośrednim związku z egzemplarzami A i B, egzemplarz bowiem C ma wprawdzie „Mircius“, ale zato „Olmás“. Argumenty te jednak nie są dostateczne i sprawę tę należy uważać za otwartą.

Natomiast możemy przyjąć za pewne, że egzemplarz częstochowski nie jest identyczny z egzemplarzem E, nieznanym bliżej, a cytowanym tylko w inwentarzu Archiwum Koronnego na zamku krak. z r. 1682, znajdującym się od r. 1747 w Bibliotece Załuskich, a obecnie rewindykowanym z Petersburga do Warszawy²⁰⁾, liczby bowiem tam podanych kart poszczególnych działów nieznanego egzemplarza inwentarza z r. 1613 nie zgadzają się zupełnie z liczbami kart egzemplarza częstochowskiego.

Skoro już mowa o egzemplarzu E inwentarza z r. 1613, niech mi wolno będzie zwrócić uwagę, że w życiorysie Stanisława Łubieńskiego, podnosząc Ignacy Chodynicki pracę jego nad

²⁰⁾ Archeion IV, 115—116.

uporządkowaniem archiwum krak., wspomina o spisie archiwum sporządzonym przez Łubieńskiego. Podnosi, że „w piśmie tem, (który (!) biblioteka Załuskich miała posiadać) pod tytułem: Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, libertatum et monumentorum, quaecunque in Archivo regio arcis Cracovien, continentur, nie przepomniął najmniejszych rzeczy...”²¹⁾. Cytowany powyżej tytuł pracy Łubieńskiego z wyjątkiem wyrazu „libertatum” zamiast „litterarum” odpowiada zupełnie tytułowi inwentarza Łubieńskich z r. 1613 i wątpliwe jest, by odnosił się do inwentarza z r. 1682, znajdującego się w Bibliotece Załuskich, a następnie wywiezionego w r. 1796 do Petersburga, który ma jeszcze ponadto wyraz „diplomatum” w tytule. Jeżeliby zatem wiadomość podana przez Chodynickiego była prawdziwa, mielibyśmy tu do czynienia z egzemplarzem inwentarza z r. 1613, znajdującym się w Bibliotece Załuskich, podobnie jak inwentarz z r. 1682 — z egzemplarzem nieznanym dziś zupełnie, a bodaj czy nie oznaczonym przez Ptaszyckiego literą E.

Kazimierz Kaczmarczyk.

---

²¹⁾ Dykcyonarz uczonych Polaków. Lwów 1833, II, 78.

Bessarabia.

86

Mirius Maior da Transilvanus Tugars et Omles
Dux Severni Comes Dobrodicty Despotus, promittit Vladislas Re:
gi Poloniae se gesto futura con Hostilem incursum Regis
Hungariae Rex quogi eundem con illum inuare debet. Dat.
Lublino in Vigilia S. Agnetis. Anno Dni 1290

DZIAŁ RĘKOPISÓW W BIBLIOTECE WOŁYŃSKIEGO T-WA PRZYJACIOŁ NAUK W ŁUCKU.

W s t ę p.

Organizacja życia naukowego na Wołyniu nasuwała się z nieodpartą koniecznością od chwili powstania niepodległego Państwa Polskiego. W wyniku podjętych usiłowań powstały po roku 1920 na terenie stolicy województwa Łucka dwie poważniejsze instytucje Biblioteka Publiczna i Muzeum Wołyńskie. Biblioteka wzbogacona w r. 1923 hojnym darem Towarzystwa Naukowego we Lwowie w postaci księgozbioru naukowego, stała się ośrodkiem prac badawczych. Zorganizowane w r. 1929 Muzeum przystąpiło do planowego gromadzenia zabytków, między innymi i rękopiśmiennych. Obie instytucje działając oddzielnie, nie mogły wypełniać należycie swoich zadań z drugiej zaś strony, ograniczone wyłącznie do prac związanych z ich nazwą, nie mogły prowadzić działalności w szerszym zakresie. Dlatego też już wkrótce dała się odczuć potrzeba stworzenia instytucji o charakterze niejako nadrzędnym, co uskuteczniliono w roku 1934 powołując do życia Wołyńskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk¹⁾.

Towarzystwo, które rozpoczęło swoją działalność w styczniu 1935 r., oprócz celów ogólnych postawiło sobie za zadanie planowe gromadzenie materiałów, dotyczących przeszłości tego regionu. Przejawszy następnie tak Bibliotekę Publiczną jak i Muzeum Wołyńskie, przystąpiło do fachowej reorganizacji tychże,

---

¹⁾ Sleszyński J. W oparciu o tradycję dziejową. Wołyń, r. 1936, nr. 6. Nieć J. Organizacja pracy naukowej na Wołyniu. Znicz, r. 1934, nr. 4.

tworząc z nich zakłady o charakterze naukowym. W wyniku tej akcji scalono rękopisy znajdujące się w obu zakładach, włączając je do specjalnego działu w Bibliotece T-wa. Dalszym etapem w tak zapoczątkowanej akcji tworzenia działu rękopisów stała się penetracja w teren i gromadzenie archiwaliów, przede wszystkim prywatnych.

Praca powyższa prowadzona od 2 lat daje jednak stosunkowo słabe wyniki z przyczyn następujących: Wołyńskie T-wo Przyjaciół Nauk jest instytucją młodą, która nie zdołała jeszcze zaszczepić w miejscowym społeczeństwie pełnego zrozumienia dla swej działalności i swoich zadań. Znajduje się ono w położeniu tym trudniejszym, że nie może oprzeć się na tradycji wyrobionej działalnością pokrewnych organizacji na terenie Wołynia w przeszłości, bowiem w okresie zaboru nie dopuszczano tu do organizowania polskiego życia kulturalnego.

Po okresie działalności Liceum Krzemienieckiego, wszelkie próby stworzenia ruchu naukowego były niweczone w zarodku. Polityka władz rosyjskich doprowadzała dalej do tego, że powstające organizacje zmuszone były do nędznej wegetacji, do zaniechania szerszej działalności. Tak miała się sprawa z muzeum utworzonym przed wojną w Równem, tak z Towarzystwem Badaczy Wołynia w Żytomierzu (założonym w r. 1900)²⁾.

Przyczyną słabych wyników działalności T-wa w tym zakresie jest ponadto fakt, że Wołyń w okresie 1914—1920 był terenem działań wojennych, podczas których archiwa publiczne i prywatne w dużym stopniu uległy bądź zniszczeniu, bądź dewastacji, bądź wywiezieniu poza granice tego terytorium. Zabytki rękopiśmienne wywożono zresztą jeszcze dawniej w obawie przed ingerencją zaborcy, lub jako obiekt kupiony czy odziedziczony w spadku³⁾.

²⁾ Janowski L. W promieniach Wilna i Krzemieńca. Wilno 1923, str. 254, 260 i nast.; Kwart. Hist. XV, 161, 434, XXII, 540.

³⁾ Nieć J. Zbiory archiwalne Wołyńskiego T-wa Przyjaciół Nauk. Wołyń, 1936 nr. 6; tenże, Archiwalia wołyńskie w Łańcucie — Wołyń 1936, nr. 24.

I.

Dział rękopisów w Bibliotece T-wa składa się z następujących części: I. Zbiory własne. II. Depozyt m. Dubna. III. Depozyt Bractwa Podniesienia św. Krzyża w Łucku. IV. Zbiory Muzeum im. ks. Ostrogskich w Ostrogu.

I. Z b i o r y   w ł a s n e powstały drogą bądź przypadkowego nabycia poszczególnych obiektów, bądź drobnych darów i depozytów.

A.   D y p l o m y.

Posiada ich Biblioteka 57 sztuk z XVI—XIX stulecia (1536—1868), w tem z wieku XVI — 3, XVII — 8, XVIII — 25, XIX — 21. Z powyższej liczby 16 pergaminowych, jeden na jedwabiu, reszta papierowe. Wszystkie zasadniczo odnoszą się do miejscowości lub rodzin wołyńskich z wyjątkiem sześciu, w tem dwóch dyplomów króla Zygmunta Augusta i jednego dyplomu papieża Aleksandra VII ⁴⁾).

Z dyplomów wołyńskich pierwsze miejsce należy się bezsprzecznie najstarszemu z posiadanych mianowicie pergaminowej hramocie księcia Fedora Michajłowicza Czartoryskiego, starosty łuckiego, zawierającej przywilej ziemski na wieś Diatkowicze z r. 1536. Jest to oryginał z 3 doskonale zachowanymi herbowymi pieczęciami woskowymi Czartoryskich, przywieszonymi na czerwonych jedwabnych sznurkach, pisany w języku ruskim, b. zniszczony, tak, że pełne jego odczytanie jest niemożliwe. Najprawdopodobniej dyplom był wystawiony dla Hryćka Pronczejkowicza na część Diatkowicz, będących własnością Czartoryskich. Hramota powyższa jest jednym z nielicznych tego rodzaju dyplo-

---

⁴⁾ Jest to nadanie Hieronimowi Lubomirskiemu opactwa tynieckiego. Dyplom pochodzi prawdopodobnie z archiwum dubieńskiego Lubomirskich, o losach którego do dziś nic nie wiadomo. Por. Pohorecki F. Recenzja pracy J. Serugi: Dokumenty pergaminowe w zbiorach biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich w Suchej. Archeion, XIII, 149—150.

mów wołyńskich, jest cenna jako nawiązanie do wcześniejszych, opracowanych już częściowo pod względem językowym ⁵⁾).

Wśród dokumentów z XVII w. zanotować należy: przywilej Władysława IV dla m. Milanowicz na targi i jarmarki z r. 1646, potwierdzenie praw i przywilejów m. Lubomla przez Michała Korybuta Wiśniowieckiego z r. 1671 i potwierdzenie praw i przywilejów Milanowiczom i Kowlowi przez Jana III Sobieskiego z l. 1681 i 1689. Powyższe cztery dyplomy pergaminowe (łacińskie) nie posiadają pieczęci. Z dokumentów papierowych najciekawszy pochodzi z r. 1660, dotyczy zaś Krzysztofa Wizgierda, wójta rówieńskiego. Dwa inne z l. 1694 i 1699 odnoszą się do rodziny Cieszkowskich h. Dołęga i starostwa kleszelowskiego. Dokumenty z wieku XVIII przedstawiają znaczniejszą mozaikę co do ich proveniencji jak i rodzajów. Trzy dyplomy pergaminowe zawierają potwierdzenie przywilejów cechów kowelskich przez Augusta II (1720), współczesną kopię przywileju na lokację miasta Mizocza wielkiego, wydanego przez Augusta III Józefowi Kajetanowi Dunin Karwickiemu regentowi kor. (1761) i potwierdzenie przywilejów m. Milanowicz przez St. Augusta (1766). Inne dyplomy dotyczą Równego, ordynacji ołyckiej, Leduchowa, wreszcie pojedynczych rodzin. Wśród tych ostatnich na uwagę zasługują: dyplom nobilitacyjny Franciszka Ksawerego Przemyskiego i „Zbiór dokumentów służących na szlachectwo Zagórskim” z lat 1754—1794, zbiór ten dotyczy Józefa, odgrywającego w pierwszej połowie XVIII w. dużą rolę w życiu politycznym Wołynia, oraz jego potomstwa, w szczególności zaś Michała generała kościuszkowskiego ⁶⁾.

Dyplomy z XIX wieku obejmują 7 patentów szlacheckich (Brzeziccy, Lipsy, Karnerowie, Raczkowscy, Sienkiewicz, Woy-

⁵⁾ Por. Uruski, Rodzina, II, 390; Słownik Geograficzny, XV, 409—410; Kuraszkievicz Wł., Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku (Kraków 1934).

⁶⁾ Por. Diariusz sejmu r. 1748 wyd. Wł. Konopczyński. Warszawa 1911; tenże, Polska w dobie wojny siedmioletniej. Kraków 1908—1911. Dane odnośne do Michała Z. wykorzystał Herbst St.: Między Wisłą a Bugiem. Warszawa 1935, 4.

narowscy, Zegoccy) i szereg drobniejszych, z nich najważniejsze nadanie przez Aleksandra II Pawłowi Mielniczukowi orderu św. Włodzimierza za „ujawlenie” przestępstw Marcelego Lubomirskiego⁷⁾).

B. R ę k o p i s y.

W dziale rękopisów przechowywane są:

a) Rozmaitej proveniencji akta księgi i papiery, dotyczące: wsi Sokół i Rożyszczce, jako majątków bpstwa gr. kat. w Łucku (1612, 1766—1774), cerkwi w Kisoryczach (1795—1839), parafii Nieświcz (księga metrykalna z lat 1790—1804), miast Dubno, Łuck, Stepań i Włodzimierz (akta majątkowe), m. Lubomla (księga z lat 1759—1783, ponoć jedyna jaka pozostała ze strawionego przez pożar archiwum tego miasta⁸⁾), spraw majątkowych dubieńskiej linii Lubomirskich (1765—1871), sprawy rozwodowej i sprawy wstąpienia do klasztoru poczajowskiego Mikołaja Potockiego (1769—1780), gimnazjum w Równem (fragmenty archiwum tej szkoły z lat 1835—1871), gimnazjum w Łucku (idem z r. 1835), sejmiku łuckiego (protokoły i sprawozdania z lat 1924—1928), organizacji cechów rzemieślniczych na Wołyniu (1924—26) uruchomienia szlamiarni kaolinu (1930—31), organizacji „Zjednoczenia gospodarczego pow. Zdołbunowskiego” (1928—29).

b) materiały o charakterze biograficznym i literackim, m. i. notaty biograficzne o Kazimierzu Poniatowskim, powstańcu z r. 1830 i 1863, sporządzone przez jego syna Adama, opracowany przez Kazimierza Pułaskiego materiał do dalszych dwóch tomów jego „Kroniki polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy”, obejmującej w swej całości monografię 144 rodzin, pamiętniki Ignacego Radlińskiego⁹⁾), spuścizna literacka Szymona Konopackiego, dotychczas nieopublikowana (zbiór wierszy i opowieści p. t. Krotofile Szlachcica Wołyńskiego), Leona Konopackiego (Księga przysłów... wołyńskich) itd.

⁷⁾ Szczegółowo opisuje afery Marcelego Lubomirskiego Karwicki J., Wspomnienia Wołyniaka. Lwów 1897, 100—102.

⁸⁾ Nieć J. Luboml w XVIII wieku. Znicz, 1936. nr. 9.

⁹⁾ Wydanie pamiętników Radlińskiego jak i Kroniki Pułaskiego przygotowuje Woł. T-wo Przyj. Nauk.

c) listy m. i. list bliżej nieznanego chana tatarskiego do N. Lubomirskiego w sprawie zamordowania na terytorium polskim kupców z m. Tubasara, korespondencja Sapiehów z generałem Komarzewskim (1778), luźne listy: Króla Stanisława Augusta, St. Worcella, J. I. Kraszewskiego, Orkana.

II. Depozyt Zarządu Miejskiego m. Dubna składa się z 194 fascykułów akt miejskich z lat 1844 i 1894—1918.

III. Depozyt Bractwa Podniesienia św. Krzyża w Łucku.

Bractwo Podniesienia św. Krzyża w Łucku powstało w r. 1619 na mocy przywileju Zygmunta III, w r. 1620 otrzymało od metropolity Teofana w Kijowie prawa stauropigii, a od metropolity konstantynopolitańskiego Cyryla Lukarysa statut, zachowało też od pierwszej chwili charakter prawosławny. Szerszą działalność rozwijało do r. 1722 t. j. do wprowadzenia Unii, która podporządkowała je łuckim Bazylianom. Działalność Bractwa w tym okresie zamarła prawie zupełnie, wznowienie zaś jej nastąpiło dopiero w r. 1864 (faktyczne reaktywowanie w r. 1871). Od tej chwili stało się Bractwo narzędziem rusyfikacji i wojującego prawosławia.

Bractwo usiłowało rozwijać obok działalności religijno-politycznej i kulturalną, w której ramach poczesne miejsce zajmowało zbieranie pamiątek historycznych. W ten sposób powstał na początku bieżącego stulecia „Muzej Łuckoho Krestowozdwiżenskoho Bractwa“, instytucja obejmująca i dział rękopisów wyłącznie cerkiewnych¹⁰⁾.

W czasie Wielkiej Wojny Muzeum uległo zdewastowaniu, na zupełną zaś jego likwidację wpłynęło zawieszenie działalności

¹⁰⁾ Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. Lwów 1864, I, 181; Wojnicz A., Łuck na Wołyniu. Łuck 1922, 36-7; Chodynicki K., Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska 1370 — 1632. Warszawa 1934, 425; Przegląd Wołyński 1929, nr. 18; Herbst St. Muzea i zbiory o charakterze muzealnym w Polsce — Nauka Polska XII. pod Łuck.

Bractwa przez władze polskie (reaktywowanie nastąpiło dopiero w r. 1935).

W r. 1936 Wołyńskie T-wo Przyjaciół Nauk przejęło ostatki ocalałych zbiorów. Są to: 3 księgi metrykalne z Okońska (1733—95), Szubkowa (1730—55) i Żydyczyna (1691—1777), pięć ewangelii, z których najstarszy z r. 1600, na innym jest nota objaśniająca, iż został przepisany przez Andrzeja Jakowicza ze Starego Sambora na prośbę Marka Żórawnickiego 5. II. 1601 r. — wszystkie pochodzą z cerkwi wołyńskich Boruchowa, Kostiuchnówki, Okońska, Omelna i Teremna.

IV. Zbiory Muzeum im. ks. Ostrogskich w Ostrogu.

W r. 1909 czynniki rosyjskie zorganizowały w Ostrogu Bractwo im. ks. Ostrogskich. Statut Bractwa, zatwierdzony 29. IV. t. r. określał, jako cele i zadania tej instytucji: gloryfikację rodu Ostrogskich przez podejmowanie badań nad dziejami tego rodu, nad dziejami samego m. Ostroga z okolicą, publikowanie odpowiednich wydawnictw, utworzenie specjalnej biblioteki oraz „muzeum historycznego“ z działem rękopisów. Faktyczną działalność Bractwo rozpoczęło w sierpniu 1909 r., przy czym kładło specjalny nacisk na momenty prawosławne i rusefikatorskie. W dziale rękopisów swego Muzeum Bractwo do końca r. 1915 zgromadziło ponad 30 rękopisów z XVI—XIX w. przeważnie treści religijnej. W r. 1916 Bractwo przejęło resztki archiwum klasztornego w Międzyrzeczu Ostrogskim, oraz (mniej więcej w tymże czasie) akta komisji powołanej do zrestaurowania zamku ostrogskiego. W r. 1917 przejęto parę ksiąg metrykalnych cerkiewnych, oraz rękopisy ks. A. Sendulskiego, dziejopisa Wołynia. W tymże roku ukonstytuował się w ramach Bractwa specjalny „oddział“ naukowy, który przy najczynniejszym udziale Michała Tuczeńskiego i Michała Strumieńskiego, zajął się już bardziej fachowo zbiorami i ich gromadzeniem. Wzrastające aspiracje naukowe powodowały, że mimo burzy wojennej, nadal starano się rozszerzać organizację Muzeum, przesyłając w lipcu r. 1918 specjalny memoriał do ukraińskiego Ministerstwa Ośw. Publ. w Kijowie. W czasie rewolucji bolszewickiej dostało się do Muzeum w 2-jej połowie

1918 r. archiwum rodzinne Jeło-Malińskich z Nowo-Malina, dalej szczątki urzędowych akt byłych władz rosyjskich w Ostrogu, wreszcie akta ukraińskiej rady wojskowej w Ostrogu.

Z chwilą objęcia Ostroga przez władze polskie, Bractwo automatycznie rozwiązano. Muzeum zaopiekował się najpierw urzędowo mianowany kurator, następnie zaś (w r. 1924) specjalnie związane T-wo Przyjaciół Muzeum im. ks. Ostrogskich. W międzyczasie część zbiorów (materiały z Międzyrzecza Ostrogskiego) przeszła w posiadanie p. Nowickiego z Ostroga, który w l. 1918—19 opiekował się Muzeum, część archiwum nowomalińskiego zwrócono obecnym właścicielom Nowo-Malina Dowgiałłom. Pozostałe akta i rękopisy przejęło we wrześniu 1935 r. Wołyńskie T-wo Przyjaciół Nauk.¹¹⁾

Zbiory przejęte przez Towarzystwo można podzielić na kilka grup mianowicie:

- 1) Archiwum Jeło-Malińskich z Nowo-Malina.
- 2) Zbiór prac teologicznych łacińskich, pochodzących głównie z klasztoru Jezuitów w Ostrogu.
- 3) Akta klasztorów prawosławnych ostrogskich, oraz księgi metrykalne i cerkiewne szeregu cerkwi dawnego powiatu ostrogskiego.
- 4) Resztki Archiwum klasztornego z Międzyrzecza Ostrogskiego¹²⁾.
- 5) Fragmenty akt rosyjskich władz szkolnych w Ostrogu.
- 6) Akta Ukraińskiej Rady Wojskowej w Ostrogu z lat 1917—18 kilka tek.

¹¹⁾ Ustaw Bratstwa imieni kniaziej Ostrożskich... (Pocajów 1909); Ostróg, ilustrowany przewodnik krajoznawczy (Ostróg 1934), 19; Diejatielnost' Bratstwa imieni kniaziej Ostrożskich pod pokrowom prepodobnago kniazia Feodora za pierwyj god swojego suszczestwowanija (b. m. 1910); Strumieński, Iz Ostrożskoj Stariny (b. m. r.); Iwaszkiewicz, Ostrog w jego istoriczieskom proszłom i nynie (Zdołbunów 1918). Mylna data powstania muzeum i archiwum podana u Buczka K., Archiwa polskie — Nauka polska, XII, pod Ostróg.

¹²⁾ por. Molendziński K., Klasztor pofranciszkański w Międzyrzeczu Ostrogskim. Rocznik Wołyński, IV.

7) V a r i a.

8) Archiwum samego Bractwa im. ks. Ostrogskich.

9) Mapy i plany jedenastu wsi z XIX w.

Nieco bliżej omówię największą z tych grup.

Archiwum Jeło-Malińskich¹³⁾ jest typowym archiwum rodzinno-majątkowym. Obejmuje ono parę tysięcy akt, które były niegdyś uporządkowane przez właścicieli chronologicznie według spraw w pliki oznaczone literami alfabetu, zaś w ich ramach numerami. Niestety do naszych czasów dochowała się tylko mała częśćka tak rozsegregowanych akt, — znakomita większość uległa w czasie wojny zupełnemu pomieszananiu, do czego przyczyniły się jeszcze próby uporządkowania tego archiwum podjęte w l. 1919—1920.

Archiwum Jeło-Malińskich obejmuje wiek XVI—XIX. Najstarszy oryginał pochodzi z roku 1559. Stulecie XVI jest stosunkowo słabo reprezentowane, znacznie więcej akt pochodzi z pierwszej połowy XVII stulecia (oryginały w języku ruskim), zaś druga połowa tego wieku, poczynawszy od Daniela Jeło-Malińskiego kasztelana bełzkiego, i wiek XVIII stanowią przeważającą część zbiorów. Oryginalne dokumenty są w stosunkowo niewielkiej ilości. Podstawę całego archiwum stanowią wypisy z ksiąg grodzkich i ziemskich tak wołyńskich jak i sąsiednich województw. Są to głównie sprawy majątkowo-sądowe, dotyczące szeregu wsi wołyńskich w dzisiejszych powiatach zdołbunowskim i łuckim i paru wsi w województwach lubelskim i ruskim. W świetle tych akt zarysowują się plastycznie dzieje nie tylko Jeło-Malińskich, ale i szeregu najprzedniejszych rodów wołyńskich, skoli-gaonych z nimi.

Sumariusze akt archiwum Jeło-Malińskich doszły nas niekompletne, tak że pomoc z ich strony przy porządkowaniu jest minimalna. Najstarszy z początku XVII w. zawiera „Actio g. Venceslai Maliński.. cum ducibus ab Ostrog praesertim vero M.

¹³⁾ Chwalewik, Zbiory polskie, II, (Warszawa 1928) pod Ostróg i Nowomalin. Część zbiorów w r. 1917 wywieziona do Żytomierza. Orłowicz M., Ilustrowany przewodnik po Wołyniu (Łuck 1929), 278-9.

Castellano Cracoviensi et filiastris eius Pallatinidis Volhinae...” (1446—1608), drugi z kolei registr spraw Heleny z Malińskich Czaplicowej obejmuje lata 1579—1646. Z innych ułamkowych najważniejsze są sumariusze spraw Adama Lubowieckiego, starosty oświęcimskiego, ożenionego z sławną na cały Wołyń pieniaczką Urszulą Krasicką (po matce Izabeli Jeło-Malińskiej dziedziczką wielkich majątków na Wołyniu), Aleksandra i Feliksa Malińskich z l. 1730—1774.

Akta do połowy XVII w. — jak już zaznaczono — są nie-liczne (ok. 150 sztuk) przy czym znajdują się w fatalnym stanie, część ich jest zupełnie zbutwiała. Dopiero począwszy od Daniela Jeło-Malińskiego (1649), centralnej postaci całego rodu, ilość akt zwiększa się. Wśród papierów tegoż znajdujemy m. i. cenne dane z okresu wojen kozackich (1649—1676), materiały do dziejów rodu Niemiryczów (Helena Krasicka siostra wspomnianej Urszuli wyszła za Józefa Niemirycza) z l. 1666—1721 i rodu Lubowieckich, którzy odziedziczyli majątki po jednej z gałęzi Malińskich wymarłej na Damianie. Potomstwo natomiast Daniela rozrodzone licznie i spokrewnione z coraz nowymi rodami, rozwijające swoją działalność już i w sąsiadujących z Wołyniem województwach, złożyło się na dalszy rozrost archiwum. Jednak w przeciwieństwie do poprzedniego wieku, jego sprawy i sfera zainteresowań ograniczyły się do działalności czysto gospodarczej, z czego bodaj najciekawsze są procesy wynikłe ze spławu zboża do Gdańska (1735—1771). Przy końcu XVIII w., klucz nowomaliński przeszedł do Sosnowskich, w ręku których pozostawał aż do śmierci ostatniego z tej rodziny, rzebiarza Oskara. Z tego czasu dochowały się rejestra i księgi gospodarcze oraz duży zbiór korespondencji Sosnowskich wyłącznie w sprawach majątkowych. Archiwum Jeło-Malińskich przedstawia niewątpliwie największą wartość z punktu widzenia historii gospodarczej, chociaż obfituje i w szereg materiałów genealogiczno-heraldycznych. Znaczną pozycję stanowi korespondencja tak Malińskich, jak i Sosnowskich. Listów jest kilkaset sztuk obejmują okres od końca XVI do połowy XIX w. Są m. i. listy Zamoyskich, Ledóchowskich, Małachowskich.

II.

W ramach działalności Wołyńskiego T-wa Przyjaciół Nauk mieści się prócz tworzenia i gromadzenia zbiorów rękopiśmieniowych, również ewidencja takich zbiorów pozostających w posiadaniu instytucji i osób prywatnych. Pod tym względem uzyskano już pewne rezultaty. Próbowano zrazu działać przy pomocy ankiet, ale to zawiodło w zupełności. Ankieta przeprowadzona za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego dała konkretnie następujące wiadomości: 1) wieś Hubków, materiały bliżej nie określone dotyczące powyższej miejscowości, 2) Ołyka, rękopisy w miejscowej kolegiacie, 3) wieś Chorłupy, księgi i metryki cerkiewne, 4) Sokul, w posiadaniu rodziny Sewruków dyplom Zygmunta III nadający miastu prawo magdeburskie, 5) Katerburg, w archiwum zarządu gminnego księgi wyroków sądów gminnych (wołosnych sudow) z lat 1875 — 1909¹⁴⁾. Księgi te w ilości 31 tomów włączono już do zbiorów T-wa. 6) Beresteczko i Horochów, resztki archiwów cechowych. Natomiast Towarzystwo posiada dokładniejsze dane zebrane drogą bezpośrednich kontaktów, o kilku archiwach prywatnych:

I. Archiwum rodziny Ordów Bułharskich Białych herbu Ostoja. Właścicielem jest kpt. Fr. Leja zamieszkały w Łucku, w którego posiadanie dostało się przez rodzinę Felińskich. Obejmuje ono przeszło 300 n-rów z lat 1529—1910, i rozpada się na dwie części. Pierwsza obejmuje materiały genealogiczno-heraldyczne Ordów, jak i dane do ich gniazda rodowego w województwie podlaskim. Druga część, dotycząca bezpośrednio Wołynia, to akta sądowe i gospodarcze dotyczące wsi Olble Lackie, sięgające roku 1529, gdy wspomniana wieś należała do dóbr koszyrskich, będących w posiadaniu Sanguszków. Wieś przeszła następnie do Krasickich,

¹⁴⁾ Dwa archiwa tego typu zostały już zbadane, por. Adamus J., Archiwa gminne w Mizoczu i Buderazu. Przewodnik historyczno-prawny, r. II. 32—35. O wartości tych archiwów dla historii prawa por. Bobkowski J. Rozkład rodziny włościańskiej na Wołyniu a zwyczaje spadkowe. Rocznik Wołyński, I, 126 i nast.

a potem do Ordów. Archiwum Ordów jest cenne z dwóch powodów: posiada oryginalne dokumenty (listy królewskie z 1529—1559) do sporów majątkowych między linią koszyrską a kowelską Sanguszków, oraz materiał do genealogii rodziny Ordów, z której wywodził się znany artysta Napoleon Orda.

II. Archiwum Skazinieckie, odnoszące się do rodzin Markowskich i Szepingów, którego część uratowała w r. 1917 ostatnia właścicielka Skaziniec p. Jadwiga z Markowskich Zaleska, znajduje się dziś w posiadaniu p. Kazimierza Grocholskiego w Rożyskach p. Tarnoruda. Obejmuje 122 dokumenty z XVIII wieku wykorzystane już przez Kazimierza Pułaskiego¹⁵⁾.

III. Archiwum Krzyżanowskich w Turyczanach zawiera m. in. kilka dyplomów królewskich, listy Stanisława Leszczyńskiego, żony jego Katarzyny, córki Marii, żony Ludwika XV, listy Jakuba Sobieskiego i t. p.

IV. Skromne Archiwa Grotowskich h. Przerowa i Znamierowskich h. Gryf w posiadaniu tychże rodzin w Łucku przynoszą drobne fragmenty do dziejów województwa wołyńskiego. Podobny charakter posiada niewielki zbiorek archiwaliów (24 sztuki) w gimnazjum państwowym w Kowlu. Szereg ważniejszych materiałów dotyczących w głównej mierze dawnego powiatu włodzimierskiego posiada w swoich zbiorach p. Strzelecki we Włodzimierzu.

V. Archiwum Chodkiewiczów w Młynowie. Większą część zawartości tego archiwum przewieziono w r. 1920 do Muzeum Narodowego w Krakowie. Pozostałą resztę, zamurowaną początkowo w suterynach pałacowych, miało się zająć Krajowe Grono Konserwatorów w Krakowie. Sprawa powyższa pozostawała w zawieszeniu dopiero obecnie zajęła się nią, na skutek starań Wołyńskiego T-wa Przyjaciół Nauk, Wydział Archiwów Państwowych. Kwestia zabezpieczenia tej części archiwum i złączenia jej ze zbiorami w Muzeum Narodowym.

¹⁵⁾ Pułaski K., Kronika polskich rodów... t. I. (Brody 1911), 127 i t. II. w rękopisie w Bibliotece Woł. T-wa Przyj. Nauk nr. 209.

wym jest sprawą najbliższej przyszłości, dzięki wysoce obywatelskiemu stanowisku obecnej właścicielki Młynowa p. Felicji hr. Chodkiewiczowej.

Ponieważ archiwum, przeniesione w międzyczasie do parterowej ubikacji w pałacu, jest w stanie zupełnego chaosu, trudno zorientować się przy obecnym jego stanie w szczegółowej jego zawartości. Nie ulega jednak najmniejszej wątpliwości, że obejmuje ono jeszcze dużo materiału z działów znajdujących się już w Krakowie. Przede wszystkim wymienić należy papiery Sapiehów i Chodkiewiczów, dotyczące dóbr czarnobylskich, materiały do posiadłości Chodkiewiczów na Żmudzi, resztki archiwum hetmańskiego z czasów Stanisława Augusta, dotyczące buławy w. l., a zawierające przede wszystkim niekompletne raporty pułków litewskich, m. in. pułku pieszego grenadierów buławy w lit. za komendy Józefa Paca, akta Korpusu Kadetów, (podania o przyjęcie do korpusu, różne petycje wychowanków), szereg listów m. in. korespondencje głównie Sapiehów z generałem Komarzewskim, wreszcie dissoluta, a wśród nich nieco laudów sejmikowych wołyńskich i katalogi biblioteki Józefa Rzewuskiego i Aleksandra Chodkiewicza, sporządzone w pierwszych dziesiątkach lat ubiegłego stulecia.¹⁶⁾

Julian Nieć.

---

¹⁶⁾ Chwalewik, o. c., I.; Kwartalnik historyczny, XXXIII, 174.; Kwiatkowski J. O zbiorach młynowskich Chodkiewiczów. Dziennik Wołyński 1922, nr. 5.

SPRAWOZDANIA Z LITERATURY ARCHIWALNEJ

Archiwum akt dawnych miasta Lwowa. A. Oddział staropolski. III. Księgi i akta administracyjno-sądowe 1382—1787, z 82 ilustracjami na XXX tablicach, opracował Dr. Karol B a d e c k i. Lwów 1935, str. XXIV + 236. 4°.

Archiwum akt dawnych miasta Lwowa. A. Oddział staropolski. IV. Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404—1788, z 119 ilustracjami na XXXVIII tablicach, opracował Dr. Karol B a d e c k i. Lwów 1936, str. XXIII + 156. 4°. Oraz dodatek do tomów III—IV: Tabelka konkordancyjna dawnych sygnatur z trwałą numeracją bieżącą. Lwów 1936, str. XXIV. 4°.

Po kilkunastoletniej pracy nad inwentaryzacją źródeł staropolskiego oddziału Archiwum Akt Dawnych m. Lwowa wydał wicedyrektor K. B a d e c k i w krótkim odstępie czasu dwa okazałe tomy, obejmujące katalogi staropolskich ksiąg i aktów administracyjno-sądowych, oraz ksiąg rachunkowych (lonherskich) m. Lwowa od r. 1382 (wzgl. 1404) do r. 1788, t. j. do czasu, gdy na mocy przełomowego dekretu ces. Józefa II z dn. 31 sierpnia 1786 r. rozpoczął swe biurokratyczne urzędowanie od 1 grudnia 1787 nowo zorganizowany na modłę austriacką Magistrat, obsadzony Niemcami na wszystkich naczelnych stanowiskach¹⁾. Razem objęły obydwie katalogi 956 pozycji.

¹⁾ Wydanie obydwu tomów katalogu poprzedziły dwie cenne rozprawy wicedyr. B a d e c k i e g o: a) Archiwum m. Lwowa. jego stan obecny oraz potrzeby reorganizacyjne, inwentaryzacyjne i wydawnicze, Warszawa 1934, str. 133 (os. odb. z „Archeionu”, zesz. XII); b) Projekt wydawnictwa katalogów Archiwum Akt Dawnych m. Lwowa, Lwów 1935, str. 24.

W ten sposób został już katalogowo opracowany główny i najważniejszy zręb miejskiego archiwum lwowskiego, a chociaż ukazanie się drukiem następnych tomów katalogu, obejmujących w t. I. dokumenty pergaminowe (1356 — 1796), w t. II. dokumenty papierowe, w t. VI. fascykuly aktów luźnych i listy (jako suplementy do t. III — V), a w t. VII. plany i mapy, — niewątpliwie przeciągnie się jeszcze na lata, to jednak już teraz obydwa wydane katalogi stanęły godnie obok świetnego katalogu rękopisów Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa (wyd. w r. 1915), obejmującego 3568 pozycji, jako najpoważniejsza po krakowskiej publikacja w dziedzinie katalogów archiwów miejskich ²⁾. Wyprzedził pod tym względem Lwów takie miasta, jak Warszawę, która dopiero teraz rozpoczęła organizację swego odrębnego miejskiego archiwum, lub Poznań, którego archiwalia miejskie w r. 1879 złożone zostały jako depozyt w poznańskim Archiwum Państwowym (dawn. *S t a a t s a r c h i v*), gdzie je prowizorycznie zinwentaryzowali tamtejsi archiwiści *L e k s z y c k i i W a r s c h a u e r* ³⁾.

Mając świetny przykład, jakim jest niewątpliwie wzorowy katalog rękopisów Archiwum Aktów Dawnych m. Krakowa, opracowany przez kilku archiwistów, z *St. K r z y ż a n o w s k i m*, *Ad. C h m i e l e m i K. K a c z m a r c z y k i e m* na czele, mógł wydawca pójść w ich ślady. Odmienne jednak losy archiwaliów lwowskich w okresie porozbiorowym, co na nich silne wycisnęło piętno, inne warunki pracy, a poniekąd i inne cele, sprawiły, że wydawca tylko częściowo mógł się wzorować na katalogu krakowskim. Przejął stamtąd i zastosował w swych katalogach *n u m e r u s c u r r e n s* dla opracowanych dotąd 956 rękopisów, z czego uczyniła mu zarzut w swej recenzji — zdaniem moim niesłusznie — wybitna archivistka *H. P o*

²⁾ Wydane dotąd katalogi archiwów miast polskich (Kraków, Przemyśl, Jarosław) wzgl. ich opisy i inwentarze wyszczególnia recenzja omawianego katalogu pióra *M. N i w i Ń s k i e g o* w „Kwart. Hist.” t. 49 (1935), str. 629 — 630.

³⁾ Porówn. *Ad. W a r s c h a u e r*, *Das Stadtbuch von Posen. Posen 1893. Wstęp.*

l a c z k ó w n a ⁴⁾. W drukowanej polemice potrafił wydawca trafnie wykazać wielkie zalety wprowadzonego n u m e r u s c u r r e n s ⁵⁾.

Różnice między katalogami lwowskimi a krakowskim są znaczne. Rzucają się już zewnątrz w oczy. Katalog krakowski jest znacznie skromniejszy; obliczony jest wyłącznie na naukowy użytek fachowych archiwistów i uczonych, a skutkiem tego pozbawiony wszelkich ozdób bibliofilskich, nie ma ani jednej ilustracji. Treściwe, rzeczowe objaśnienia objętych nim zespołów i grup podane są w niezbyt długim wstępie, podającym tylko najniezbędniejsze informacje. Opisy poszczególnych rękopisów są jak najtreściwiej ujęte. Dzięki temu zdołano w stosunkowo niedużej 488-stronicowej książce skatalogować i opisać 3568 rękopisów. W przeciwieństwie do tego są katalogi lwowskie bardziej rozbudowane, są one opatrzone dłuższymi wstępami o organizacji tych władz miejskich, których zespoły aktów katalogowano, dają ponadto osobne wstępy i wyjaśnienia przed zestawieniami poszczególnych zespołów i grup. Opisy poszczególnych książek i rękopisów są również szerzej rozbudowane (obok liczby stronic podają także liczbę zapisów), tak że podają n. p. wszystkie marginalne zapiski, nieraz o ciekawej treści historycznej (np. rkp. 9 memoriał o pożarze miasta Lwowa w dniu 3 czerwca 1527 ⁶⁾), rkp. 59 wizytacja kościoła ormiańskiego, rkp. 60 i 65 o oblężeniach Lwowa w l. 1649 i 1655, rkp. 81 piórkiem wykonane rysunki lwowskich typów mieszczańskich z r. 1676, rkp. 90 o pożarze kościoła ormiańskiego, rkp. 91 przepisy kancelaryjne urzędu wójtowskiego, rkp. 121 genealogie mieszczan, rkp. 127 memoriał przedłożony Kreczetnikowowi w r. 1770, oraz „Taryffa dobr y wsiow do ziemi lwowskiej należących przez parafie

⁴⁾ Porówn. recenzję Dr. H. P o l a c z k ó w n y w „Kwart. Hist.”, t. 49 (1935), str. 624 nast. i tejże odpowiedź w dyskusji polemicznej w „Kwart. Hist.” t. 50 (1936), str. 396 nast.

⁵⁾ Porówn. odpowiedź Dr. B a d e c k i e g o na tę recenzję w „Kwart. Hist.” t. 50 (1936), str. 389 nast.

⁶⁾ Memoriał pożaru miasta Lwowa z wstępem historycznym A l. C z o ł o w s k i e g o z aktów radzieckich wydał i objaśnił K. B a d e c k i. Lwów 1927, str. 38 + 3 faksimile.

ułożona", rkp. 131 spis kamienic i dworów lwowskich, rkp. 141 dołączone oryginalne akta miast małopolskich z oryg. pieczęciami, m. in. średniowieczna pieczęć Bochni, rkp. 142 odręczny planik sytuacyjny baszty halickiej z r. 1620, rkp. 226 opis pożaru z r. 1566, rkp. 231 opis oblężenia z r. 1672, rkp. 241 o sprawach wołoskich w r. 1564 i ścięciu Stefana Tomży, rkp. 650 roty przysięg dla różnych urzędników i sług miejskich z r. 1654 [wszystkie w jęz. polskim, jedna po włosku], rkp. 675 z charakterystycznym zdaniem w protokóle undecymwiratu z r. 1745: „Miasto te było niegdyś sławne antemurale christianitatis, ulubioną rezydencją nayaśniejszych y niezwycięzonych monarchów, Michała y Jana Trzeciego, tudziesz wielkich wodzów Sieniawskiego, Rzewuskiego y innych, teraz może się nazwać Lachrymarum Valle et Paradisus Iudeorum", rkp. 712 liczne notatki do dziejów polskich i lokalnych, rkp. 763 liczne zapiski historyczne, rkp. 791 daje ciekawy opis topografii przedmieścia Halickiego, rkp. 795 kontrybucja szwedzka z r. 1704, rkp. 801 topograficzny opis Lwowa, rkp. 880 portret olejny mieszczanina z r. 1754, rkp. 914 reperacje murów i baszt w r. 1686, rkp. 933 o ludwisarni miejskiej między murami bramy Halickiej). To też wydawca katalogu lwowskiego zdołał na 390 stronicach opracować zaledwie 956 rękopisów.

Osobna wzmianka należy się ilustracjom katalogów lwowskich, zebranych w pokażnej liczbie 201 sztuk na 68 tablicach, co podnosi ogromnie wartość tych katalogów w stosunku do nieilustrowanego opracowania krakowskiego. Są to przeważnie reprodukcje tytułów i nagłówków książ, ciekawszych wpisów, a przede wszystkim opraw książ, z których najpiękniejszą jest oprawa księgi sądu miejskiego ormiańskiego z r. 1566 (rkp. 515, tabl. XXIII). Ciekawą grupę stanowią reprodukcje kart tytułowych z herbowymi lwowskimi lwami, trzymającymi w jednej łapie trzy pagórki z gwiazdą, a w drugiej palmę (rkp. 864—866, tabl. XXII — XXIII).

Ta ozdobna szata ilustracyjna i popularne wstępy katalogów mają wzbudzić zainteresowanie dla tych miejskich spraw archiwalnych lwowskich nie tylko wśród fachowców, lecz również

wśród szerszych sfer miłośników przeszłości i zabytków Lwowa. Pod tym względem prześcignął wydawca wzór krakowski. Nie osiągnął jednak w wewnętrznym układzie tej przejrzystości i precyzji, do jakiej doszedł katalog krakowski. Złożyło się na to kilka powodów. Nad opracowaniem katalogów lwowskich pracował tylko sam Dr. Badecki, podczas gdy w Krakowie tamtejszy katalog opracowywała cała grupa archiwistów. Archiwiści krakowscy mieli za zadanie uporządkować i skatalogować jedną wielką i nieuporządkowaną masę archiwaliów, pozbawioną wszelkich indeksów, do której Fr. P i e k o s i ń s k i sporządził w r. 1888 sumaryczny inwentarz oraz katalog kartkowy 3100 ksiąg; w swej pracy rekonstrukcyjnej nie byli zatem związani pracą swych poprzedników, tak że mogli w całości i jak najkonsekwentniej przeprowadzić pełną rekonstrukcję dawnych zespołów⁷⁾. Inaczej było we Lwowie; tutaj nad tą masą miejskich archiwaliów zaciążyły ich dzieje w stuleciu od r. 1792 aż do r. 1892, w którym zamianowano Dr. A l. C z o ł o w s k i e g o o pierwszym stałym archiwariuszem m. Lwowa.

W stuleciu tym aż do r. 1870 jest archiwum miejskie rozbite na dwie części: 1) księgi administracyjno-sądowe otrzymały w latach 1792—1804 stokilkadziesiąt tomów indeksów, spisanych przez 20 osobno najętych diurnistów i wchodzi do Tabuli miejskiej, założonej dla spraw hipotecznych miasta przy sądzie miejskim, a po zwinięciu tego sądu przeniesionej w r. 1856 do sądu krajowego i wcielonej do tamtejszej Tabuli krajowej; tak że księgi te wróciły z powrotem na ratusz dopiero w r. 1870⁸⁾; 2) dyplomy, listy, księgi rachunkowe (lonherskie), które przez cały ten okres jako archiwum lonherskie leżały na ratuszu, pod-

⁷⁾ Dzieje archiwaliów miejskich krakowskich przedstawił szczegółowo K. K a c z m a r c z y k, *Das historische Archiv der Stadt Krakau, seine Geschichte, Bestaende u. wissenschaftliche Erforschung* (os. odb. z „Mitteilungen des k. k. Archivrates“, t. I, 1913).

⁸⁾ Porówn. E u g. B a r w i ń s k i i M. W ą s o w i c z, *Reformy Józefa II i jego następców i ich pozostałości archiwalne*, str. 29 nast. (os. odb. z „Ziemi Czerwieńskiej“, 1935, zesz. II). oraz B a d e c k i K., *Archiwum miasta Lwowa*, str. 90 nast. („Archeion“, XII, r. 1934 i os. odb.).

dawano kolejnym próbom inwentaryzacyjnym w latach 1838-39 (D. Żubrzycki), 1862-72 (Wagilewicz, Rasp), 1874-91, (Al. Semkowicz, K. Widmann) ⁹⁾. Ta długoletnia praca musiała silnie zaciążyć na całym układzie archiwum miejskiego; wiele ksiąg mylnie uszeregowano, posygnowano, przy czym nieraz oprawiano mylnie fragmenty różnych zespołów, tworząc z nich nowe księgi. Choć zatem przywrócić aktom dawną proveniencję należałoby nieraz porozpruwać niejedną tom i z fragmentów układać nowe księgi, co przerastało siły jednego człowieka i mogło utrudnić korzystanie z wyżej wymienionych indeksów do ksiąg administracyjno-sądowych. To też słusznie nie poszedł wydawca katalogu tą niebezpieczną drogą. Wpadł jednak w drugą ostateczność i okazał zbyt wiele poszanowania dla układu ksiąg administracyjno-sądowych i numeracji stukilkudziesięciu indeksów z okresu intabulacyjnego. Wytknął mu to słusznie w swej recenzji Dr. M. Niwiński ¹⁰⁾.

W katalogu zatem ksiąg i aktów administracyjno-sądowych (1382—1787), aż do V-go zespołu włącznie, opisane są poszczególne księgi w takim samym porządku, w jakim ponumerowano z końcem XVIII-go wieku odnoszące się do nich indeksy, chociaż można było nie liczyć się z tą bieżącą numeracją indeksów, skoro ich numery, podawane na końcu opisów poszczególnych ksiąg dostatecznie wiążą te księgi z odnośnymi indeksami. Powstało skutkiem tego w katalogu pewne zamieszanie; tak np. najstarsza księga miasta Lwowa (1383—1389), która powinna stać na czele indukt radzieckich lub indukt rezygnacyjnych ławniczych, występuje w sztucznej grupie fragmentów urzędu radzieckiego i burmistrzowskiego, wysuniętej na czoło katalogu, chociaż — jak słusznie zaznacza M. Niwiński — cała ta sztuczna grupa powinna być rozbita, a jej poszczególne pozycje rozdzielone między odpowiadające im proveniencyjnie grupy. Równie jaskrawe przykłady uszanowania dla błędów popełnionych przez indykantów w t. zw. okresie intabulacyjnym mamy w innych grupach, n. p. pozostawił wydawca pod num. bież. 94 i pod num.

⁹⁾ B a d e c k i K., loc. cit.

¹⁰⁾ loc. cit.

107 w grupie induct i protokółów radzieckich po jednej księdze protokółów aktów wójtowskich, bo wsunęli je tutaj indykanci, wypełniając nimi chronologiczne luki w tym zespole.

Recenzja M. Niwińskiego wymienia więcej takich przykładów, słusznie też żąda, żeby w obrębie poszczególnych zespołów inducty, protokoły, formularze i t. p. były układane w osobne grupy. To też domaga się recenzent dodania przy końcu tomu tablic synoptycznych, przedstawiających idealny układ zachowanych archiwaliów miejskich, dokładnie według przynależności kancelaryjnej, t. j. zespołami i grupami, a w obrębie grup chronologicznie.

W odpowiedzi na tę recenzję stara się Dr. Badecki przedstawić trudności związane ze sporządzeniem takich tablic synoptycznych. Niewątpliwie byłyby takie tablice pożyteczne, ale wobec tego, że ta przez indykantów zniekształcona grupa zespołów nie obejmuje więcej jak 589 ksiąg, zorientowanie się w tym dziele nie będzie połączone ze zbytnimi trudnościami.

Reszta katalogu ksiąg i aktów administracyjno-sądowych obejmuje księgi, które nie weszły do tabuli miejskiej, ale były przechowane w archiwum lonherskim. Są to księgi zebrane przez R a s p a jako O d d z i a ł III-A. Z tego oddziału pochodzi ok. 100 ostatnich pozycji (nr. bież. 590—694) omawianego drukowanego katalogu; zostały one ujęte w dwa zespoły; VI: akta sądu burmistrzowskiego albo prezydenckiego (acta iudicii pedanei), oraz VII: różne księgi administracyjne i sądowe, jak protokoły lustracyjne granic i gruntów miasta, odpisy testamentów i inwentarzy pośmiertnych, inwentarze i sumariusze archiwum miasta Lwowa i inne, a przede wszystkim cenne księgi wyborów do urzędów miejskich, księgi przysiąg i przyjętych do obywatelstwa, które oddzielnie prowadzono dopiero od r. 1572 oraz kopiariusze przywilejów, dekretów i mandatów królewskich, w tym założony w XVII w. pergaminowy kopiarsz z odpisami przywilejów miejskich z lat 1356—1789, nazywany „złotą księgą” (rkp. 614, dawna sygn. III.A.229), często cytowany w naukowej literaturze o Lwowie.

Na materiałach tego dawnego O d d z i a ł u III.A. opar-

ty jest w całości następujący katalog świeżo wydany przez Dr. K. Badeckiego, a obejmujący księgi rachunkowe (lonherskie) z lat 1404—1788 (nr. 695—956). Tutaj wydawca mógł się łatwiej wyzwolić z pod dawnego układu, zaprowadzonego przez Raspa, który niejednokrotnie razem poprawiał księgi o różnej proveniencji, bo oddział ten nie posiada wartościowych indeksów. To też nie wahał się Dr Badecki przy katalogowaniu rozpruwać mylnie przez Raspa oprawione księgi i rozbijać je na kilka osobnych pozycji (n. p. nr. 827, 828, 829 = III.A. 47; 896A, 946, 947 = III.A. 58; 809, 948 = III.A. 77; 808, 810 = III.A. 78; 804, 925 = III.A. 116; 767, 914, 943 = III.A. 142; 830, 832, 834 = III.A. 149 i inne; porówn. dołączoną do obydwu tomów Tabelę konkordacyjną). Stosownie do ustroju rachunkowości miasta Lwowa utworzył wydawca 3 zespoły: zespół VIII. księgi kasy miejskiej, zespół IX. księgi kasy królewskiej i zespół X. księgi kasy radzieckiej i kasy ławniczej; przy czym każdy zespół podzielił na szereg grup. W zespole ksiąg kasy miejskiej, w grupie rejestrów dochodów i wydatków miasta, podał wydawca dłuższą wzmiankę o zaginionej księdze z lat 1414—1459 (nr. 697), o której szerzej wspomina w osobnej swej rozprawie („Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa“, Lwów 1927, str. 34 nast.), gdzie stwierdził, że została ona przez D. Zubrzyckiego wypożyczona uczonemu rosyjskiemu Michałowi Pogodinowi i gdzieś przepadła w zbiorach rosyjskich. Mamy wiadomość, że Pogodin pożyczał także praskie średniowieczne księgi; Wacław Vojtišek podaje w swym opisie Archiwum miasta Praży, że »roku 1862 koupil od Ladislava Čelakovského byl získán za 50 zl. radni manuál Nového města pražského z let 1446—1451, a ten má na posledním listě poznámku Fr. Čelakovského: »Dil tohoto rukopisu (t. zápisy od r. 1452 etc.) přepustil jsem prof. Pogodinovi do Moskvy«, a za 40 zl. manuál novoměstský z let 1451 až 1453 od dědiců Pavla Jos. Šafaříka, jenž napsal na první list: »Od Čelakovského, druhá polovice zůstala u neho«¹¹⁾).

¹¹⁾ Václav Vojtišek. Archiv hlavního města Prahy, o jeho rývoji, sbírkách i významu. Praha 1933, str. 60—61.

Oczywiście dziś można już mieć tylko bardzo słabą nadzieję, aby ta cenna lwowska księga mogła kiedyś wrócić do Lwowa.

Jak widać z tego omówienia stworzył D r. K. B a d e c k i w omówionych dwu tomach katalogów Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa rzetelną i solidną podstawę pod przyszłą pełną reorganizację lwowskich zbiorów archiwalnych. To też życzyć mu tylko należy, aby jak najprędzej mógł oddać do druku i następne zaprojektowane katalogi.

Feliks Pohorecki.

Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs, aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände —herausg. unter Mitwirkung von L. Gross J. K. Mayr, J. Seidl, F. Antonius, F. v. Reinöhl, O. Schmid, P. Kletler, O. Brunner, F. Huter, W. Latzke und W. Kraus, v o n L. B i t t n e r. I. Bd. Wien (Verl. Ad. Holzhausens Nachfolger) 1936. — (Inventare österr. staaatlicher Archive, V, Inventare des Wiener Haus-, Hof- u. Staatsarchivs 4). Str. 202 * + 608.

Wydany z końcem zeszłego roku pierwszy tom „Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- u. Staatsarchivs“ jest pierwszym owocem 23-letniej systematycznej pracy zbiorowej całego naukowego grona urzędników wiedeńskiego StA., rozpoczętej jeszcze w r. 1913, a prowadzonej od początku pod bezpośrednim kierownictwem i według planu obecnego (od r. 1926) dyrektora L. Bittnera ¹⁾. Ogromne to przedsięwzięcie naukowe, obliczone na cztery grube tomy (ca 170 arkuszy druku), można było na tak wielką skalę zainicjować dopiero wtedy, gdy wreszcie i do StA. dotarły i weszły w zastosowanie zasady genetyczno-historycznej metody i rozwiniętej z niej zasady proveniencji archiwalnej, którą w archiwach państwowych pruskich wprowadził Sybel już w r. 1881. System ten rozwinięty w klasycznym dziele holender-

---

¹⁾ Na oznaczenie wiedeńskiego „Haus -, Hof-u. Staatsarchiv“ posługiwać się będę w toku mego omówienia skrótem „StA.“, a na oznaczenie „Gesamtinventar“ skrótem „GesInv.“.

skich archiwistów Mullera, Feitha i Fruina („Handleiding”) z r. 1898, znany w archiwistyce niemieckiej pod nazwą systemu prusko-holenderskiego, mimo pojawiających się ostatnio głosów krytyki, wciąż jeszcze najlepiej odpowiada zarówno względom praktycznym, jak naukowym, bo najlepiej pokrywa się z metodą genetyczno-historyczną, której zawdzięczają swój rozwój pomocnicze nauki historii, wraz z najnowszą ich gałęzią, tak ważną dla nowożytniej archiwistyki nauką o aktach („Aktenkunde”) ²⁾.

Chociaż więc, jak już zgóry zaznaczam i jak to wyraźnie podkreślił sam wydawca w przedmowie (Ges. Inv., str. 157”), nie dało się w świeżo wydany inwentarzu przeprowadzić konsekwentnie zasad proveniencji, gdyż w ciągu 160-letniego istnienia StA. porządkowano akta według najrozmaitszych systemów, tak że porozbijano i pomieszano najrozmaitsze zespoły, to jednak zasada proveniencji była głównym bodźcem w pracy i ideałem, który może kiedyś w dalekiej przyszłości zdoła StA. zrealizować.

Data wydania holenderskiego podręcznika zeszła się z datą ustąpienia z dyrektury StA. niewątpliwie najślawniejszego dyrektora tej instytucji, znanego historyka i polityka austriackiego A l f r. A r n e t h a, który w ciągu swych 30-letnich archiwalnych rządów (1868 — 1897) położył ogromne zasługi na polu uprzystępnienia nauce zbiorów StA., tak że pod tym względem dał pierwszy przykład innym europejskim archiwom, ale dla fachowych spraw nie miał zrozumienia i najchętniej przyjmował do służby w StA. kandydatów z prawniczym wykształceniem. Z nowym dyrektorem G. W i n t e r e m nastąpiła z r. 1898 zasadnicza zmiana. Wprowadzony w tymże roku nowy regulamin dla StA. wymagał od kandydatów obowiązkowo ukończonych fachowych

---

²⁾ Ta nowa nauka o aktach („Aktenkunde”) jest obecnie od szeregu już lat przedmiotem wykładów zarówno w wiedeńskim „Osterreichsches Institut für Geschichtsforschung”, gdzie ją wyklada wicedyr. St. A. L. G r o s s, główny pomocnik Bittnera w wydaniu GesInv., jak i w Berlinie, gdzie wykładowcą w zorganizowanym przy tamt. Tajnym Archiwum „Institut für Archivwissenschaft u. geschichtswissenschaftliche Fortbildung” jest H. O. M e i s s n e r, autor niedawno wydanego podręcznika o „Aktenkunde” (Berlin 1935, str. 186).

studiów w wiedeńskim „Institut für österr. Geschichtsforschung“, w kilka zaś lat później złożenie wszystkich zbiorów archiwalnych, rozbitych dotąd na filialne archiwa, w nowo wybudowanym w r. 1902 przy możliwym poparciu ówczesnego ministra spr. zagr. A g e n o r a G o ł u c h o w s k i e g o pięknym gmachu na Minoritenplatz, przyczyniło się wybitnie do uzgodnienia pracy wszystkich naukowych urzędników StA. To też już w tych latach, a zwłaszcza od r. 1910, w którym międzynarodowy kongres archiwistów w Brukseli usankcjonował zasadę proveniencji, zaczęto ją wprowadzać w StA. przy porządkowaniu mniejszych zbiorów. Wreszcie w r. 1913, gdy okazało się, że przy ówczesnym stanie zbiorów StA. projektowany pierwotnie do druku sumaryczny inwentarz nie da się opracować, bo registry o najrozmaitszej proveniencji zbyt zostały ze sobą w czasie długoletnich prac inwentaryzacyjnych pomieszane, przystąpiono według planu opracowanego przez L. B i t t n e r a do założenia nowego, na wielką skalę zakrojonego katalogu generalnego, jako pierwszego kroku na drodze wiodącej do rozwikłania popłatanych registry. Katalog sporządzono na luźnych kartkach, przy czym uwzględniono obok wszystkich zespołów, zasobów i kolekcji również i wszystkie repertoria, jakie spisano w czasie istnienia StA.; gotów był w potrójnych egzemplarzach (ułożonych według: 1) układu w magazynach, 2) alfabetycznego układu tytułów poszczególnych oddziałów, 3) według większych grup łączących poszczególne oddziały³⁾) w r. 1916 i objął 30.000 kart zasadniczych i odsyłaczowych. Cyfra ta obejmuje również zasadnicze karty z opisami repertoriów, które po opatrzeniu ich bieżącą numeracją dały dokładny spis repertoriów, wydrukowany obecnie według rzeczowych grup z objaśnieniami w osobnym rozdziale omawianego I-go tomu Ges. Inv. (str. 168—272); spis ten wyszczególnia 548 pozycji. Dopiero od tej chwili sporządzenia bittnerowskiego katalogu generalnego skompliko-

³⁾ Te trzecie egzemplarze ułożono w 5 grupach: 1) starsze generalne repertoria StA., 2) zespoły archiwalne, które pozostały w swym pierwotnym układzie registry, 3) kolekcje utworzone później według układu terytorialnego i 5) kolekcje utworzone według układu rzeczowego; cfr. GesInv., str. 152*.

wany dotąd system pracy w StA., oparty o podział na różne oddzielne oddziały, a pochodzący z okresu rozbicia zbiorów w różnych oddzielnych filiach, mógł nareszcie ulec zasadniczemu uproszczeniu, bo odtąd mógł każdy urzędnik przy pracach porządkowych i bieżących załatwieniach opanować cały archiwalny ob-
jętek StA.

Było to jednak dopiero pierwsze stadium pracy, bo pierwszy ten bittnerowski katalog generalny utrwalił stan, w jakim znalazło się StA. po stukilkudziesięcioletnim swym rozwoju skutkiem bezplanowego stosowania różnych sztucznych systemów. Mógł więc tylko w sposób niedostateczny służyć do przebudowy tej archiwalnej gmatwaniny na układ oparty o zasady proveniencji, mimo że przy jego spisowywaniu starano się uwzględnić wszystkie dane, mogące wyjaśnić poszczególne proveniencje. Przystąpiono więc do dokładnego zbadania bieżącej registratury archiwalnej, prowadzonej od r. 1749, a zawierającej obfite notaty i korespondencję dot. przejmowania i oddawania archiwaliów przez StA., oraz do zbadania wszystkich repertoriów, z których niejedno oddawało dokładnie pierwotny układ poszczególnych zespołów, pomieszanych później z innymi. Zbadanie pod tym kątem widzenia 80.000 pism urzędowych bieżącej registratury StA. od 1749 do 1918, dokonane na przełomie 1918/1919 r., nie zadowoliło Bittnera, bo jako wykonane przez całe grono urzędników nie mogło być jednolicie przeprowadzone. Przejrzał więc sam całą registraturę wiersz po wierszu i wynotował wszystko, co tylko odnosiło się do układu zespołów archiwalnych i do repertoriów. Uzyskane w ten sposób wiadomości spisano na osobnych kartach, notując: w 1-ym wierszu osobę lub urząd, od którego archiwalia przejęto wzgl. któremu je wydano, w 2-gim wierszu proveniencję archiwaliów, t. j. podano nazwę zespołu, z którego pochodzą, a w 3-im wierszu dział, do którego obecnie w StA. należą. W ten sam sposób przejrzano już wspólnie w StA. wszystkie repertoria i pomoce archiwalne. Karty te wygotowano w 3 egzemplarzach i ułożono w 3 szeregi: 1) według osób i urzędów, 2) proveniencji i 3) w alfabetycznym układzie tytułów według ich archiwalnego układu w StA., co odpowiada szeregowi alfabetycznemu tytułów w wyżej omówionym katalogu generalnym

z r. 1916. Z takiego uszeregowania wynikła i ta korzyść, że każdy taki szereg w dwu innych wierszach swych kartek zawierał dane, odnoszące się do dwu pozostałych szeregów i stanowiące niejako odsyłacze do nich. Kartoteka ta, rozpoczęta w r. 1924 była w r. 1927 gotowa. Dopiero na podstawie tej kartoteki można ustalić dla każdego prawie zespołu w StA., skąd on przybył i gdzie jest wcielony, podobnie też można w każdym istniejącym dziś w StA. dziale archiwalnym łatwo ustalić, z jakich powstał on zespołów i skąd te zespoły do StA. weszły.

Przy przejrzaniu całej registratury bieżącej StA. wynotował ponadto Bittner w osobnym katalogu kartkowym wszystkie wiadomości dotyczące historii, urządzeń i urzędników StA., przy czym ułożono również kompletny zbiór próbek pisma wszystkich urzędników StA.

Dopiero po stworzeniu tak solidnej podstawy można było przystąpić do właściwej pracy nad GesInv., chociaż przekonano się, że i ten inwentarz musi zrezygnować z pełnego przeprowadzenia zasady proveniencji. Utworzone w wyżej opisany sposób katalogi kartkowe, przechowane w StA. w dziale repertoriów pod sygnaturami AB. 546 b i 548 (GesInv. str. 271 i 272), stanowiły razem z generalnym katalogiem (AB. 25) surowy materiał dla opracowanego przez Bittnera obszernego wstępu do I-go tomu GesInv., omawiającego w pięciu rozdziałach dzieje zasobów archiwalnych StA. (str. 1*—61*), rozwój StA. w ramach administracji państwowej (str. 61*—82*), stan personalny StA. w historycznym rozwoju, w grupie urzędników wyższych (konceptowych, naukowych), średnich i niższych (str. 82*—113*), działalność urzędową StA. (str. 113*—123*) i działalność StA. jako instytucji naukowej (str. 123*—202*); w tym ostatnim rozdziale wstępu o naukowej działalności StA. omówił Bittner obszernie genezę i sposób opracowania GesInv. (str. 148*—161*). Na tych samych materiałach opracował F r. H u t e r w osobnym rozdziale życiorysy wszystkich wyższych, średnich i niższych urzędników archiwalnych od r. 1749 (str. 1—166), podano wreszcie spis wszystkich bieżąco prenumerowanych (AB. 1—AB.548) repertoriów i pomocy archiwalnych (str. 168—272).

Materiał ten stanowił również surowy substrat dla opraco-

wania właściwej inwentarzowej części GesInv. Każdy z współpracowników tej inwentarzowej części otrzymał w odpisach kartki z katalogu sporządzonego na podstawie registratury bieżącej StA. (AB. 546 b), dotyczące opracowywanych przez niego działów archiwalnych, przy czym generalny katalog (AB. 548) był zawsze do wspólnego użytku wszystkich. Poza tym pozostawiono wszystkim współpracownikom zupełną swobodę w wyzyskaniu odnośnej literatury i w zbadaniu samych odnośnych działów archiwalnych. Zastrzega się jednak najwyraźniej Bittner, że nie zbadano ani całej odnośnej literatury, ani też nie przeprowadzono takich badań. To też w ostatecznej konkluzji stwierdza i podkreśla wyraźnie wydawca, że GesInv. podaje obecny stan uporządkowania StA., ze wszystkimi jego nierównościami i niedokładnościami, spowodowanymi przez prace porządkowe dokonane w ciągu 160 lat jego istnienia (GesInv., str. 157*). Ale i tak to ustalenie i udostępnienie w druku danych o obecnym układzie tych ogromnych zbiorów, obejmujących 70.000 dyplomów pergaminowych, 100.000 facykułów i 30.000 ksiąg, jest wielką zasługą obecnej dykcji StA. W pracach tych nad uporządkowaniem zbiorów StA. okazało się, jak stwierdza Bittner, że GesInv. jest zaledwie drugim etapem na drodze do ustalenia pierwotnego układu zespołów według zasad proveniencji.

Trzecim etapem są prace monograficzne o poszczególnych urzędach, których wytworem są przechowane w StA. archiwalia. A więc krytyczne zbadanie tych urzędów głównie pod względem ich funkcjonowania. Dopiero gdy w tych monografiach zostaną zbadane wszystkie najważniejsze urzędy i ich zespoły archiwalne, złożone w StA., dopiero wtedy będzie można przystąpić z największą ostrożnością, jako do ostatniej pracy porządkowej, do ostatecznego odtworzenia tych obecnie jeszcze poplątanych zespołów. W dziale V-tym wydawnictwa obejmującego inwentarze austriackich archiwów państwowych (*»Inventare österreichischer staatlicher Archive«*), poświęconym inwentarzom StA. (*»Inventare des Wiener Haus-, Hof- u. Staatsarchivs«*) wyszły już, jako pierwsze trzy tomy tego działu, monografie o historii niemieckiej kancelarii nadwornej dawnej Rzeszy (1559—1806) oraz o historii austriackiej kancelarii państwowej i o tajnej pocz-

cie listowej w czasach Metternicha, w opracowaniu L. Grossa i J. K. Mayra, a przewidziane są w tymże dziale monografie o historii kancelarii gabinetowej i urzędów nadwornych («Hofställe») w opracowaniu F. v. Reinöhla i W. Krausa.

W tymże dziale V-tym wydawanych od r. 1909 inwentarzy austriackich archiwów państwowych, tomy 4—7 zarezerwowane są dla GesInv.⁴⁾ Układ GesInv. pokrywa się na ogół z układem przyjętym w rkp. bittnerowskiego katalogu generalnego z r. 1916; pierwszy tom GesInv. obejmuje przeważnie działy odnoszące się do polityki zagranicznej monarchii austriackiej (inwentarze archiwów dawnej Rzeszy, archiwum austriackiej kancelarii państwowej, przekształconej w r. 1848 r. na ministerium spr. Zagr., archiwów austriackich poselstw, działu zw. »Staatenabteilungen« o aktach różnej proveniencji, oraz innych działów), drugi tom obejmuje działy odnoszące się do wewnętrznej administracji monarchii (inwentarze zbiorów określanych jako archiwum familijne domu habsbursko-lotaryńskiego, lotaryńskiego archiwum domowego, archiwów różnych urzędów nadwornych i archiwum gabinetowego), trzeci tom będzie poświęcony działom specjalnym, dotyczącym dziejów poszczególnych krajów i stosunków (dyplomy, akta austriackie, węgierskie, belgijskie, akta rady hiszpańskiej i podobnych urzędów, rękopisy i różne pomniejsze działy, oraz bieżąca registratura StA. i biblioteki), czwarty tom, ostatni, który ma wyjść drukiem w r. 1938, obejmie w całości indeksy rzeczowe, oraz osób i miejscowości do trzech tomów poprzednich.

Rzut oka na ten układ GesInv. poucza, że zasada proveniencji, która dała pierwszy impuls do prac nad GesInv., tylko w niedostateczny sposób, jak to stwierdził sam wydawca Bittner, mogła być stosowana przy ostatecznym opracowaniu inwentarzy. Wystarczy choćby wskazać na wyżej wymieniony w 1-ym tomie

---

⁴⁾ Jako 1. tom tego działu V-go wyszedł krótki, ale doskonale ujęty przegląd wiedeńskiego archiwum min. spr. wewnętrznych, spalonego w r. 1927 («Invent. österr. staatl. Archive: I. Inventar d. allgem. Archivs d. Min. d. Innern». Wien, 1909, str. 95); zestawienie wydanych do r. 1933 tomów tego wydawnictwa podaje «Guide international des archives», str. 31.

GesInv. wielki dział zw. »Staatenabteilungen« (GesInv., str. 509—584), stanowiący zbiór aktów o najrozmaitszej proveniencji, ułożonych według państw; w dziale tym jest również osobna grupa dotycząca Polski (GesInv. str. 565—569 i str. 573), znana naszym historykom.

Przeszło półtorawieczne dzieje StA., obszernie przedstawione przez Bittnera we wstępie, w sposób nie dający się naprawić odbiły się na losach poszczególnych zespołów wciąż na nowo grupowanych i przegrupowywanych według coraz to innych systemów. Nieraz pracę rozpoczętą nad rozbijaniem takiego zespołu przerywano, na szczęście, wkrótce po rozpoczęciu, co nieraz uchroniło dany zespół przed zupełnym rozbiciem.

Zawiązkiem zbiorów St. A. było archiwum książąt austriackich z rodu Babenbergów, przechowywane od r. 1137 w Klosterneburgu, które następnie przeszło na Habsburgów, a w XIV w. zostało wcielone do archiwum habsburskiego i odtąd dzieliło z nim wspólne losy, zwłaszcza przy podziałach księstwa. W latach 1527—47 zinwentaryzował to archiwum poraz pierwszy sekretarz regencji („Regierung“) insbruckiej Wilhelm Putsch, siostrzeniec humanisty Cuspiniana, skupiwszy wpierw rozproszone jego części w Wiedniu i w Innsbrucku (część mniejszą). Część archiwum wiedeńska, złożona była w zamku (w »Burgu«) w pobliżu domowego skarbcza Habsburgów, stąd zwano ją archiwum skarbcza (»Schatzgewölbe«), podobnie jak nasze archiwum skarbcza koronnego na zamku krakowskim. Osobne archiwum z oddzielnym kierownictwem, po kilku nieudanych próbach, założyła dopiero Maria Teresa w r. 1749, powierzając jego kierownictwo sekretarzowi »directorium in publicis et cameralibus«, Teodorowi Antoniemu Rosenthalowi, który później pewną rolę odegrał w chwili pierwszego rozbioru Polski, bo był autorem rozprawy drukowanej w r. 1772 o prawach korony węgierskiej do Rusi i Podola, za co od Marii Teresy dostał do wyboru honorarium 2000 florenów lub pierścień tejże wartości (Ges. Inv. str. 17* i 122). Archiwum zakrojone zostało na miarę archiwum uniwersalnego dla wszystkich archiwaliów państwowych i poddane naczelnemu zwierzchnictwu (w r. 1762) austriackiej kancelarii państwowej (»Staatskanzlei«), najwyższemu urzędowi w spra-

wach cesarskiego domu i polityki zagranicznej. Po przeobrażeniu tej kancelarii państwowej na ministerium spraw zagranicznych w r. 1848 przeszło StA. pod jego rządy, obecnie zaś podlega oddziałowi spraw zagranicznych austriackiego »Bundeskanzleramt'u«. Mimo prób utrzymania się na stanowisku archiwum uniwersalnego nie zdołało StA. tego stanowiska obronić; zwłaszcza gdy na podstawie ugody z Węgry powstała w r. 1867 dualistyczna monarchia austriacko-węgierska, a StA. podlegało ministerium spraw zagr., które obok ministerstwa wojny i wspólnego ministerstwa skarbu było wspólne dla obydwu części monarchii. Stąd zarząd StA. był odtąd wspólny austriacko-węgierski, co utrudniło wzgl. uniemożliwiło poddanie StA. pod wspólną organizację archiwalną austriacką.

Za daleko zaprowadziłoby nas szczegółowe omówienie całej bogatej treści opracowanego przez Bittnera wstępu do Ges. Inv.. Krótkie zestawienie treści podałem już wyżej. Pozostawiając zatem na sam koniec omówienie wywodów Bittnera o pertraktacjach polsko austriackich w sprawie zwrotu archiwaliów wiedeńskich dotyczących b. Galicji (Ges. Inv., str. 41* — 42*), przejdę tylko pokrótce te sprawy, które zainteresować mogą polskiego archiwistę.

Zainteresować mogą wywody autora o środkach prawnych, służących do rewindykacji archiwaliów państwowych. Autor w oparciu o dawniejsze swe prace omawia przepisy ustawy austriackiej z 9 sierpnia 1854 (RGI. 1854, str. 841 i nast.), która w § 53 uregulowała tok postępowania przy rewindykacji aktów państwowych ze spuścizny zmarłych urzędników państwowych, oraz rozporządzenie z 16 grudnia 1858 (RGI. 1858, nr. 233). Z wywodów autora wynika, że zarząd StA. niechętnie i całkiem sporadycznie posługiwał się tymi środkami (Ges. Inv., str. 53* nast.).

Ciekawe są również roztrząsania autora na temat charakteru prawnego archiwów jako zakładów państwowych (»Staatsanstalt«); przychyła się on do zapatrywania, które wyraźnie oddziela urzędy opatrzone władzą zwierzchnią od zakładów państwowych, jak archiwa, biblioteki i muzea, którym wyłącznie po-

wierzony jest zarząd majątku państwowego na prywatno-prawnych zasadach (Ges. Inv. 61*).

Zmorą urzędników StA. w przedwojennej Austrii była ostra cenzura, przez jaką musiały przejść wszystkie akta oddawane do naukowego użytku, co nieraz absorbowało równocześnie kilku urzędników ze szkodą dla prac porządkowych. Co gorsza cenzura ta odbywała się bez wiedzy korzystających, tak że ci nigdy nie wiedzieli, czy i jakie akta z przedłożonych im fascykułów zostały usunięte. Musiało to oczywiście bardzo ujemnie wpływać na wartość pisanych w takich warunkach prac. Granicę roczną dla korzystających przesunięto w r. 1885 na r. 1830, a w r. 1905 na r. 1847. Wyjątkowe pod tym względem przywileje stały się od-tąd coraz rzadsze. Z takiego przywileju korzystał poseł do wiedeńskiego parlamentu W ł o d z. K o z ł o w s k i, który w r. 1911 badał akta dyplomatyczne z lat 1848—1879; dla samego Włodz. Kozłowskiego musiała cenzura archiwalna w ciągu niespełna 2 lat przejrzeć i zbadać 800 grubych fascykułów (Ges. Inv. 187*). Zebrane przez Wł. Kozłowskiego materiały złożone są obecnie w lwowskim Ossolineum; obejmują one (wraz z materiałami zebranymi przez niego w innych archiwach) ca 480 tek.

W dziale drugim Ges. Inv., obejmującym życiorysy wszystkich archiwistów StA. od r. 1749, wybijają się nazwiska takich dyrektorów, jak Alfr. Arneth (Ges. Inv., str. 6), L. Bittner (str. 14), J. v. Hormayr (str. 55), Arpad Karolyi, który repertoryzował dział polski (str. 66), J. Knechtel (str. 70), Mitis (str. 90), Osw. Redlich (str. 103), H. Schlitter (str. 126), G. Winter (str. 157), a z pośród urzędników J. Chmel (str. 24), dobrze znany polskim historykom R. Gooss (str. 45), L. Gross (str. 46), J. Lampel (str. 77), O. Lorenz (str. 81), A. Meiller (str. 88), J. Paukert (str. 100), Anthony Alfr. Siegenfeld (str. 138), J. Szeckfü, znany autor monografii o Rakoczym, porządkował na nowo dział polski (str. 145).

W dziale trzecim, obejmującym opis repertoriów i pomocy archiwalnych (AB.1 — 548, str. 167—272), są dla nas w szczególności ważne repertoria: AB.33 Staatskanzlei — do korespondencji z urzędami policyjnymi (»Polizeistellen«) z lat 1789—1861 ułożony przez Goldmana, przerobił Szeckfü, oraz do korespon-

dencji z galicyjską kancelarią nadworną z lat 1774—1802, opracowany przez Szeffü (Ges. Inv., str. 178); AB.34 Staatskanzlei — 2. Provinzen, opracowany przez Wintera, przerobiony w r. 1914 przez Szeffü (Ges. Inv., str. 179); AB.40. Alte Verzeichnisse — 22. Krakau 1773—1847 i 23. Krakau 1773—1847, opracowany przez Wintera, z dodatkiem Karolyiego (Ges. Inv., str. 183), — 40. Warschau 1808 — 1820, opracowany przez Wintera (Ges. Inv., str. 184), wszystkie trzy na nowo przerobione w nowym repertorium AB.200; AB.108 Repertorium C do starych działów kancelarii dawnej Rzeszy (»Reichskanzlei«), ułożonych według krajów, a dawniej zw. Nationalna, dziś już znacznie przerobionych: G. Polen (1257—1679), opr. przez Knechtla, 1 tom (Ges. Inv., str. 191); AB.178 b. spis alfabetyczny portretów urzędników ministerium spr. zagr. w albumie A. Aschera (Ges. Inv., str. 199); AB.200 spis działów dot. Europy wschodniej; Galicja, Kraków, Polska, Warszawa, opracowany przez Karolyiego; AB.201 spis zasobów działu: Polska (1257 — 1827), opracowany przez Szeffü, 1 zeszyt (Ges. Inv., str. 205); AB.247. Katalog kartkowy do zasobów archiwum arcykanclerskiego mogunckiego, opisujący po kolei fascykuły poszczególnych działów, z indeksem nazwisk, opracowany przez Klemma, 3 pudła (Ges. Inv., str. 210), o tyle dla nas ważny, że w dziale korespondencji tego archiwum (fasc. 2—4) są 3 fascykuły z korespondencją z lat 1573—1740 dotyczącą Polski (Ges. Inv., str. 393); AB.255 alfabetyczny katalog kartkowy do archiwum politycznego min. spr. zagr. z lat 1848—1870, sporządzony przez Bittnera, wraz z dalszym ciągiem do r. 1894, w 3 pudłach (Ges. Inv., str. 211); AB.271 katalog kartkowy do działu: Polska (do r. 1809), sporządzony przez Fiedlera, 1 pudło (Ges. Inv., str. 214); AB.356 indeks do dyplomów i aktów zniesionych klasztorów, m. inn. kl. franciszkańskiego w Żeganiu (Ges. Inv., str. 230); AB.407 Repertorium XXV: chronologiczne repertorium dyplomów archiwum skarbcza koronnego na zamku krakowskim 1088 — 1557, uzyskanych w r. 1874 od Prus przy przeprowadzaniu wielkiej wymiany aktów (Ges. Inv., str. 245), wydanych Polsce w r. 1934 na mocy układu archiwalnego z 25.X.1932 r., a wymienionych pod nr. 1) w wykazie akt przejętych (325 dyplomów), podanych

w czasop. »Archeion«, XIII, str. 177, gdzie jako lata podano: 1088—1639.

W dziale czwartym, obejmującym właściwą część inwentarzową, umieszczono na czele opis archiwów Rzeszy (»Reichs-archive«), wraz z ich zmiennymi losami (wywoził je Napoleon w r. 1809 do Paryża), w świetnym opracowaniu L. G r o s s a; polskich jednak rzeczy w opisie tym nie wyszczególniono; tylko w zwiezionym do Wiednia dopiero w r. 1852 archiwum arcykanclerskim mogunckim są wyszczególnione owe przeze mnie wyżej wymienione 3 fascykuły z korespondencją z lat 1373—1740, dotyczącą Polski (Ges. Inv., str. 393)⁵⁾.

Z opracowanego przez J. K. M a y r a opisu archiwum »Staatskanzlei« i ministerstwa spr. zagr., jako jej dalszego ciągu, dowiadujemy się, że część korespondencji z galicyjskimi urzędami z lat 1801—1806 weszła do StA. już w latach 1849—1851 (Ges. Inv., str. 422). W dziale korespondencji »Staatskanzlei« wzgl. minist. spr. zagr. z wiedeńskimi władzami centralnymi (»Notenwechsel«), w korespondencji z władzami policyjnymi, są ważne dla spraw polskich i galicyjskich takie akta, jak »Kolbielsky-akten«, z lat 1795—1832, »staatsgefährliche Vereine u. Bestrebungen in Polen u. Varia«, z lat 1831 — 1846 (Ges. Inv., str. 426). W dziale »Provinzen«, obejmującym korespondencję z władzami prowincjonalnymi, w szczególności z guberniami, jest pod pozycją 4-tą wymienionych 7 fascykułów z korespondencją z galicyjskimi władzami cywilnymi i wojskowymi (1780—1860), seminarium lwowskie (1783—1829), granica galicyjsko-rosyjska z r. 1810, ks. Stanisław Poniatowski (1819—1821), korespondencje (1846 — 1851), Varia (1754 — 1848), powstanie polskie 1831 r. (Ges. Inv., str. 429). W dziale »Verträge betreffende Akten« jest pod 7-mą pozycją wymieniony »Traktat betreffend Polen« z r. 1815. W zbiorze patentów są dwa fascykuły z patentami dla Galicji z lat

⁵⁾ »Polonica w zbiorach Archiwum Państwowego w Wiedniu« omówił w osobnym artykule pod tym tytułem K. T y s z k o w s k i (»Archeion«, V, str. 70—88), przy czym przeszedł kolejno działy: »Nationalia«, archiwum rodzinne domu habsbursko-lotaryńskiego, »Mainzer Erzkanzler Archiv«, »Grosse Correspondenz« i inne działy; artykuł ten nie został przez GesInv. wykorzystany.

1772 — 1807 (Ges. Inv., str. 442). W dziale »Politisches Archiv« ministerstwa spr. zagr. mogą być akta do spraw polskich w spuściźnie hr. Bernarda Rechberga (1859 — 1864; Ges. Inv., str. 444), oraz również w innych działach, jak np. »Ruthenenprozess in Galizien 1882«, Ges. Inv., str. 450), według zachowanych 130 indeksów do aktów z lat 1848—1918 tego działu, oraz indeksów do specjalnych działów. W t. zw. registraturze administracyjnej (»Administrative Registratur«), wyszczególniony jest w dziale generalnym jako dotyczący Polski fasc. 18. Ważne dla nas akta zawarte są w t. zw. »Informationsbüro« min. spr. zagr. (a przed r. 1848 »Staatskanzlei«). Badania archiwisty czeskiego Kazbundy, streszczone przez J.K. Mayra, wykazały jak rozwinięty był ten dział służby policyjnej. W r. 1848—1849, zreorganizowano służbę policyjną w ministerstwie spr. zagr., przy czym wszystkie akta tego rodzaju zostały razem zebrane jako »actes de haute police« (1849 — 1869). W latach 1867—1869 zmieniono ponownie tę organizację, bo wtedy przejęło ministerstwo spr. zagr. z archiwum ministerstwa policji t. zw. „A—u. BM—Akten“; w nawiązaniu do nich prowadziło ministerstwo spr. zagr. te sprawy najpierw w departamencie II-gim sekcji prezydialnej, od roku zaś 1877 w osobnym biurze informacyjnym (»Informationsbüro«). Z tego działu zwrócono Polsce w r. 1933 M — akta krakowskiej dyrekcji policji z lat 1850—1860 w 2 fasc. (Ges. Inv., str. 464 i Archeion, XIII, str. 177, poz. 7). Oczywiście zawiera dział ten pierwszorzędnej wagi akta do naszych spraw; Ges. Inv., wyszczególnia 12 tomów (fascykułów) litografowanych informacyjnych protokółów galicyjskich z lat 1838—1848 (Ges. Inv., str. 464), sprawozdania austriackich konfidentów, akta dot. sprawy ruskiej z r. 1890, spisy internowanych i wydalonych rosyjsko-polskich poddanych z lat 1863—1867, 1 fascykuł: »polnische u. italienische Interzepte« z lat 1830 — 1835, 1 fasc. dot. inwigilacji polskich ruchów w latach 1846—1848, oraz 1 fasc. dot. polskiej insurekcji 1861 — 1867 (Ges. Inv., str. 465). W opracowanej przez tegoż autora J. K. Mayra następnej grupie, obejmującej archiwa poselstw austriackich, przechowanych bądź to w StA., bądź też na miejscu w odnośnych poselstwach, archiwum gen. konsulatu austriackiego w Krakowie z lat 1796—1847 przeniesiono do działu „Polen“

w następnej grupie t. zw. „Staatenabteilungen“ (Ges. Inv., str. 489); pozostało natomiast tutaj wyszczególnienie aktów, przechowanych w poselstwie warszawskim, akta z czasów dawnej Rzplitej przeniesiono również do działu »Polen« w »Staatenabteilungen«; 7 tomów (1726—1736) przechowuje Archiwum Główne w Warszawie, a spuścizna hr. Fr. Filipa Sternberga (16 fasc. 1749—1764) jest w praskim Muzeum Narodowym; protokoły i indeksy politycznych sprawozdań wojskowych misji austriackiej w Warszawie z lat 1915—1918 są w StA., podczas gdy księgi telegramów (1915—1918) spaliły się w r. 1918.

Szczególnie dla nas ważnym jest opracowany przez L. Grossa ogromny dział zw. »Staatenabteilungen«, w którym są pomieszczone w oddziałach poświęconych poszczególnym krajom akta kancelarii państwowej i nadwornej kancelarii Rzeszy (»Staatskanzlei« i »Reichshofkanzlei«), oraz akta o innej różnorodnej proveniencji. Oddziałowi polskiemu poświęcono osobny ustęp z historycznym wywodem i sumarycznym wykazem aktów (Ges. Inv., str. 565—569). Dział ten składa się z 5-ciu części: I część stara (54 fasc.), zawiera Polonica (1257—1815) przeważnie pochodzące z »Reichshofkanzlei« (acta foederis polono-veneti, polskie akta elekcyjne, mnóstwo innych); II część nowa (60 fasc. z lat 1700—1810), zawiera przeważnie akta pochodzące z »Staatskanzlei« m. in. akta austriackiego i rosyjskiego poselstwa w Warszawie (1730—1734), dwa faszycuły dot. sejmu polskiego z r. 1720, akta demarkacyjne zachodnio-galicyjskie z r. 1796/7, wydane z wiedeńskiego »Kriegsarchiv«; III część: Specialia (49 fasc. z lat 1561—1827), również przeważnie z Staatskanzlei, m. in. korespondencja Wacława ks. Kaunitza z lat 1755—1792, wewnętrzna administracja Galicji (1772—1803), spory graniczne i Spiż (1749—1779), pierwszy rozbiór Polski (1756—1777), trzeci rozbiór Polski (1791—1802); IV część w. m. Krakowa (88 fasc. z lat 1815—1847), akta z »Staatskanzlei«; niektóre akta stąd wydano Polsce (cfr. Archeion, XIII, str. 177); V część: ks. Warszawskie i Królestwo Polskie (1808—1848), 4 faszycuły z »Staatskanzlei«. Ten oddział polski w zbiorze „Staatenabteilungen“ obejmuje zatem ok. 250 faszycułów. Od r. 1840 zarządzali kolejno tym oddziałem najpierw F i e d l e r, potem (do r. 1909)

Karolyi, następnie (do r. 1918) K r a t o c h v i l i S z e k f ü, niektóre części uporządkował w r. 1925 K l e t l e r.

W ostatnim rozdziale I-go tomu GesInv., opracowanym również przez L. G r o s s a, są cenne dla naszych dziejów materiały w dziale zw. „Grosse Korrespondenz“, obejmującym korespondencję najwybitniejszych mężów stanu, polityków, wodzów w ca 500 fascykułach z lat 1517—1843 (Ges. Inv., str. 593—594).

Z powyższego omówienia, które mogło tylko w najogólniejszy sposób wskazać na ogrom pracy 12 archiwistów wiedeńskich, włożony w stworzenie tak pomnikowego dzieła, jakim jest GesInv., można poznać ile energii, wysiłków i wiedzy musiał włożyć dyr. L. B i t t n e r w szczęśliwe doprowadzenie do końca tego wielkiego przedsięwzięcia, rozpoczętego przed 23 laty.

Ubolewać tylko należy, że w tym pomnikowym dziele znalazły się ustępy (Ges. Inv. str. 41*), nie licujące z jego powagą i znaczeniem naukowym. Mam na myśli ustępy, poświęcone rokowaniom archiwalnym polsko-austriackim z lat 1920—1927. Rokowania międzynarodowe są z natury rzeczy akcją dwustronną, a gdy w dodatku ostatnia faza tych rokowań, układ finalizujący je, jest dopiero w toku wykonania, formułowanie sądów i zarzutów w tego typu dziele naukowym przez jedną ze stron zainteresowanych jest nie na miejscu i budzić musi w ludziach nauki co najmniej zdziwienie. A p. Bittner jest tu stroną i to podwójnie: jako przedstawiciel Austrii zarówno podczas rokowań archiwalnych z Polską, jak i przy obecnym wykonywaniu układu archiwalnego, oraz jako autor austriackiej interpretacji postanowień traktatu w St. Germain, dotyczących podziału archiwów austriackich.

To też takie np. jego twierdzenia, że żądania polskie z lat 1920-27 w zakresie ekstradycji aktów z Wiednia były przesadne, że archiwiści polscy nie próbowali zbić bronionej przez niego interpretacji odpowiednich postanowień traktatu w St. Germain, są w tym samym stopniu subiektywne i nieprzekonywujące, co zbyteczne. Mówiąc nawiasem twierdzenie dyr. Bittnera (Ges. Inv., str. 41* uw. 2), że nasi archiwiści nie próbowali zbić podanej przez niego interpretacji postanowień traktatu pokoju jest niesłuszne. Uczynił to przecież dyr. B a r w i ń s k i w dobrze znanym

i wyraźnie przez dyr. Bittnera cytowanym artykule o rokowaniach z Austrią w sprawach archiwalnych (Archeion, I 1927, str. 79—92, w szczególności str. 81—88).

Dziwną ironią losu ten sam dyr. Bittner, tak zagorzale broniący zasad proveniencji archiwalnej w pertraktacjach z Polską i innymi państwami sukcesyjnymi, kilka stronie dalej w tymże samym wstępie (Ges. Inv., str. 44* — 48*), gdy chodzi o sprawę wydania archiwaliów z StA. do krajowych archiwów austriackich, którym się słusznie należą według zasad proveniencji, nie chce tych zasad stosować, posługując się przy tym wywodami, najzupełniej nieprzekonywującymi. O ileż konsekwentniejszy był w swych poczynaniach archiwalnych zarząd pruski, który przyjąwszy w r. 1881 zasadę proveniencji nie wahał się zebrane w Archiwum Tajnym w Berlinie najcenniejsze średniowieczne dyplomy, cytowane w wydawnictwach (MG.) i w literaturze pod berlińskimi sygnaturami, rozbić i rozdzielić między poszczególne pruskie prowincjonalne archiwa państwowe, bo dyplomy te spoczywały kiedyś w archiwach, położonych na terytorium przydzielonym danemu pruskiemu archiwum państwowemu do obsługi (cfr. Archeion, XI, str. 46, uw. 2)

W świetle tych uwag wycieczki osobiste przeciwko dyr. E. B a r w i ń s k i e m u, byłemu przedstawicielowi polskiemu przy rokowaniach archiwalnych, wycieczki, które się również znalazły w ustępie inkryminowanym (Ges. Inv., str. 42* nota 1), ani na wyjaśnienia ani na polemikę nie zasługują.

Feliks Pohorecki.

S o c i é t é d e s N a t i o n s — I n s t i t u t I n t e r n a t i o n a l d e C o o p é r a t i o n I n t e l l e c t u e l l e
G u i d e i n t e r n a t i o n a l d e s A r c h i v e s .
E u r o p e . P a r i s — R o m e (s. d.).

Mamy przed sobą pierwszy tom międzynarodowego przewodnika po archiwach, obejmującego kraje Europy. Dzieło to zawdzięcza swoje powstanie inicjatywie komitetu ekspertów archiwalnych przy Międzynarodowym Instytucie współpracy umysłowej. Uważając, że wstępnym krokiem do międzynarodowej

współpracy w dziedzinie archiwalnej powinno być zapoznanie się z ustrojem archiwów w poszczególnych krajach, Komitet ekspertów opracował ankietę, która została następnie rozesłana do poszczególnych państw. Omawiany tom przewodnika jest zbiorem nadesłanych na nią odpowiedzi.

Uwagę naszą zwraca przede wszystkim sama treść ankiety. Składa się ona z 22 pytań, ujętych w cztery grupy, a mianowicie:

I. Charakter, miejsce przechowania i organizacja rozmaitych kategorii archiwów.

1. W jakich ośrodkach administracyjnych państwa istnieją archiwa?
2. Jakim władzom podlegają różne kategorie archiwów?
3. Jakie są stosunki tych władz (t. zn. takich, którym podlegają różne kategorie archiwów): a) między sobą i b) z państwowym archiwum centralnym?
4. Czy istnieje przewodnik ogólny po archiwach różnych kategorii, albo też przewodniki częściowe, obejmujące pewne tylko kategorie archiwów?
5. Czy istnieją wydawnictwa informujące o zmianie zawartości archiwów?
6. Czy istnieją drukowane katalogi, publikacje urzędowe lub prywatne, mogące stanowić wystarczający materiał informacyjny dla poznania całej zawartości archiwów, lub przynajmniej jej części?
7. Czy istnieją przepisy dotyczące sporządzania inwentarzy i t. p. w zależności od rozmaitych okresów dziejowych, których dotyczą?

II. Regulaminy dotyczące konserwacji i brakovania akt.

8. Czy istnieją przepisy prawne pozwalające na konfiskatę z chwilą zgonu dokumentów urzędowych, znajdujących się w rękach osób, zajmujących wysokie stanowiska publiczne?

9. Jak odbywa się brakowanie akt niepotrzebnych? Od kogo wychodzi inicjatywa? Czy brakowanie przeprowadza archiwista, czy też jakaś inna władza?
10. Czy istnieje zakaz brakowania akt przed jakąś określoną datą? Jaka to jest data?
11. Czy istnieją wykazy kategorii akt, podlegających brakowaniu po upływie określonego czasu?

III. Ułatwienia dla osób korzystających z archiwów.

12. Z jakich ułatwień korzysta publiczność w archiwach? Czy istnieją drukowane regulaminy, dotyczące tej sprawy?
13. Jakie są przepisy, dotyczące fotografowania dokumentów? Czy istnieją regulaminy drukowane, dotyczące tej sprawy?
14. Jak sporządza się w archiwach odpisy (w sposób mechaniczny, foto-mechaniczny i t. p.)?
15. Kiedy i w jakich okolicznościach archiwista wydaje poświadczane odpisy dokumentów, powierzonych jego pieczy?
16. W jakich warunkach wypożycza się akta? Czy istnieją w tej dziedzinie jakieś ograniczenia?
17. W jakich warunkach wypożycza się akta zagranicę?

IV. Sprawy techniczne, dotyczące bezpieczeństwa akt.

18. Czy doświadczenie, posiadane przez zarząd archiwów, w sprawie gmachów i adaptacji pomieszczeń archiwalnych nasuwa jakieś wnioski? Czy były one przedmiotem specjalnych opracowań publikowanych lub niepublikowanych?
19. Jakie środki co do obrony akt przed zniszczeniem (pasożyty zwierzęce i roślinne, wpływy chemiczne) nasuwa doświadczenie? Czy doświadczenia te były przedmiotem specjalnych opracowań publikowanych lub niepublikowanych?

20. U jakich instytucyj naukowych (laboratoria i t. p.) zarząd archiwów zasięga porad fachowych w sprawach poruszonych w punkcie poprzednim? Czy instytucje te przeprowadziły badania? Czy ich wyniki były publikowane?
21. Jakie są sposoby reparacji akt przyjęte przez zarząd Archiwów? Czy istnieją w tej sprawie specjalne opracowania rękopiśmienne lub drukowane?
22. Czy zabierano głos w danym kraju w sprawie używania takich materiałów kancelaryjnych (atrament, papier, wstęgi do maszyn i t. p.), któreby zapewniły dobrą konserwację aktom współczesnym, jakie z czasem zostaną przekazane do archiwów? Czy istnieją przepisy pozwalające archiwom narzucać w tej dziedzinie metody, uznane przez siebie za najlepsze?

W krótkim komunikacie, nie wchodzę w treść nadesłanych odpowiedzi. Będzie to uczynione w późniejszej szczegółowej recenzji tego cennego dzieła. Na razie tylko zaznaczę, że choć nie wszystkie spośród tych odpowiedzi zredagowano równie wyczerpująco, są one przecież prawdziwą kopalnią informacji i dają bogaty materiał porównawczy. Ponadto zaś wszystkie niemal zawierają obfite dane bibliograficzne, które pozwalają zapoznać się zarówno z najgłówniejszą literaturą archiwoznawczą, jak i archiwistyczną danego kraju.

Mimo, że — jak powiedziano wyżej — omówienie niniejsze nie ma charakteru recenzji, pragnąłbym podnieść na tym miejscu jedno zastrzeżenie. Autorzy odpowiedzi mało się liczyli z tym faktem, że piszą przede wszystkim dla cudzoziemców. Z tego też względu pomijali milczeniem, lub też traktowali zbyt pobieżnie organizację administracyjną swego państwa, z którą wszak bardzo ściśle organizacja archiwalna jest złączona. Niedostateczne wyjaśnienie tych rzeczy sprawia, że niektóre odpowiedzi stają się dla cudzoziemców mało przejrzyste (np. Anglia). W innych znowu odpowiedziach (np. Z.S.R.R.) nie poczyniono rozgraniczenia między tym, co istnieje w przepisach, a tym co wprowadzono już w życie. Ten brak jednolitości utrudnia niejednokrotnie czytelnikowi wyciągnięcie z lektury przewodnika właściwych korzyści.

Tadeusz Manteuffel.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI WYDZIAŁU ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH W ROKU 1935

Ogólne warunki, a w szczególności ramy budżetowe, w jakich zamykała się praca Wydziału Archiwów Państwowych w roku 1935, nie uległy zmianom zasadniczym w porównaniu z rokiem ubiegłym. Mimo to, w niektórych działach pracy, jak np. w dziale opieki nad archiwaliami niepaństwowymi, działalność służby archiwalnej wykazuje zwiększenie, rozpoczęte zaś w latach poprzednich prace kontynuowane były bez przerwy.

W i z y t a c j e. Wizytacje przeprowadzono w 7 archiwach, a mianowicie:

- 1) Archiwum Państwowe w Grodnie — dn. 12.IX. wizytował Dyrektor Archiwów Państwowych celem zapoznania się z sytuacją archiwum w zakresie pomieszczeń archiwalnych. Archiwum Grodzieńskie należy do tych nielicznych archiwów państwowych, w których stan magazynów można uznać za znośny. Dnia 25.IX. p. Tadeusz Słowik wizytował Archiwum Grodzieńskie celem skontrolowania rachunkowości i systemu prowadzenia ksiąg inwentarza ruchomego archiwum.
- 2) Archiwum Państwowe w Kielcach — dn. 23.I. wizytował dr. Aleksy Bachulski celem przekazania urzędowania p. Ferdynandowi Kronemu, który objął kierownictwo tego archiwum na miejsce ś. p. Ludwika Bazylewskiego, zmarłego w dniu 18.XI.1934 r. Dnia 7—8.VII. wizytował Archiwum Kieleckie dr. Kazimierz Konarski. Zada-

niem wizytacji było zbadanie na miejscu i omówienie z Urzędem Wojewódzkim Kieleckim sprawy przeniesienia archiwum z gmachu Urzędu Wojewódzkiego (dawny pałac biskupów krakowskich) do innego lokalu — zob. o tym niżej.

- 3) Archiwum Państwowe w Lublinie — dn. 28.X. wizytował Dyrektor Archiwów Państwowych. Zadaniem wizytacji było zbadanie ogólne zawartości i stanu inwentaryzacji akt: a) chełmskich władz kościelnych unickich, b) chełmskiego zarządu prawosławnego i c) chełmskiej diecezji prawosławnej.
- 4) Archiwum Państwowe w Płocku — w lipcu wizytował Dyrektor Archiwów Państwowych celem zbadania ogólnego stanu prac archiwalnych, w szczególności stopnia zinwentaryzowania materiałów archiwalnych, a to ze względu na postanowioną zmianę kierownictwa archiwum. Dnia 28.XII. wizytował Archiwum Płockie dr. Antoni Rybarski. Zadaniem wizytacji było skontrolowanie systemu i rezultatów pracy nowego p. o. kierownika archiwum, który samodzielne urzędowanie objął dnia 2.IX.
- 5) Archiwum Państwowe w Poznaniu — w marcu p. Tadeusz Słowik przeprowadził kontrolę rachunkowości Archiwum, Komisji Odbiorczo-Zdawczej i Delegacji Polskiej do wykonania układu archiwalnego polsko-austriackiego. Dnia 19.X. wizytował Archiwum Poznańskie Dyrektor Archiwów Państwowych. Przedmiotem wizytacji było omówienie sprawy ankiet do Centralnej Kartoteki Zespołów oraz konferencja z P. Przewodniczącym Komisji Odbiorczo-Zdawczej dotycząca podziału regestratur b. urzędów pruskich w Gdańsku i depozytów miast pomorskich.
- 6) Archiwum Państwowe w Radomiu — dn. 22.I. wizytował dr. Aleksy Bachulski celem zbadania stanu kancelarii, rachunkowości i inwentarza ruchomego archiwum, a to w związku z przekazywaniem urzędowania p. Władysławowi Zielińskiemu, urzędnikowi Archiwum Radomskiego,

przez p. Ferdynanda Kronego, dotychczasowego p. o. kierownika archiwum, który przeszedł na równorzędne stanowisko do Archiwum Państwowego w Kielcach. Dnia 6.IX. kierownictwo Archiwum Radomskiego objął p. Władysław Prawdzik, który poprzednio pełnił obowiązki kierownika Archiwum Państwowego w Płocku.

- 7) Archiwum Państwowe w Wilnie — w dniach 20.VIII oraz 13 i 14.IX. wizytował Dyrektor Archiwów Państwowych. Celem wizytacji i narad odbytych było a) ustalenie porządku uroczystego otwarcia archiwum we własnym gmachu i b) zorganizowanie wystawy archiwalnej — w czasie VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, jaki tam się odbył w dn. 17—20 września.

P o r z á d k o w a n i e i i n w e n t a r y z a c j a a k t.
Szczegółowe dane, dotyczące tych zadań służby archiwalnej znajdują się w sprawozdaniach archiwów. Tutaj bliżej omówić należy prace nad gromadzeniem ankiet do Centralnej Kartoteki Zespołów akt Polski Porozbiorowej (por. Archeion zesz. XIII str. 155 i 156).

Obliczona na 3 lata praca nad zgromadzeniem całego materiału ankietowego dała w pierwszym roku ogółem 119 wypełnionych ankiet z 11 archiwów. Z 119 nadesłanych ankiet 82 zostały zatwierdzone przez komisję ankietową przy Wydziale Archiwów Państwowych, 31 zwrócono archiwom do opracowania uzupełniającego, pozostało nierozpatrzonych 6.

Ponieważ podstawą opracowania ankietowego jest zespół archiwalny, obejmujący registraturę danego urzędu w tej postaci, w jakiej przekazano ją do archiwum, przeto warunkiem należytego wypełnienia kwestionariusza ankiety, jest odpowiedni stan inwentaryzacji zespołu i znajomość jego zawartości. Kontrola wypełnionych ankiet przez komisję przy Wydziale Archiwów Państwowych pozwala na wytknięcie archiwom usterek inwentaryzacji lub na sprostowanie błędów, popełnionych przy porządkowaniu zespołu w archiwum. W ten sposób praca nad ankietami staje się niejednokrotnie impulsem do bardziej wyczerpującego zbadania zespołu, jego historii i zawartości. Dodatkowy re-

zultat ankiety, to ujawnienie zachowanych części registratur rozproszonych, zarejestrowanie pozostałości po urzędach zlikwidowanych, których akta zostały wcielone do innych registratur. Nie równomierny stan inwentaryzacji zespołów w poszczególnych archiwach, niejednakowe przygotowanie fachowe personelu, wreszcie nawał prac bieżących — wszystkie te okoliczności uniemożliwiają jednolity postęp akcji ankietowej we wszystkich archiwach jednocześnie.

S i e ć   a r c h i w a l n a. Zmiany żadne nie zasły, ponieważ Wydział Archiwów Państwowych w dalszym ciągu nie rozporządza w Warszawie lokalem potrzebnym na umieszczenie Archiwum Płockiego (por. Archeion zesz. XIII str. 157).

S c a l a n i e   a r c h i w a l i ó w. W wykonaniu akcji scaleniowej Wydział Archiwów Państwowych przeprowadził scalanie archiwaliów: 1) z Biblioteką Sejmową w Warszawie i 2) Biblioteką Uniwersytecką w Wilnie.

Dnia 29.I. 1935 Archiwum Skarbowe przejęło z Biblioteki Sejmowej „Księgi narad o budżecie przychodów i wydatków Królestwa Polskiego” — 31 tomów oraz 4 pliki akt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (szczegółowe dane zob. sprawozdanie Archiwum Skarbowego).

Dnia 31.I.1935 Pan Minister W. R. i O. P. zatwierdził spisy akt, przeznaczonych do przekazania Archiwum Państwowemu w Wilnie z Biblioteki Uniwersyteckiej oraz spisy druków, przeznaczonych do przekazania z Archiwum Państwowego w Wilnie tamtejszej Bibliotece Uniwersyteckiej. Decyzje te wykonano. Dalszym etapem tego scalenia było przekazanie przez Archiwum Wileńskie właściwych akt Archiwum Głównemu w Warszawie i Archiwum Państwowemu w Grodnie, zgodnie z przynależnością zespołową tychże akt (zob. sprawozdania odpowiednich archiwów). W Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie pozostały jeszcze pewne partie rękopisów o charakterze archiwalnym, których proveniencja wymaga dalszego zbadania.

Archiwum Akt Dawnych w Warszawie dn. 2.XII. 1935 przekazało (narazie jako depozyt) Bibliotece Narodowej Józefa Piłsudskiego 3.985 rękopisów sztuk teatralnych, składanych w War-

szawskim Komitecie Cenzury do ocenzurowania i będących załącznikami do akt tegoż Komitetu. Teatralia te stanowią bardzo typowy obiekt wymiany między archiwami i bibliotekami, wykonywującymi racjonalne scalanie właściwych zasobów i zespołów. Po spisaniu teatraliów inwentarz ich będzie złożony Panu Ministrowi W. R. i O. P. do zatwierdzenia i ostatecznego przekazania ich Bibliotece.

W toku są sprawy scaleniowe z Państwową Biblioteką im. Wróblewskich w Wilnie i Muzeum X.X. Czartoryskich w Krakowie.

Opiniowanie „Przepisów o przechowywaniu akt” i udział w brakowaniu akt. Wydział Archiwów Państwowych zakończył prace, rozpoczęte w roku ubiegłym, nad podziałem akt własnych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (wszystkich jednostek organizacyjnych) na kategorie A. i B. (por. Archeion zesz. XIII str. 157 i 158). Schematy akt tych kategorii, ułożone przez departamenty i wydziały, Wydział Archiwów Państwowych z nimi omówił szczegółowo, uzgadniając w toku tych konferencji potrzeby praktyki służbowej i nauki. Tak ustalone spisy akt kat. A. i B. stanowią obecnie podstawę do ogólnego zarządzenia o brakowaniu akt Ministerstwa W. R. i O. P. Zarządzenie to nie jest jeszcze wydane.

W okresie sprawozdawczym Wydział Archiwów Państwowych opiniował dwa projekty zarządzeń o przechowywaniu i brakowaniu akt, nadesłane przez Ministerstwo Skarbu. Pierwszy z nich dotyczył brakowania akt służby rachunkowej i kasowej we wszystkich dykasteriach, obejmował podział akt tych na kategorie A. i B. we wszystkich władzach i urzędach Rzeczypospolitej.

Projekt drugi dotyczył przechowywania i brakowania akt własnych we władzach i urzędach skarbowych i celnych I i II instancji. Projekt ten był przedmiotem konferencji wewnętrznych w Wydziale Archiwów Państwowych w grudniu 1935. Zakończenie jednak sprawy (w szczególności konferencja z przedstawicielem Ministerstwa Skarbu) nastąpiło dopiero w styczniu 1936 r.

W maju 1935 odbyła się w Wydziale Archiwów Państwowych konferencja z przedstawicielami Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie brakowania akt zagranicznych placówek politycznych i konsularnych, podległych Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Na konferencji ustalono wytyczne w zakresie unormowania przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych właściwego przechowywania i brakowania akt na placówkach. Na jesieni zaś p. dr. Tadeusz Manteuffel z ramienia Wydziału Archiwów Państwowych wziął udział w opracowaniu Instrukcji Ministerstwa Spraw Zagranicznych, dotyczącej przechowywania akt, podziału ich na kategorie A. i B. oraz ich niszczenia. Rezultaty jednak tych prac należą do sprawozdania z 1936 r.

W listopadzie rozpoczęły się prace nad ustaleniem zasad brakowania akt policji państwowej. Pierwsza konferencja w tej sprawie odbyła się dn. 17.X.1935 w Komendzie Głównej Policji Państwowej, po czym nastąpiły prace opiniodawcze w Wydziale Archiwów Państwowych. Rezultaty tych prac należą do sprawozdania z 1936 r.

Niezależnie od tych prac ogólnych Wydział Archiwów Państwowych badał spisy akt sądowych, przeznaczonych do zniszczenia, nadsyłane mu zgodnie z postanowieniami okólnika Ministra Sprawiedliwości „w sprawie archiwów sądowych“ (Zbiór systematyczny rozporządzeń i okólników Ministra Sprawiedliwości — wg stanu prawnego z dnia 30 czerwca 1931 r. — poz. Nr. 31). Ponadto Wydział Archiwów Państwowych przekazywał właściwym archiwom w Warszawie i na prowincji wnioski różnych władz i urzędów, dotyczące brakowania akt. Ze spraw tych wymienić należy głośną w prasie krakowskiej sprawę akt starostwa nowotarskiego, umieszczonych w nieczynnej cegielni i zagrożonych tam zniszczeniem. Z akt tych delegat Archiwum Ziemińskiego Krakowskiego wyłączył dość znaczną ilość akt, które w żadnym razie nie mogły ulec zniszczeniu, ponieważ miały charakter materiałów historycznych, wymagających zachowania.

G m a c h y i l o k a l e a r c h i w a l n e. Sytuacja archiwów pod względem zaopatrzenia w lokale odpowiednie oraz magazyny jest nadal trudna. Dopływ nowych partij akt nieba-

wem zapełni całą rezerwę wolnego miejsca w niektórych magazynach (Lwów, Wilno), stare gmachy archiwów stołecznych (Akt Dawnych, Akt Nowych) bądź wymagają kosztownej kapitalnej restauracji, bądź muszą być opróżnione, ponieważ koszt ich remontu przewyższa ich wartość użytkową. W najlepszym stosunkowo stanie będący gmach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie wymaga bardziej nowoczesnego zabezpieczenia przeciwpożarowego. Radykalną poprawę dla archiwów stołecznych w zakresie lokali sprowadzić może jedynie budowa Centralnego Archiwum Państwowego.

We wrześniu roku sprawozdawczego wynikła sprawa oddania na potrzeby archiwów państwowych dawnego Arsenału Królewskiego przy ul. Długiej, po wyniesieniu zeń więzienia. O całość gmachu zabiegał Zarząd Miejski Warszawski, chcąc tam umieścić całe Archiwum Miejskie, rozrzucone obecnie w kilku lokalach, z których jeden tylko można uznać za odpowiedni. Zważywszy, że 1) doprowadzenie Arsenału do stanu używalności pochłonęłoby bardzo znaczną kwotę, która byłaby lepiej użyta, jako rata, przy budowie nowych magazynów archiwalnych Centralnego Archiwum Państwowego, 2) objęcie nawet zremonutowanego Arsenału nie rozwiązałoby kryzysu lokalowego archiwów stołecznych, gdyż budynek ten nie zmieściłby i tak tych wszystkich archiwów państwowych, które znajdują się dziś w gmachach już nieodpowiednich, 3) byłoby to tylko dalsze prowizorium mające dla osób, nie znających istoty sprawy, cechy rozwiązania nader pomyślnego i definitywnego, Wydział Archiwów Państwowych nie uważał za możliwe zgłaszać zamiaru objęcia Arsenału na swoje potrzeby. Natomiast poparł dezyderaty Zarządu Miejskiego, zastrzegając sobie, iż w razie istotnej konieczności ma prawo otrzymać od tegoż Zarządu w zremonutowanym Arsenale lokal na tymczasowe umieszczenie w nim zasobów archiwalnych. Wymiary lokalu będącego do ew. dyspozycji Wydziału Archiwów Państwowych w Arsenale będą oczywiście uzgodnione z potrzebami miasta.

Zmiana lokalu archiwalnego nastąpiła w Kielcach. Dotychczasowy lokal w b. Pałacu Biskupów Krakowskich (dziś Urząd Wojewódzki Kielecki), potrzebny Urzędowi Wojewódzkiemu ze

względów reprezentacyjnych, archiwum opuściło, otrzymując w zamian lokal w domu rządowym przy ul. Mickiewicza. Lokal nowy, narazie wystarczający, byłby nader szybko zbyt ciasny, gdyby władze I i II instancyj w Kielcach przystąpiły do przekazywania archiwum akt kat. A. Dom mieszczący obecnie archiwum kieleckie na parterze, na I i II piętrze jest zwykłym domem mieszkalnym wobec czego nie daje zupełnego bezpieczeństwa ogniowego.

R a d a   A r c h i w a l n a . W okresie sprawozdawczym nie była zwoływana ani razu wyłącznie z powodów budżetowych — podobnie jak w okresie sprawozdawczym poprzednim.

H e r b y   g m i n   m i e j s k i c h . W roku ubiegłym Ministerstwo W. R. i O. P. i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przystąpiły do uzgodnienia sposobu postępowania przy wspólnym załatwianiu spraw związanych z zatwierdzeniem i nadawaniem herbów gminom miejskim. (zob. „Archeion“ zesz. XIII str. 160 i 161).

Rezultatem tej akcji są postanowienia zawarte w okólniku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 22 lipca 1935 r. „o herbach związków samorządowych“ Nr. 32/25/10, ogłoszonym w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 31.VII.1935 r. Nr. 24, poz. 138. Od jesieni roku sprawozdawczego wszystkie sprawy, dotyczące herbów miejskich, a załatwiane w Ministerstwie W. R. i O. P., skoncentrowane są w Wydziale Archiwów Państwowych, gdzie są badane i opiniowane wspólnie z przedstawicielem Wydziału Sztuki, którym jest p. prof. Jarosław Wojciechowski. Czynności te odbywają się ściśle w-g postanowień wyżej cytowanego okólnika.

O p i e k a   n a d   a r c h i w a l i a m i   n i e p a ń s t w o - w y m i . Współpraca w zakresie archiwalnym, nawiązana z obecnym Zarządem m. Warszawy trwa i rozwija się normalnie. Wyraz dobitny temu dały obie strony w czasie pertraktacyj, dotyczących sprawy zdobycia przez miasto gmachu „Arsenału“ przy ul. Długiej na potrzeby Archiwum Miejskiego. Wydział Archiwów Państwowych, znając ciężką sytuację lokalową Ar-

chiwum Miejskiego, popierał starania władz miejskich, które z kolei zapewniły mu w gmachu Arsenалу, w przyszłych magazynach Archiwum Miejskiego, pewną przestrzeń na potrzeby archiwów państwowych, jako tymczasowych użytkowników, jeżeliby budowa Centralnego Archiwum Państwowego jeszcze uległa zwłoce.

Prace nad uporządkowaniem i zinwentaryzowaniem Archiwum hr. Potockich w Jabłonninie postępują naprzód.

Porządkowanie tych zbiorów, rozpoczęte w październiku 1933 r. przez pp. Wincentego Łopacińskiego i Adama Moraczewskiego, delegowanych do tej pracy na skutek zwrócenia się właściciela tych zbiorów Maurycego hr. Potockiego do Wydziału Archiwów Państwowych o fachową pomoc, prowadzone było nadal w roku sprawozdawczym.

W latach 1933 i 1934 uporządkowano zewnętrznie i sprawdzono według bardzo niefachowo ułożonego inwentarza z r. 1823 cały chaotycznie leżący materiał, ujawniając przy tej sposobności obfity materiał inwentarzem tym nie objęty. Fascykułom i księgom przywrócono podział na trzy dawne grupy: A. Akta Króla Stanisława Augusta, B. Akta Prymasa Michała Poniatowskiego, C. Akta Józefa ks. Poniatowskiego.

Z akt bądź tylko częściowo objętych, bądź wcale nieobjętych dawnym inwentarzem, stworzono grupy nowe: D. Akta masy spadkowej po Królu i Księżu. E. Akta majątkowe dawne rodziny Hr. Potockich. F. Archiwum Dóbr Luboszany w pow. Ihumeńskim. G. Zarząd dóbr Augusta Hr. Potockiego. H. Archiwum Prałata Ghigiotti. J. Archiwum Stanisława Poniatowskiego, kasztelana Krakowskiego.

Akta wszystkich tych grup z wyjątkiem H i J prowizorycznie uporządkowano i spisano na kartkach.

Po tej zasadniczej segregacji, wykonanej wspólnie przez pp. Łopacińskiego i Moraczewskiego, przystąpiono do badania szczegółowego i sporządzania nowego inwentarza. Taką pracę nad aktami grupy A (Król) podjął p. Moraczewski i do końca roku 1934 przerobił znaczną ich część, przy czym ujawnił w nich i wyodrębnił sporą podgrupę akt ekonomicznych Króla Augusta III.

Zinwentaryzowano dział kartograficzny. Pracę tę wykonał jako specjalista Dr. Karol Buczek, Kustosz Muzeum XX. Czarotryskich w Krakowie.

W r. 1935 p. Łopaciński zbadał i posegregował papiery grupy H (Ghigiotti), wiążącej się ściśle z grupą A (Król), po czym przystąpił do szczegółowego porządkowania tych papierów, ujmowania ich w pliki (do końca roku 52 pozycje) i sporządzania ich inwentarza kartkowego.

Pomoc przy organizacji Prawosławnego Archiwum Metropolitalnego. W lipcu roku sprawozdawczego (1935) J. E. X. Metropolita Kościoła Prawosławnego w Polsce zwrócił się do Wydziału Archiwów Państwowych o udzielenie fachowej pomocy w zamierzonym zorganizowaniu Centralnego Archiwum Metropolii Kościoła Prawosławnego w Polsce. Wydział Archiwów Państwowych, opierając się na odpowiednich przepisach Dekretu o organizacji Archiwów, delegował do prac z tym związanych jako rzeczoznawcę Dr. Wincentego Łopacińskiego, Kierownika Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie.

X. Metropolita przeznaczył na pomieszczenie Archiwum lokal na razie trzypokojowy w domu będącym własnością Metropolii przy ul. Paryskiej 27. Przystąpiono do przystosowania lokalu tego do potrzeb archiwalnych. W roku sprawozdawczym zamówiono półki i część ich około 240 m. bież. ustawiono w jednym z pokoiów.

Opracowano projekt budżetu Archiwum w zakresie wydatków tak personalnych jak i rzeczowych.

Z decyzji X. Metropolity Dr. Łopaciński, Dr. Moraczewski, adiunkt Archiwum Oświecenia Publicznego i p. Roszczycki sekretarz św. Synodu, przyjęli i przewieźli w 37 skrzyniach do Warszawy z Ławry Począjowskiej dawne miejscowe Archiwum, składając je w lokalu przy ul. Paryskiej.

Poparcie akcji w sprawie archiwów kościelnych rzymsko-katolickich. Zdając sobie doskonale sprawę ze znaczenia archiwów i archiwaliów kościelnych dla badań nad dziejami Polski w ogóle, a dziejami Ko-

ścioła w Polsce w szczególności, a zarazem zdając sobie sprawę z faktu, że jeszcze nie w całej Polsce Archiwa Kościelne zorganizowane są należycie, że znajomość spraw i zagadnień archiwalnych, a zwłaszcza zagadnienia umiejętnej opieki nad archiwiami, nie jest dostatecznie rozpowszechniona wśród szerszych kół duchowieństwa, Wydział Archiwów Państwowych poparł akcję grona ludzi zmierzającą do tego, aby ten stan rzeczy o ile można ulepszyć.

Akcja ta w roku sprawozdawczym (1935) wyraziła się w dwu faktach:

1° Podczas VI-go Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie (wrzesień 1935) w ramach tegoż Zjazdu odbyła się konferencja, której przedmiotem obrad była sprawa naukowej organizacji archiwów kościelnych oraz sprawa opracowania i opublikowania inwentarza akt wyznaniowych.

W konferencji tej wzięła udział grupa specjalnie zaproszonych członków Zjazdu z pośród duchowieństwa i osób świeckich. Szczegóły bliższe o tej konferencji znaleźć można w artykule D-ra Zofii Olszamowskiej-Skowrońskiej p. t. „Na marginesie VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich” (Ateneum Kapłańskie, Włocławek 1935, grudzień) oraz w artykule X. Prof. Skibniewskiego p. t. „Le VI-me Congrès des Historiens Polonais” (Orientalia Christiana, Rzym 1936, vol. II Nr. 1—2, str. 273—277).

2° Realizacją jednej z uchwał powyższej konferencji było stworzenie w czasopiśmie „Ateneum Kapłańskie” działu p. t. Z archiwistyki kościelnej, w którym współpracują archiwiści tak duchowni jak i świeccy.

Dział ten zaінaugurowano w zeszycie grudniowym (1935) Ateneum (str. 523—533), poza artykułem wstępnym Redakcji artykułami: X. Dra Jana Kwolka, Dra Zofii Olszamowskiej-Skowrońskiej, Dra Aleksego Bachulskiego. Komitet Redakcyjny tego działu tworzą: X. Dr. Jan Kwolek, Dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Przemyślu, Dr. Wincenty Łopaciński, Kierownik Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie, Dr. Zofia Olszamowska-Skowrońska, Archiwistka w Warszawie, i X. Dr. Stefan Wyszyński, Redaktor Ateneum Kapłańskiego.

W y d a w n i c t w a. W roku sprawozdawczym ukazał się kolejny (XIII) zeszyt „Archeionu”. Inne wydawnictwa, zwłaszcza wymagające znaczniejszych środków finansowych, odsuwa się z konieczności do momentu poprawy sytuacji budżetowej.

B i b l i o t e k a. Biblioteka Wydziału Archiwów Państwowych powiększyła się o szereg wydawnictw z wymiany za „Archeion”, ponadto z archiwów nadesłano pewną ilość dzieł (dzieła oparte na uprzystępnionych źródłach archiwalnych).

VI Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Wilnie w dniach 17—20 września 1935 r. Wydział Archiwów Państwowych nie zgłosił na zjazd ten referatu oficjalnego, który poruszałby w imieniu służby archiwalnej jakieś zagadnienie ogólne, dotyczące służby archiwalnej państwowej jako całości. Stało się to z tego powodu, iż referent sprawy z powodu złego stanu zdrowia zrzekł się referatu, a Wydział Archiwów Państwowych nie miał już możliwości zastąpienie zamierzonego referatu innym. Wobec tego z zakresu służby archiwalnej zgłoszone były tylko referaty indywidualne w sekcji VI, a mianowicie: dyrektora dra E. Barwińskiego ze Lwowa. „O archiwa miejskie i gminne” (koreferat w stosunku do referatu dra J. Adamusa) oraz kustosa dra R. Mienickiego z Wilna „Archiwa Wielkiego Xięstwa Litewskiego”. Ponadto Wydział Archiwów Państwowych zorganizował dyskusję nad tymi tematami.

Urzędnicy archiwalni w zjedzie wzięli taki udział pod względem liczebności, na jaki pozwalały im środki materialne.

Ci którzy na zjazd przybyli, brali w nim żywy i pożyteczny udział, zarówno we władzach zjazdu i sekcji, jak w dyskusjach, toczonych w różnych sekcjach.

Zjazd Wileński uzmysłowił archiwistom cały pożytek, jaki dałby służbie archiwalnej zjazd specjalny, poświęcony, wyłącznie sprawom archiwalnym, zorganizowany wzorem Zjazdu Bibliotekarzy. Sprawa ta, niestety, zbyt ściśle związana jest z budżetem Wydziału Archiwów Państwowych, aby mogła być teraz podjęta.

W ramach zjazdu odbyło się dnia 18.IX. o godz. 12 uroczyste poświęcenie własnego gmachu Archiwum Wileńskiego i oficjalne otwarcie tegoż Archiwum w nowej siedzibie. Uroczystość odbyła się w obecności P. P. Podsekretarza Stanu w Ministerstwie W. R. i O. P. prof. Konstantego Chylińskiego, wojewody wileńskiego Jaszczółta, przewodniczącego Zjazdu Historyków prof. Kutrzeby, Dyrektora Archiwów Państwowych Suchodolskiego, rektora Uniwersytetu Stefana Batorego prof. Staniewicza i innych przedstawicieli nauki i administracji.

Z okazji zjazdu Archiwum Wileńskie urządziło niewielką wystawę, ilustrującą w najogólniejszych zarysach zawartość archiwum, jego cimelia oraz działalność archiwum w charakterze urzędu i instytucji naukowej.

Zakończeniem zjazdu było zwiedzenie Grodna i jego zabytków. W ramach wycieczki do Grodna nastąpiło zwiedzanie tamtejszego Archiwum Państwowego, w którego lokalu odbyło się otwarcie Grodzieńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego z odczytem prof. St. Kościałkowskiego p. t. „Rzut oka na działalność Antoniego Tyzenhauza podskarbiego nadwornego litewskiego”.

K u r s y   A r c h i w a l n e. W roku sprawozdawczym zorganizowany był Kurs Archiwalny XI, przeznaczony dla urzędników i mający na celu zaznajomienie słuchaczy z całokształtem zagadnień registratury współczesnej, w archiwalnym ich oświeceniu. Kurs trwał od dnia 12.X. do dnia 23.XI.1935 r.

Na kurs było zgłoszonych 46 słuchaczy, przyjęto 36, uczęszczało 34. Wykłady zajęły 34 godziny, wycieczki — godzin 31, konwersatoria — 2 godziny. Po zakończeniu kursu odbyły się colloquia, do których przystąpiło 28 osób i zdało je z wynikiem na ogół dobrym.

S t y p e n d y ś c i — p r a k t y k a n c i. Instytucja praktykantów - stypendystów, utworzona w końcu roku 1934 (zob. Archeion zesz. XII. str. 165), w okresie sprawozdawczym weszła w życie. Praktykanci-stypendyści byli zatrudnieni 1) w Warszawie w Archiwum Głównym p. p. Gieysztor i Jankowska, 2) w Archiwum Państwowym we Lwowie p. Tarnawski, 3) w Archiwum Państwowym w Poznaniu, p. Paprocki i 4) w Archi-

wum Państwowym w Wilnie p. Szacki. Doświadczenia, jakie praca osób rzeczonych dała we wszystkich czterech archiwach, wypadły dodatnio: praktykanci-stypendyści pracowali pilnie i chętnie, wykazując zrozumienie swych zadań i zupełnie dostateczne do nich przygotowanie. Wobec takich rezultatów tej próby, służba archiwalna chętnie będzie nadal popierała inicjatywę Departamentu Nauki i Szkół Wyższych w zakresie praktycznego kształcenia archiwalnego historyków i prawników.

W y k o n a n i e u k ł a d ó w z p a ń s t w a m i o ś c i e n n y m i w z a k r e s i e p o d z i a ł u a r c h i w ó w. Prace nad wykonaniem układów międzynarodowych, dotyczących podziału archiwów i akt, prowadzone były w dalszym ciągu. Organami wykonawczymi z ramienia Ministerstwa były: Delegacja do wykonania układu archiwalnego polsko-austriackiego z r. 1932, Komisja Odbiorczo-Zdawcza w Poznaniu do wykonania układu polsko-niemieckiego z r. 1926, oraz Komisarz do wykonania układu archiwalnego z Czechosłowacją z r. 1927.

A u s t r i a. Delegacja Polska do wykonania układu archiwalnego polsko-austriackiego odbyła kilka narad wewnętrznych w sprawach związanych z wykonaniem układu, w szczególności: w kwestii żądania austriackiego pełnomocnika likwidacyjnego wydania Austrii pewnej partii akt austriackich z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. oraz w kwestii wykonania art. IV. układu, uzależniającego wydanie przez Austrię akt, wspólnych, dotyczących Śląska, od porozumienia polsko-czechosłowackiego. W tej sprawie jeden z delegatów odbył naradę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Uregulowanie tego zagadnienia leży obecnie w kompetencji czynników dyplomatycznych.

W wykonaniu układu archiwalnego Delegacja przejęła w Wiedniu w roku sprawozdawczym przez delegatów archiwalnych: D-ra Kazimierza Kaczmarczyka, Kierownika Archiwum Państwowego w Poznaniu, oraz D-ra Józefa Stojanowskiego, Kierownika Archiwum Akt Nowych następujące akta od władz i urzędów austriackich *):

---

*) Znaczna część akt otrzymanych w r. 1935 objęta została spisem, podanym w zesz. XIII Archeionu, str. 177—182, obecny spis uwzględnia dalsze partie otrzymane w okresie sprawozdawczym.

I. Z „Archiv des Bundesministeriums für Finanzen“:

- 1) Akta b. austriackiego Ministerstwa Skarbu z lat 1891 — 1905 fasc. 257
- 2) oraz wypożyczyła na okres 4 wzgl. 6 miesięcy do użytku służbowego Ministerstwa Skarbu akta wspólne z lat 1891 — 1905 fasc. 26

Razem przyjęła Delegacja w wymienionym czasie 2 wagony akt, które wysłane zostały pod adresem Wydziału Archiwów Państwowych.

N i e m c y. Komisja Odbiorczo-Zdawcza załatwiała w dalszym ciągu głównie ściąganie z Niemiec i wymianę akt inwalidzkich, papierów wojskowych i szpitalnych, tudzież akt personalnych dla funkcjonariuszów państwowych, wojskowych i inwalidów, potrzebnych do obliczenia wysługi lat, emerytury i stwierdzenia inwalidztwa.

Dziennik podawczy liczył 10.138 spraw.

Zaądzano od Komisarza Niemieckiego wydania pojedynczych akt i fascykułów 1.427, żądań niemieckich zaś wpłynęło 291.

Przyjęto od Niemieckiego Komisarza Zdawczego: pojedynczych akt personalnych, rentowych, inwalidzkich i szpitalnych dla różnych urzędów fasc. 1.207

w Archiwum Wolnego m. Gdańska (Staatsarchiv):

akt. Prov. Schulkollegium w Gdańsku dot. szkół średnich na Pomorzu z lat 1816—1920 dla Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu fasc. 558

akt Naczelnego Prezesa prowincji Prus Zach. (Oberpräsidium der Provinz Westpreussen) i Rejencji w Gdańsku dot. spraw kościelnych i domów ubogich na Pomorzu z lat 1809—1920 dla Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu fasc. 941

akt Rejencji w Kwidzynie i Gdańsku dot. regulacji podatku gruntowego i klasyfikacji gruntów w r. 1861 w pow. Kościerzyna, Kartuzy, Wejherowo i Starogard z lat 1850—1864 dla Izby Skarbowej w Grudziądzu, (Oddz. Katastralny w Toruniu) fasc. 13

w „Bauernbank“ w Gdańsku:

manualów z 19 kas powiatowych wojew. poznańskiego i pomorskiego z lat 1918—1919 dla Państwowego Banku Rolnego w Poznaniu	zeszytów	21
--	----------	----

w Zarządzie zamku w Malborku:

akt b. Naczelnego Prezesa prowincji Prus. Zach. (Ober- präsidium der Provinz Westpreussen) dot. admini- stracji Wisły (Weichselstrombauverwaltung) z lat 1834—1919 dla Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu	fasc.	430
---	-------	-----

Przewiezione przez Niemieckiego Komisarza:

akt mierniczych Noteci Urzędu Wodnego w Drezdenku (Wasserbauamt Drisen) z końca XIX i początku XX wieku	fasc.	29
Ogółem zatem przyjęto fascykułów i zeszytów		3.199
Komisarzowi Niemieckiemu przekazano z archiwów i urzędów polskich ogółem fascykułów i planów		6.636

C z e c h o s ł o w a c j a. Czynności Komisarza Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej do podziału akt śląskich d-ra Eugeniusza Barwińskiego w okresie sprawozdawczym sprowadzały się już tylko do kontroli wykonania poprzednio zgłoszonych wniosków, gdyż właściwe prace nad wykonaniem układu archiwalnego z Czechosłowacją są już zakończone.

Rzeczą Komisarza Generalnego będzie jeszcze ustalenie w porozumieniu z zainteresowanymi urzędami Województwa Śląskiego żądań i dezyderatów dodatkowych, jakie mogły się wyłonić w toku urzędowania przy załatwianiu spraw bieżących.

Sprawozdanie z Działalności Archiwów Państwowych Rok 1935

Na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe

opracował

ANTONI RYBARSKI

- A. Porządkowanie i inwentaryzacja zawartości poszczególnych Archiwów . . . . . str. 102–123
- B. Zmiany w zawartości Archiwów 124–135
- C. Korzystanie z Archiwów 135–154
- D. Działalność naukowa personelu Archiwów Państwowych 154–170

A

PORZĄDKOWANIE I INWENTARYZACJA ZAWARTOŚCI POSZCZEGÓLNYCH ARCHIWÓW.

ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

1. Archiwum Koronne. Praca szła w trzech kierunkach: a) konstrukcyjnego opracowania historii zespołu oraz krytycznego zbadania źródeł do zawartości Archiwum Koronnego, b) inwentaryzacji działów wschodnich, c) sporządzania tablic inwentarza historycznego na podstawie inwentarza kartkowego.

ad a) Dyr. Siemieński określił, zbadał szczegółowo i wyzyskał konstrukcyjnie (rozdział o zawartości i układzie Archiwum Koronnego w początkach XVI w.) nieznany kopiarz z r. 1501 (2-ga księga Łaskiego). W pracach przygotowawczych, takich jak badanie pisma i układu seksternów, identyfikacja i odpisywanie dokumentów nieznanych, kopiowanie znaków wodnych brali udział p.p. Mysłowski, mgr. Wolff i Gieysztor.

ad b) Dr. Szachno odczytał, przetłumaczył i zinwentaryzował 353 dokumenty pisane po turecku, po łacinie, po włosku lub po polsku. Rozwiązał ponadto 4 szyfrogramy.

ad c) Wyzyskano księgę I-ą Łaskiego: rozpisano na kartki, stwierdzono, jakie dokumenty są znane z inwentarzy późniejszych, jakie się zachowały w oryginałach i gdzie, jakie są opublikowane z jakiej podstawy, przepisano teksty dokumentów skądinąd nieznanych. Pracę tę wykonali p. p. Siemieński, dr. Karwasieńska i Wolff przy pomocy p. p. Piotrowskiego i Gieysztora.

W toku prac nad scalaniem stwierdzono, iż w Bibliotece X.X. Czartoryskich znajdują się jeszcze trzy działy inwentarza Zamoyskiego.

Uzupełniono inwentarz kartkowy działu „Palatinatus Sandomiriensis” (p. Gieysztor).

Sporządzono tablice działów „Pomeraniae” i „Palatinatus Belsensis” (p. Gieysztor pod kierunkiem p. Wolffa) oraz skorowidz do działu „Pomeraniae”.

Przygotowano materiał kartkowy do tablic działów „Bavariae” i „Brandenburgiae” (p. p. Gieysztor i Stolarski pod kierunkiem p. Karwasińskiej).

2. Metryka Koronna. Wznowiono opracowywanie sumariusza Metryki Koronnej w układzie chronologicznym, mianowicie ksiąg podkanclerskich z czasów Zygmunta Augusta (p. Wolff), na razie do użytku wewnętrznego. Przy ustalaniu metody (p. p. Siemieński, mgr Krausówna i Wolff) miano jednak na uwadze przyszły druk tego sumariusza.

W dalszym ciągu opracowywano skorowidz do ksiąg „Legationum” z czasów Zygmunta Starego (p. Piotrowski, stypendysta Funduszu Kultury Narodowej).

3. Dział skarbowy. Opracowano serię rachunków wojсковych archiwum podskarbińskiego krakowskiego i w ten sposób zakończono prace nad inwentaryzacją tego zespołu w Archiwum Głównym, po czym przystąpiono do uzupełniania inwentarza tych akt przez inwentaryzowanie fragmentów, pozostałych w Archiwum Skarbowym.

Opracowano inwentarz systematyczny akt „Komisji Bankowej” do sprawy sześciu banków upadłych w okresie rozbiorowym. (Pracę tę wykonał w związku ze swą pracą magisterską, bezinteresownie, p. Kornatowski).

4. Akta grodzkie i ziemskie. W związku z rekonstrukcją średniowiecznych ksiąg sądowych mazowieckich p. Wolff (przy udziale p. Gieysztor) zbadał podział ziemi zawkrzeńskiej na powiaty sądowe w XVI w.

Ponadto skolacjonował odpisy ksiąg ziemskich: szreńskiej I-ej (sporządzony przez p. Bachulskiego) i zakroczymskiej II-ej

(część 2, sporządzony przez p. Rybarskiego) ze względu na aktualność druku tych ksiąg.

5. Akta popruskie. Inwentaryzacja w tym dziale posunęła się tylko o 57 voluminów z działu „Südpreussen”. Nadto przybyła pewna liczba zapisek do sprawy pruskiego podziału administracyjnego po II-gim rozbiore. Zwolnienie biegu prac w tym dziale akt uzasadnione było chorobą i długotrwałym urlopem mgr. Stebelskiego, który prowadzi inwentaryzację tego działu.

6. Akta poaustriackie. Rozsegregowano i zinwentaryzowano akta ze 100 plików, złożonych z dokumentów, wypożyczonych w swoim czasie przez Prokuratorię Królestwa Polskiego z rozmaitych seryj (mgr. Krausówna).

Ponadto p. Krausówna, z udziałem dr. Wdowiszewskiego, badała akta po-austriackie w związku z wykonaniem umowy archiwalnej polsko-austriackiej z r. 1932.

7. Akta Zarządu Dóbr Państwowych. Zestawiono z inwentarzem tylko 3100 ksiąg, co tłumaczy się długotrwałym naukowym urlopem mgr. Groniowskiego, do którego należy inwentaryzacja tego działu.

8. Scalanie archiwaliów. Sprawa scalania archiwaliów z Muzeum XX. Czartoryskich toczyła się nadal w roku sprawozdawczym. Ustalono zakres tranzakcji. P.P. Siemieński i Karwasińska ułożyli listę 163 rękopisów, których brak stanowi w archiwach państwowych lukę najdotkliwszą ze względu na potrzeby ruchu naukowego. Po czym ustalili ekwiwalent złożony częściowo z rękopisów Archiwum Głównego, a częściowo z rękopisów Biblioteki Narodowej. Rozpoczęto (lecz jeszcze ich nie zakończono) prace nad ustaleniem ekwiwalentu dla Biblioteki Narodowej; zbadano już najważniejsze zespoły: Zbiór Popielów, t. zw. Archiwum Królestwa Polskiego i dział Rękopisów różnych. Rękopisy, które ma otrzymać Archiwum Główne, mają już określoną przynależność archiwalną i są ułożone w tablice w porządku hierarchii archiwów. Rękopisy, zakwalifikowane do wydania wzajem, spisywane były w rozmaitych ugrupowaniach celem ustalenia równowartości naukowej ze zbiorem otrzymywanym. Wszystkie te prace wymagały wiele czasu, znacznych wysiłków

i licznych badań doraźnych oraz szeregu ustnych i piśmiennych porozumień z WAP i Dyрекcją Muzeum XX. Czartoryskich. W pracach tych brali pewien udział p.p. Wolff, Groniowski, Gieysztor,, Jankowska i Stolarski.

W roku sprawozdawczym zakończono scalanie z Biblioteką Uniwersytecką w Wilnie. Nabytki i ubytki, związane z tą akcją, wykazane są niżej w części B. sprawozdania niniejszego.

Przeprowadzono korespondencję i przygotowano sprawę wymiany (scalania) z Biblioteką Raczyńskich w Poznaniu. Biblioteka rzeczona posiada kilka rękopisów archiwalnych, za które z Archiwum Głównego można by jej odstąpić rękopisy, dotyczące stosunków wielkopolskich oraz druki urzędowe Królestwa Polskiego Kongresowego, których brak w Poznaniu.

Uwaga ogólna o pracach porządkowych i inwentaryzacyjnych Archiwum Głównego w roku sprawozdawczym: prace zasadnicze musiały ustąpić przed nadzwyczajnymi, a mianowicie przed scalaniem, sprawą akt poaustriackich oraz przed b. licznymi kwerendami herbowymi miejskimi. Nadto personel archiwum był zdekompletowany: przez większą część roku nie pracowali w archiwum p.p. Groniowski i Stebelski, a w końcu roku był dr. Wdowiszewski, przechodząc do Archiwum Skarbowego.

ARCHIWUM SKARBOWE W WARSZAWIE.

1. Inwentarz działu staropolskiego. Wobec tego, że dotychczasowe inwentarze działu staropolskiego Kochanowskiego i Bogdańskiego są przestarzałe, a w wielu wypadkach nieściśle, podjęto pracę nad nowym opisowym inwentarzem. Zostały ponownie spisane i skolacjonowane (numeracja, tytuły, chronologia) cztery grupy akt tych, a mianowicie: — 1) księgi poborowe i wydatków, 2) rachunki Podskarbach Wielkich Koronnych, 3) księgi rachunków dworu królewskiego i 4) rejestry rekognicyj i kwitów. (Kierownik Dr. St. Pomarański i archiwista Dr. A. Markiewicz.).

2. Akta b. Prokuratorii Królestwa Polskiego. Porządkowano luźne akta, pochodzące z b. Komisyj Wojewódzkich, roz-

poczęte przez dawne z przed 1809 r. władze austriackie, sporządzając ich spis prowizoryczny w liczbie 139 poz. (p. E. Ostrowska).

3. Akta b. Wydziału Ziemskiego. Spisano i ponumerowano plany do tabel likwidacyjnych powiatu pińczowskiego (p. F. Ignatowiczówna) i stopnickiego (p. E. Ostrowska) oraz plany do tabel nadawczych powiatów kieleckiego, pińczowskiego, olkuskiego, stopnickiego, miechowskiego, włoszczowskiego i jędrzejowskiego (p. E. Ostrowska, ogółem 1055 planów. Do wszystkich tych planów dołączono dokumenty pomiarowe (ogółem 345 fasc.) i wpisano do repertorium, oraz sporządzono katalog kartkowy wsi, uwłaszczonych z majątków prywatnych (p. E. Ostrowska).

4. Akta b. Wydziału Dochodów Niestających Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Uporządkowano pozostałe po wybrakowaniu w 1934 r. akta stemplowe, oraz rozsortowano zakwalifikowane przed 1869 r. na makulaturę akta różnych władz (Kustosz Dr. A. Bachulski).

5. Akta b. Najwyższej Izby Obrachunkowej. Rozpoczęto porządkowanie i katalogowanie -około 200 vol. (Dr. A. Bachulski i Mgr. Z. Górecka).

6. Akta włościańskie b. Senatu Rządzącego (3-cia ekspedycja, II Departamentu). Rozpoczęto inwentaryzację pozbawionych spisów akt w sprawach włościańskich z terytorium b. Królestwa Polskiego; dotychczas przerobiono 230 spraw. (Kier. Dr. St. Pomarański).

7. Akta d. Banku Włościańskiego. Dołączono do akt spółek i grup indywidualnych 350 spraw z materiałów archiwalnych, przekazanych w 1934 roku przez Państwowy Bank Rolny (p. F. Ignatowiczówna).

8. Dział planów. Porządkowano i inwentaryzowano w dalszym ciągu zbiór planów różnego pochodzenia, dokonywując jednocześnie konserwacji znacznej ilości nadniszczonych egzemplarzy; w ten sposób zinwentaryzowano przeszło 2000 planów (Dr. A. Markiewicz, p. I. Kamiński i Mgr. Z. Górecka).

ARCHIWUM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

1. Prowadzono w dalszym ciągu prace wstępne nad zorganizowaniem centralnych pomocy archiwalnych.

W szczególności rozpoczęto opracowanie części II „Zasad i programu prac Archiwum Akt Dawnych” p. t. „Zasady i plan ramowy prac archiwalnych”.

Zapoczątkowano kartotekę zespołów A. A. D. składającą się z wtórnych egzemplarzy ankiety archiwalnej, uzupełnionych aneksami. Całkowicie wykonanych pozycji kartoteki jest dotychczas 14.

Przepisano i uzupełniono spis zespołów przechowywanych w A. A. D.

Prace nad zorganizowaniem centralnych pomocy archiwalnych prowadził dr. R. Przelaskowski.

2. Uporządkowano, zrejestrowano i zindeksowano Centralną Kartotekę Zespołów, zdeponowaną przez Wydział Archiwów Państwowych w Archiwum Akt Dawnych, dr. Konarski, R. Przelaskowski.

3. Dokończono inwentaryzacji, opracowano indeks rzeczowy, imienny i geograficzny oraz referat o aktach Generał Policmajstra (p. Żyłkówna wraz z p. A. Powierzą, który w dalszym ciągu kontynuuje swą bezinteresowną pracę w A. A. D.).

4. Zrekonstruowano dawny układ akt Dyrekcji Ubezpieczeń, uzgadniając je z dawnym inwentarzem, co było niezbędne przed zamierzonym przystąpieniem do ostatecznego zorganizowania tej grupy akt (K. Konarski).

5. Zrekonstruowano i przygotowano do inwentaryzacji akta Kolegium Duchownego Rz. Katolickiego, rewindykowane niedawno z Rosji. (dr. Z. Skowrońska).

6. Przeprowadzono wstępne badania i prace porządkowe nad aktami Konsystorza Prawosławnego (pp. K. Konarski, p. Z. Skowrońska).

7. Inwentaryzowano i indeksowano akta Oberpolicmajstra Warszawskiego do pozycji 1311 (dr. A. Próchnik).

8. Zrekonstruowano i zinwentaryzowano akta Tajnej Policji W. Ks. Konstantego 1815—1830 (p. R. Przelaskowski).

9. Uporządkowano i przez wklejenie do ksiąg udostępniono do użytku publicznego wielki skrowidz rosyjski (kartkowy) uczestników powstania r. 1830/31 (p. W. Żyłkówna). (Tomów 48).

10. Przeprowadzono szereg prac nad brakowaniem akt Rządu Gubernialnego Warszawskiego na forcie im. Sokolnickiego. W zbiorowej tej pracy brał udział z ramienia Archiwum Skarbowego p. A. Bachulski z ramienia AAD. pp. Konański, Próchnik i Milewski. Przebrakowano następujące działy tego zespołu:

- a) Wydział Paszportowy,
- b) Wydział Więzienny,
- c) Wydział Policyjno-Wojskowy (referaty kwaterunkowy, gospodarczy i aresztancki),
- d) Gubernialny urząd do spraw powinności wojskowej.

Nadto przebrakowano akta wyborów do Dumy Państwowej.

W sumie wybrakowano około 10.000 kilogramów makulatury.

11. Inwentaryzowano w dalszym ciągu nabytki biblioteczne w ilości 268 książek (409 tomów), (A. Powierza i W. Żyłkówna).

12. Prowadzono w dalszym ciągu rejestrację znajdujących się w aktach: a) map i planów; b) druków — (odezw); c) autografów; d) danych ustrojowych; e) danych archiwalnych o poszczególnych zespołach; f) fotografii (w aktach przestępców politycznych); g) szpiegów i prowokatorów (w tychże aktach).

13. Rok 1935 był pierwszym rokiem prowadzenia prac nad ankietą archiwalną. Do dnia 31 grudnia opracowano 29 ankiet z tych 20 przyjęto już przez komisję, 9 zaś pozostaje bądź w referacie komisji, bądź też w zawieszeniu do czasu powzięcia pewnych zasadniczych decyzji (Zarząd Wyznaniowy).

14. Dużo bardzo czasu w okresie letnim pochłonęły prace nad brakowaniem akt Rządu Gubernialnego, złożonych na forcie im. Sokolnickiego.

ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO W WARSZAWIE.

1. Przepisano na czysto do końca i sprawdzono skorowidz do inwentarza akt b. Okręgu Naukowego Warszawskiego.

2. Rozpoczęto i zakończono porządkowanie i inwentaryzację akt tajnych b. Okręgu Naukowego Warszawskiego. Pozostaje tylko zeszyte części woluminów i wpisanie tych woluminów do inwentarza. Musiano tu pruć woluminy, włączać w nie odpowiednie jednocześnie segregowane dissoluta i woluminy szyc ponownie. Była to więc praca dość uciążliwa. Akta te obejmują lata od 1832 do 1917. Woluminów uszytych 74, nieuszytych około 80. Dotąd posiadały inwentarz prowizoryczny, sporządzony w swoim czasie przez Dra Manteuffla.

3. Rozpoczęto i zakończono inwentaryzację akt osobowych b. Okręgu Naukowego Warszawskiego. Woluminów 740. Dotąd posiadały kartkowy inwentarz prowizoryczny, sporządzony w swoim czasie przez D-ra Manteuffla.

4. Sporządzono inwentarz brulionowy ksiąg protokołów K. R. W. R. i O. P. i ksiąg dzienników podawczych b. Okręgu Naukowego Warszawskiego. Ogółem ksiąg 518. Dotąd księgi te inwentarza nie posiadały.

5. W dalszym ciągu segregowano dissoluta Okręgu Naukowego Warszawskiego (por. sprawozd. niniejsze wyżej gr. A. poz. 2).

6. W związku ze zmontowaniem nowych półek w magazynie przesunięto i przy tej okazji przescontrowano 14850 wol. akt b. Okręgu Naukowego Warszawskiego.

Prace wymienione w punktach od 1 do 6 wykonał archiwista Dr. Manteuffel w punkcie ad 6 przy pomocy woźnych.

7. Uporządkowano w zespole akt b. Okręgu Naukowego Warszawskiego dział 1629—P. dotyczący rachunków Instytutu Agronomicznego w Marymoncie. Uporządkowanie polegało na rozpruciu woluminów, uporządkowaniu źle wszytej ich zawartości, dołączeniu dissolutów i ponownym uszyciu. Czynność ta pozostawało w związku z pracą nad porządkowaniem akt samego Instytutu Marymonckiego. Vide sprawozd. niniejsze niżej gr. A. poz. 12 (Adjunkt Dr. Moraczewski).

8. W dalszym ciągu sporządzano skorowidze do akt b. Okręgu Naukowego Warszawskiego dział 1777, dotyczący wydawania świadectw nauczycielskich kobietom przeważnie t. zw. nauczycielkom domowym. Przerobiono 45 woluminów. (Sekretarz E. Muszalikówna).

9. Na podstawie akt personalnych b. ces. Uniwersytetu Warszawskiego, sporządzano nadal (por. sprawozd. 1934 gr. A. poz. 8), nowy kartkowy wykaz dyplomów lekarzy. Przerobiono 26 pozycji od 161 do 186. Woluminów 25. (Kier. Arch. Dr. Łopaciński).

10. Sporządzano nadal rozpoczęty w swoim czasie przez Dra Manteuffla nowy inwentarz akt personalnych b. ces. Uniwersytetu Warszawskiego. Wpisano weń pozycje od 161 do 186. (Kier. Arch. Dr. Łopaciński).

11. Wykończono definitywnie czystopis inwentarza (Nr. 88) akt Rady Szkoły Politechnicznej i akt Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego (1825—1831).

12. Porządkowano w dalszym ciągu dissoluta i księgi Instytutów agron. leśnych w Marymoncie i Puławach. Akta Instytutu Marymonckiego uporządkowano ostatecznie i sporządzono ich definitywny inwentarz (Nr. 18).

13. Wykończono definitywnie czystopis inwentarza (Nr. 40) akt Instytutu Szlacheckiego.

14. Opracowano i wykończono definitywnie inwentarz (Nr. 86) akt b. Progimnazjum Męskiego na Pradze.

Prace wymienione w punktach od 11 do 14 wykonał adjunkt Dr. Moraczewski.

15. W związku z Ankietą archiwalną opracowano odpowiedzi o 23 zespołach, z czego Dr. Manteuffel opracował odpowiedzi o 9 zespołach, Dr. Moraczewski opracował odpowiedzi o 14 zespołach.

16. Przeprowadzono prace konserwatorskie nad zniszczonymi woluminami, mianowicie: po przygotowaniu przez adiunkta Dra Moraczewskiego i pod jego nadzorem woźni Wierzbicki, Broniek i Felczak bądź uszyli na nowo, bądź zrekonstruowali około 700 woluminów, w tym z reguły wszystkie akta wysyłane z A. O. P. na zewnątrz.

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE.

I.

Akta władz okupacyjnych austriackich.

Posegregowano na odpowiednie działy akta b. Wojskowego Generał-Gubernatorstwa w Lublinie, wypakowane ze skrzyń. (p. Tworkowska).

Akta wyżej wymienione poddano jednocześnie brakowaniu, które wykonano pod ścisłą kontrolą Kierownika Archiwum.

Uporządkowano i spisano 149 map, dotyczących obszaru b. okupacji austriackiej. (Dr. Warężak).

II.

Akta władz okupacyjnych niemieckich.

Uporządkowano: 1) akta Wydziału VII. Prasowego Szefa Administracji przy Generał-Gubernatorstwie warszawskim. (Abteilung VII. Presseabteilung des Verwaltungschefs beim Gen. Gouvernement Warschau), przekazane Archiwum Akt Nowych w roku 1933 przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. (82 teczki.)

2. akta powiatowe: a) powiatu włocławskiego, b) powiatu sierpeckiego, c) powiatu włoszczowskiego, d) powiatu wieluńskiego — przekazane przez różne urzędy (49 teczek).

Dzienniki urzędowe (Kreisblätter): a) powiatu ostrowskiego z 1916 r., b) powiatu będzińskiego z 1915, 1916 i 1917 r., c) powiatu kolskiego z 1916, 1917 i 1918 r., d) powiatu szczużyńskiego z 1915, 1916, 1917 i 1918 r.

3) akta Szefa Administracji przy Generał - Gubernatorstwie warszawskim:

a) akta działu I. Med. (Medizinalangelegenheiten) Wydziału I. (Abteilung I. Allgemeine Landesverwaltung), przekazane w roku 1934 przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej,

b) akta działu II A, II 2, II 3 i II 4 Wydziału II. (Abteilung II. Finanzabteilung), przekazane przez Ministerstwo Rolnictwa,

c) akta działu „Dt.“ (Deutschtum, Angelegenheiten der deutschen Rückwanderer und der Fürsorgestelle für deutsche Ansiedlungsstücke) Wydziału IV. (Abteilung IV. Deutschtum, Handel und Industrie), przekazane również przez wspomniane Ministerstwo Rolnictwa.

Posegregowano: 1) akta Urzędu Budowlanego (Bauamt) w Siedlcach (113 teczek),

2) akta Wydziału I c Prezydium Policji w Warszawie (Polizeipräsidium Warschau), (utwory słowne przesyłane do cenzury), przekazane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. (80 paczek).

Brakowano: 1) akta Urzędu Meldunkowego przy General-Gubernatorstwie Warszawskim. (Meldeamt beim General-Gouvernement Warschau),

2) akta Wydziału materiałów pędnych (Betriebsstoffabteilung beim General-Gouvernement Warschau).

Zinwentaryzowano: Spisano 82 teczki akt Wydziału VII. Prasowego Szefa Administracji przy General-Gubernatorstwie warszawskim, oraz 49 teczek akt powiatowych następujących powiatów:

1) powiatu wrocławskiego, 2) powiatu sierpeckiego, 3) powiatu włoszczowskiego, 4) powiatu wieluńskiego.

Wszystkie prace wymienione w grupie akt niemieckich wykonała p. E. Ostrowska. Brakowanie akt dokonano pod ścisłą kontrolą Kierownika Archiwum.

III.

Akta władz i urzędów polskich.

Uporządkowano: 1) Akta Państwowego Urzędu Zakupu Artykułów Pierwszej Potrzeby (p. Dr. Warężak przy pomocy woźnego Stefaniaka i dietariuszy).

2) Część akt personalnych b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (Lit. K.-M.), (woźni Orzechowski i Stefaniak pod kontrolą p. Warężaka).

Ułożono na półki następujące akta, przekazane Archiwum Akt Nowych przez różne władze i urzędy:

1) akta b. Okręgowego Urzędu Ubezpieczeń w Warszawie z lat 1923 — 1932 (1792 teczek),

2) akta b. Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Warszawie z lat 1915—1923 (1095 teczek),

3) akta Najwyższej Izby Kontroli, a mianowicie:

a) dokumenty rachunkowe Ministerstwa Sprawiedliwości z lat 1917—1924 (65 paczek),

b) dokumenty rachunkowe b. Ministerstwa Apropowizacji z lat 1917—1921 (44 paczki),

c) dokumenty rachunkowe Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1917—1924 (2 paczki),

d) dokumenty rachunkowe Generalnego Komisarza Wyborczego z roku 1921 (1 paczka),

e) dokumenty rachunkowe b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, b. Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego, oraz b. Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych z lat 1920—1921 (12 paczek),

f) dokumenty rachunkowe Kancelarii Cywilnej Naczelnika Państwa z lat 1918—1921 (1 paczka).

g) dokumenty rachunkowe Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1922—1924 (1 paczka).

(p. Dr. Warężak przy pomocy woźnego Stefaniaka i dietariuszy).

Zinventaryzowano: 1) sporządzono wykaz kartkowy urzędników i funkcjonariuszy b. Zarządu Cywilnego Terenów Przyfrontowych i Etapowych z lat 1920/1921 (p. Dr. Warężak),

2) sporządzono spis kartkowy części akt Państwowego Urzędu Zakupu Artykułów Pierwszej Potrzeby, a mianowicie:

a) akta sekretariatu Dykcji Naczelnej, b) akta Wydziału Personalnego, c) część akt Wydziału Finansowego (razem 688 kartek),

3) spisano według alfabetu akta personalne b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich od litery K—M. (woźni Orzechowski i Stefaniak pod kierunkiem p. Dr. Warężaka).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W GRODNIU.

1) Inwentaryzowano akta: a) Kancelarii Gubernatora Grodzieńskiego — 7190 pozycyj, b) Grodzieńskiego Rządu Gubernialnego — 3284 pozycyj, c) Grodzieńskiego Urzędu Gubernialnego do Spraw włościańskich — 690 pozycyj, d) Grodzieńskiego Urzędu Gubernialnego do spraw cerkiewnych — 615 pozycyj, e) Zarządu Obwodu Białostockiego — 957 pozycyj.

2. Zrewidowano akta kancelarii Gubernatora Grodzieńskiego z lat 1833—1839 i 1850—1859, posiadające dawne inwentarze rosyjskie, nie zawsze zgodne z rzeczywistością.

3. Poprzesuwano i skomasowano różne zespoły archiwum, aby uzyskać miejsce na akta sądowe, przejęte w ubiegłym okresie sprawozdawczym. W toku tych prac racjonalniej rozstawiono niektóre półki, przerobiono i ulepszono inne, co wszystko pozwoliło na doprowadzenie zasobów archiwum do zupełnego porządku zewnętrznego.

4. W toku prac inwentaryzacyjnych p. Studnicka, p. o. Kierownika Archiwum, wciągała do kartoteki podręcznej ważniejsze dane, dotyczące osób, miejscowości, wydarzeń i zagadnień, występujących w aktach Archiwum Grodzieńskiego.

Wszystkie prace porządkowe i inwentaryzacyjne wykonywał cały personel Archiwum, pod ścisłą kontrolą p. Studnickiej.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KIELCACH.

Archiwum było nieczynne od 18. XI. 1934 do 22. I. 1935 z powodu zgonu p. o. Kierownika. Nowy p. o. Kierownika objął urządowanie 22.I.1935. Prace porządkowe zaczęły się 1.II i trwały do 20.VIII.1935, t. j. do dnia, w którym rozpoczęto przeprowadzkę archiwum do nowego lokalu. Przeprowadzka trwała do 20.XI. 1935. W tych warunkach właściwe prace porządkowania akt w Archiwum Kieleckim w okresie sprawozdawczym dały niewielkie rezultaty: uporządkowano i zaopatrzone w okładki tylko tabele likwidacyjne i nadawcze kieleckie i radomskie — 3353 pozycje. Po przeprowadzce archiwum prac porządkowo-inwentaryzacyjnych we właściwym tego słowa znaczeniu nie prowadzono, gdyż

cały czas poświęcić trzeba było na ułożenie akt na półkach w tym porządku, w jakim leżały w dawnym lokalu.

Mimo powiązania akt w niewielkie paczki, część ich uległa rozrzuceniu, co przysporzyło personelowi (jeden urzędnik i jeden woźny) dużo nieprzewidzianej, a uciążliwej pracy.

ARCHIWUM ZIEMSKIE W KRAKOWIE.

1. Prowadząc dalej dotychczasową pracę, której celem jest wydanie ważniejszych, dotąd nieogłoszonych zapisek z całego zasobu tut. ksiąg sądowych z lat 1401—1506, w ciągu roku sprawozdawczego dokonano systematycznego doboru tychże zapisek w obrębie lat 1450—1475 z ksiąg: Terr. Crac. t. 14—17, 151, 258 i Castr. Crac. t. 11—15. Następnie zapiski wybrane w liczbie 1039 zostały przepisane na maszynie (Dr. Franciszek Duda).

2. Sporządzono do księgi Terr. Crac. 14/1. 1451—57) indeks w postaci foliantu o 103 stronach pisma (p. Kamiński).

3. Zindeksowano, na razie na kartkach, część księgi Terr. Crac. 15 (s. 1—280) z lat 1457—1458 (p. Kamiński).

4. Zinwentaryzowano 62 księgi hipoteczne, nadesłane przez sądy grodzkie w Bochni, Brzesku, Nisku i N. Targu (Dr. W. Budka i p. Kamiński).

5. Zinwentaryzowano 6 dokumentów własnych, wpisując je do świeżo założonego inwentarza dokumentów własnych (Dr. Budka i p. Kamiński).

6. Zinwentaryzowano 3 tłoki pieczętne zdeponowane przez m. Skawinę (Dr. Budka).

7. Zinwentaryzowano plan katastralny tegoż miasta z 1785 r. (p. Kamiński).

8. Uporządkowano akta karne Trybunału I instancji WM Krakowa z lat 1849—1855 i ujęto je w 9 fascykułów. Te akta, wydzielone z akt przekazanych w 1926 r. przez sąd apelacyjny krakowski, będą później wcielone do registratury karnej Trybunału I inst. WMK., którą przejęto z sądu okręgowego w Krakowie w r. 1934 (Dr. Budka).

9. Uporządkowano 2 fascykuły akt karnych Sądu krajowego w Krakowie z lat 1858/1897, pochodzące z tego samego źródła co akta pod 8 (Dr. Budka).

10. Uporządkowano 4 fascykuły akt XIX i XX-wiecznych legowanych Archiwum przez adwokata Adama Bogusza, zm. w 1920 r. (Dr. Budka).

11. Wyłączono 6 dokumentów pergaminowych, pochodzących z lat 1405—1691, z Civiliów Sądu Szlacheckiego w Tarnowie i z akt hipotecznych Wolnego Miasta Krakowa. Dokumenty włączone do zbioru dokumentów.

12. Przygotowano do oprawy, po uprzednim sprawdzeniu zawartości, 6 fascykułów kopij Castr. Osviec. 170, 210—213, 252, niepaginowane policzbowano, spotkane braki zaznaczono w katalogu Kutrzeby (Dr. Budka).

13. Uskuteczniiono naprawy introligatorskie w dziewięciu księgach sądowych, ponadto jedną oprowiono (woźny Pietrzak).

14. Wygotowano dla W.A.P. 6 ankiet o porozbiorowych registraturach przechowywanych w Archiwum, mianowicie 1) Hipoteka Galicji Zachodniej, 2) Hipoteka terytorium krakowskiego, 3) Urząd obwodowy w Tarnowie, 4) Urząd powiatowy w Tarnowie, 5) Ekspozytura c. k. Prokuraturii Skarbu w Krakowie, 6) Sądy okręgu krakowskiego. (p. 2 — Dr. Budka, p. 1 — Dr. Budka i p. Kamiński, resztę — p. Kamiński).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE.

1. Ukończono katalog imienny i rzeczowy ksiąg radzieckich lubelskich do 1795 włącznie.

2. Sporządzono regesta do księgi miejskiej Nr. 1 z lat 1429—1598 (77 dokumentów).

3. Skopiowano kilkanaście dyplomów, przechowywanych w Bibliotece im. Łopacińskiego i dołączono kopie do księgi „Liber privilegiorum” m. Lublina, przechowywanej w archiwum; układano summariusz przywilejów i praw m. Lublina od 1317 r.

4. Zbadano księgi grodzkie grabowieckie Nr. 73 i 74 (Inducta relationum) przejrzano dissoluta L. V. n. 7 oraz zinwentaryzowano księgę grodzką lubelską (oblaty) Nr. 79 b. (1623—1626).

5. Skatalogowano akta Chełmsko-Warszawskiego Konsysto-

rza prawosławnego i gr.-katolickiego miejscowe i rewindykowane z Z.S.R.R.

6. Uporządkowano akta gimnazjum Chełmskiego i dołączono do akt Chełmskiej Dyrekcji Szkolnej.

7. Porządkowano tabele i rejestry pomiarowe z akt Siedleckiej i Chełmskiej Komisji Włościańskich.

8. Sporządzono 147 regestrów akt, dotyczących unii w XIX w., a pochodzących z registratury Rządu Gubernialnego Lubelskiego.

9. Sporządzono wykazy akt I referatu Wydz. Admin. Rządu Gub. Lubelskiego z lat 1913—1915, II referatu j. w. z lat 1889 i 1893, sprawdzono wykazy II referatu j. w. z lat 1890—1892 i 1894—1912.

10. Spisywano akta Lubelskiej Gubernialnej Rady Dobroczynności Publicznej i Rad Powiatowych tejże gubernii.

Prace pod Nr. 3 i 4 wykonał kierownik dr. Białkowski (z wyjątkiem summariusza przywilejów, który sporządził kustosz Riabinin oraz inwentarza księgi grodzkiej lubelskiej, który sporządził archiwista Kossowski), prace pod Nr. 1 i 6 — kustosz Riabinin, prace pod Nr. 8 i 9 — archiwista Kossowski, prace pod Nr. 2 — kontraktowy urzędnik Adamczyk, prace pod Nr. 5, 7 i 9 — niższy funkcjonariusz kontraktowy Moryciński pod kierownictwem kustosa Riabinina.

Ponadto wykonano ankiety archiwalne sześciu zespołów: Rządu Gubernialnego Lubelskiego, Rządu Gub. Siedleckiego, Rządu Gub. Chełmskiego oraz Kancelaryj Gubernatorów Lubelskiego, Siedleckiego i Chełmskiego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE LWOWIE.

1. Zinwentaryzowano do końca: a) księgi grodzkie lwowskie (dr. Małeczyński), przemyskie (dr. Polaczkówna) i sanockie (dr. Hejnosz) oraz b) księgi ziemskie lwowskie i sanockie (dr. Hejnosz).

Do zinwentaryzowania pozostała już tylko b. drobna partia ksiąg, która zatrudni jednego archiwistę przez parę tygodni tak,

iż w przyszłym okresie sprawozdawczym będzie całkowicie zakończona ta trudna i odpowiedzialna, a tak potrzebna praca.

2. Zakończono ostatecznie porządkowanie i inwentaryzację fasyj podatkowych. Badania źródłowe, konieczne do przeprowadzenia przy wykonywaniu prac nad fasiami, wyszły poza ramy prac archiwalnych. Doprowadziły one do ogłoszenia drukiem rozprawy dyr. Barwińskiego i dra Wąsowicza p. t.: „Reformy Józefa II”, w której sprawę fasyj wyświetlają rozdziały 6, 10, 11 i 13. Na podstawie rezultatów tej pracy można było ukończyć definicowanie całego materiału i właściwy jego podział wg. poszczególnych akcyj, podejmowanych przez rząd austriacki. Po dokonczeniu tej pracy sporządzono dla każdej akcji oddzielne inwentarze: I. 1772, — II. 1774, — III. 1775/7, — IV. 1777/8, — V. 1779/88, — VI. 1789, — VII. 1790/1818, — VIII. 1819, — IX. 1850.

Całą tę tak trudną i rozległą pracę wykonał od 1932 r. dr. Wąsowicz.

3) Uporządkowano i rozgrupowano według cyrkulów i dystryktów akta złożenia homagium (Huldigungs-akten) z r. 1773. Po uporządkowaniu akta oprawiono w oddzielne zeszyty. (Dyr. Barwiński). Praca ta posłużyła odrazu do rozświetlenia kwestii dotąd zupełnie prawie nieznaney — do ustalenia pierwszych podziałów administracyjnych Galicji. Rezultaty są ogłoszone w pracy dra E. Barwińskiego p. t.: „Pierwsze podziały administracyjne Galicji”.

4. Przystąpiono do sporządzenia jednolitego inwentarza akt b. Wydziału Krajowego. Opracowano pierwszą redakcję takiego ogólnego inwentarza wszystkich akt Wydziału Stanów Galicyjskich (jest to poprzednik Wydziału Krajowego z lat 1785/1860) i samego Wydziału Krajowego.

Sporządzono inwentarz definitywny wszystkich ksiąg głównych funduszków Wydziału Krajowego: I. krajowego, II. drogowego, III. kolejowego, IV. rolniczego, V. sanitarnego, VI. szpitala powszechnego we Lwowie, VII. szpitala powszechnego w Krakowie, VIII. szpitala w Kobierzynie, IX. szpitala dla umysłowo chorych w Kulparkowie, X. funduszu szkolnego, XI. funduszu eme-

rytalnego aktorów sceny lwowskiej. (Dyr. Barwiński, przy częściowej pomocy dr. Hejnosza i p. Glaserowej).

6) Wcielano do odpowiednich rektyfikatów Namiestnictwa jego akta własne, wydzielone z registratur Namiestnictwa i odstąpione w swoim czasie Wydziałowi Krajowemu w chwili jego utworzenia. Ponieważ akta te nie stały się integralną częścią registratury Wydziału Krajowego, który je zawsze oddzielnie przechowywał, przeto obecnie po przejęciu akt Wydziału Krajowego rzeczzone akta Namiestnictwa (przeważnie szpitalne i fundacyjne) zwraca się na miejsce wg ich dawnej przynależności kancelaryjnej.

7) Utworzono zbiór patentów gubernialnych z XVIII i pierwszej połowy XIX w. z patentów zachowanych w aktach Wydziału Stanów Galicyjskich i Wydziału Krajowego. Łącznie z paroma plikami, zachowanymi w aktach Namiestnictwa, zbiór ten wynosi obecnie 44 dużych plików, obejmujących patenty z lat 1772 — 1850. Zbiór wykazuje tylko drobne luki i posiada b. duże znaczenie naukowe, ponieważ patenty pochodzące z registratury Wydziału Stanów Galicyjskich i Wydz. Krajowego były zupełnie zapomniane.

8) Przystąpiono do uzupełnienia luki w skorowidzach do akt Forum Nobilium. Zespół akt Forum Nobilium wynosi 1251 fascykułów.

Rozpisano do działu Civilia kartki do serii 1820—1836, brakujących w jej skorowidzach liter: A — C i L—M. — 37 fascykułów (pliki — 25057 — 28920). Pracę podjął dr. Pohorecki.

9) Zakończono prace nad sporządzeniem ogólnego inwentarza wszystkich akt b. Gubernium i Namiestnictwa. Zespół liczy 3612 fascykułów. Obejmuje 33 repertoria szczegółowe. Inwentarz ogólny wykonał osobiście dyr. Barwiński.

10) Wykończano porządkowanie mniejszych działów, segregowano i wcielano na miejsce dissoluta.

11) Opracowano ankiety archiwalne, przy czym zrewidowano wszystkie opisywane zespoły, uzupełniono i wykończono dawne inwentarze tych zespołów (Dyr. Barwiński, dr. Pohorecki, dr. Grodki).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PIOTRKOWIE.

1) Sporządzono inwentarz akt wydziału wojenno-policyjnego Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego referatu IV z lat 1908—1914.

2) Sporządzono indeks osób, miejscowości i rzeczy do akt tegoż referatu z lat 1867—1914.

3) Uporządkowano akta ros. więzienia w Łodzi z lat 1914—1915, przekazane przez zarząd tegoż więzienia.

Wszystkie prace wykonał p. o. Kierownika p. Świątkowski.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PŁOCKU.

1) Uporządkowano akta: a) Rządu Gub. Płockiego z lat 1867—1914, b) Gimnazjum Żeńskiego z lat 1866—1914, c) Komisarza Włościańskiego pow. Płockiego z lat 1864—1914, d) Asesora Ekonomicznego obw. Płockiego z lat 1843 — 1864, e) Kontroli Skarbowej przy Sądach Gubernii Płockiej z lat 1851 — 1866, f) Kasy Głównej Województwa Płockiego z lat 1830—1867, g) Więzienia Płockiego z lat 1812 — 1885, h) Urzędu lekarskiego z lat 1839 — 1866, i) Kancelarii Marszałka Szlachty.

2) Przeprowadzono zmianę układu akt i przywrócono układ pierwotny w zespołach: a) Kancelarii Gubernatora Płockiego z lat 1866—1914, b) Komisji Województwa Płockiego i Rządu Gubernialnego Płockiego z lat 1810 — 1866.

3) Zainwentaryzowano akta wymienione wyżej pod pozycjami 1. c, d, e, f, g, h, i oraz 2. b.

Wszystkie prace wykonał p. o. kierownika p. Frankenstein, przy pomocy niższego funkcjonariusza p. Graniszewskiego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU.

1) Spisano na kartkach akta a) Rejencji Poznańskiej II i III — 8393 faszcykułów (p. p. Daabówna i Wlekliński) b) Rejencji Bydgoskiej II — 2306 faszcykułów (p. Daabówna) c) Zarządu Dóbr Krotoszyńskich — 8000 faszcykułów (p. p. Oko-

niewska i Przanowska) d) Zarząd Dóbr Rydzyńskich — 1760 fascykułów (p. Daabówna i niższy funkcjonariusz St. Perz).

2) Zreperatoryzowano akta: a) cechów szamotulskich z lat 1745 — 1913 — 21 fascykułów i 1 księgę (dyr. Kaczmarczyk) b) Straży Ludowej — dzielnicy głównej — 17 fascykułów (tenże). c) Kancelarii Gubernatora Kaliskiego — 52 fascykuły (adj. Staszewski) d) Zarządu Dóbr Rydzyńskich — liczba jak wyżej — (p. Daabówna).

3) Uporządkowano i ułożono akta hipoteczne wedle polskiej nomenklatury miejscowości (adj. Staszewski i Br. Perz).

4) Przeprowadzono scontrum akt: a) Kamery Poznańskiej z lat 1793 — 1806, b) Namiestnika W. Ks. Poznańskiego z lat 1815—1833 (oba scontra kustosz Kaletka) i c) Naczelnego Prezydium z lat 1815—1918 (adjunkt kontr. Walawender).

5) Brakowano akta Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej. Wyłączono i sprzedano 2200 klg. listów przewozowych b. urzędu węglowego. Przygotowano dalszą partię makulatury (adj. Staszewski i funkcjonariusze niżsi: St. i Br. Perzowie).

ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO POZNAŃSKIEGO W BYDGOSZCZY.

W dziale rejencyjnym spisano 1580 woluminów akt domen i lasów państwowych oraz przeprowadzono planowe rozmieszczanie akt, przenosząc część zespołów rejencyjnych (5000 wol.) do lokalu parterowego. W dziale Komisji Generalnej uporządkowano układ akt 7 powiatów Wielkopolski — 4203 sprawy (12711 akt).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W RADOMIU.

W okresie sprawozdawczym akt nie porządkowano (w naukowym tego słowa znaczeniu) ani inwentaryzowano. W styczniu p. Krone, p. o. Kierownika Archiwum Radomskiego, przeszedł na równorzędne stanowisko do Archiwum Kieleckiego. W Radomiu pozostał tylko jeden urzędnik, który cały czas poświęcać musiał załatwianiu spraw bieżących, przede wszystkim kwerend, b. licznych w tym archiwum. P. Władysław Prawdzik,

po objęciu kierownictwa w Archiwum Radomskim we wrześniu roku sprawozdawczego, musiał przede wszystkim zaznajomić się z zawartością Archiwum i niezwłocznie przystąpił do mechanicznego uporządkowania zasobów archiwalnych, polegającego na komasowaniu zespołów i lokowaniu na półkach akt jeszcze nie rozłożonych. Prace te zajęły personelowi Archiwum Radomskiego pozostałe miesiące roku sprawozdawczego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W WILNIE.

1) Porządkowano w dalszym ciągu akta Wileńskiego Okręgu Szkolnego (Kierownik arch. p. Gizbert-Studnicki przy pomocy praktykanta - stypendysty p. Szackiego). Przepisano na czysto wykaz funduszków i stypendiów tegoż Okręgu (p. Łysakowska).

2) Uporządkowano akta Zarządu dóbr państwowych gub. Kowieńskiej (p. Gizbert-Studnicki).

3) W dziale a k t d a w n y c h: a) przejrano wolumina od nr. 4124—4181, stanowiące wg inwentarza Sprogisa grupę akt Komisji Wojskowej i sporządzono dokładny inwentarz kartkowy, ustalający faktyczną przynależność tych woluminów do akt trybunałskich, komisji skarbowych, wojskowej i kancelarii hetmana Kossakowskiego; b) ułożono kartkowy suplement do drukowanego inwentarza Sprogisa akt Komisji Skarbowej lit. z lat 1765—1793 (46 woluminów); c) zinwentaryzowano pergaminowy dyplom Aleksandra W. Ks. L. z 28.VIII. 1492 r. nabyty w r. 1935 dla Archiwum; d) przepisano volumen nr. 3235 abjuraty dymów w W. X. Lit. w r. 1667, na 18 str., b. nadniszczony i częściowo zbutwiały; e) rozsegregowano część luźnych akt sądowych z XVI—XIX w., umieszczonych przez władze rosyjskie w pudłach i ułożono je teraz wg ich proveniencji w poszczególnych tekach (Dr. Mienicki); f) sprawdzono 1122 str. Indeksu geograficznego W. X. Lit., przepisanego na maszynie z kartek Sprogisa (Dr. Mienicki i p. Szarkowna), g) przepisano na ros. maszynie nazwy miejscowości w tym wykazie w 2-ch egzemplarzach, zawierających po 1692 stronie (p. Szar-

kówna); h) zinwentaryzowano 1373 wol. registratury wil. Centralnego archiwum (Dr. Mienicki).

4) W d z i a ł e a k t L i t w y Ś r o d k o w e j w d. c. porządkowano i inwentaryzowano akta Prezydium Tymcz. Komisji Rządzącej, Komisji rejestracji strat woj., Kontroli, Departamentu rolnictwa i lasów, Departamentu aprowizacji, akta wyborcze, oraz eliminowano jako makulaturę odcinki asygnacyj, kartki wyborcze i t. p. (Dr. Mienicki). Inwentarze do szeregu grup powyższego działu z kartek przepisano na maszynie (p. Łysakowska).

5) Zinwentaryzowano registraturę Wileńskiej Komisji Archeograficznej z lat 1864—1915 (dr. Mienicki i p. Łysakowska).

6) Uporządkowano następujące akta Wileńskiej Izby Skarbowej: a) Wydziału handlowego z lat 1867—1900, b) Wydziału opłat podatku spadkowego z lat 1896—1912, c) Buchalterii rozchodowej z lat 1865 — 1906, d) Buchalterii przychodowej z lat 1890—1912 (mag. Rosiak).

7) Zinwentaryzowano 188 woluminów Litewskiego Konsystorza Prawosławnego z lat 1864—1877 (p. Mokrzecki).

8) Sporządzono 1846 kartek skorowidza do akt notariusza wileńskiego Berdonosa z lat 1887 i 1888 (p. Perlejewski).

9) Sprawdzono skorowidz kartkowy do akt wileńskiego sądu okręgowego i przepisano go częściowo do inwentarza książkowego (na 1144 stronicach). Przepisała inwentarz p. Łysakowska.

10) Rozpoczęto pracę nad ankietą, dotyczącą akt tego działu (dr. Mienicki).

11) Układano w d. c. w porządku alfabetycznym i chronologicznym akta deputacji szlacheckiej (akta szlacheckie z w. XVII—XIX) oraz sporządzono alfabetyczny wykaz rozwiązań ważniejszych skrótów w herbarzach Dworzeckiego-Bohdanowicza (mag. Romanowski).

12) Porządkowano akta luźne i dissoluta z lat 1915—1920, (p. Gizbert-Studnicki).

B.

ZMIANY W ZAWARTOŚCI ARCHIWÓW

ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

Nabytki. 1) Akta przekazane w wykonaniu zasady scalania archiwów:

a) z Archiwum Państwowego w Wilnie:

- 11 ksiąg sądowych bielskich z lat 1536—1697 i 1775—1803.
- 9   "   "   brańskich z lat 1589—1789.
- 6   "   "   drohickich z lat 1549-1550 i 1770-1793.
- 3   "   "   goniadcze z wieku XVII—XVIII.
- 2   "   "   suraskie z lat 1751—1768.

b) z Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie:

- 1 księga z archiwum Komisji Skarb. Koronnej
- 17 ksiąg i fascykułów akt komisij porządkowych cywilno-wojskowych woj. podlaskiego.
- 1 księga komory grodzieńskiej.
- 13 fascykułów akt kapituły kamienieckiej.
- 3 teki akt metropolii kijowskiej.
- 1 fascykuł akt cerkwi tykocińskiej.
- 1 fascykuł akt diecezji perejaśławskiej.
- 2) Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Stambule przekazał świadectwo cechowe z r. 1898.
- 3) Dar. Ambasada Niemiecka w Warszawie — wywód rodziny Wasiukiewiczów z r. 1801 (wypis z ksiąg szlacheckich gub. litewskiej w Wilnie).
- 4) Kupno. 1) karty luźne pochodzące z działu Rachunków Królewskich z lat 1408 i 1476 (rejestr klejnotów królewskich),
- 2) rękopis zawierający fragmenty rozmaitych skorowidzów metrycznych z XVII w.

3) rękopis p. t. „Akta miasta narodowego Gostynina” z archiwum starosty gostyńskiego, zawierający przeważnie wiarytelne ekstrakty z XVIII w.,

4) przywilej Władysława IV na ciwuństwo gondyńskie,

5) list przypowiedni Jana III na chorągiew pancerną,

6) wezwanie na sejmik przedsejmowy z r. 1689,

7) protestacja sejmikowa woj. wołyńskiego przeciwko Wacławowi Zubczewskiemu z r. 1690,

8) uniwersał drukowany St. Augusta z r. 1784 w sprawach podatkowych,

9) przywilej Jana III z r. 1689, potwierdzający prawa cechów rzeźnickiego, piekarskiego i olejownickiego m. Kowla,

19) list Taylleranda do ks. Józefa Poniatowskiego z dn. 26. III. 1807 (zakupiony przez Wydział Archiwów Państwowych),

11) 3 dokumenty inflanckie (2 gospodarcze i instrukcja dla posła na sejmik przedsejmowy z r. 1720).

Ubytki. W wykonaniu zasady scalania archiwów Archiwum Główne przekazało Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie z działu „Rękopisy różne” 8 fascykułów listów i korespondencji Jcachima Lelewela z Mikołajem Malinowskim, Protem Lelewalem, Ludwikiem Kamińskim i innymi.

ARCHIWUM SKARBOWE W WARSZAWIE.

Nabytki. 1) Z Dyrekcji Lasów Państwowych w Warszawie przejęto rejestry pomiarowe do planów dóbr rządowych na terenie dzisiejszego województwa łódzkiego oraz kilkanaście tomów akt (ogółem 759 pozycji).

2) Z Archiwum Oświecenia Publicznego przejęto 1 tom akt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu zatytułowanych: „Akta kolizji duchowieństwa z władzami sądowymi”.

3) Z Prokuratorii Generalnej R. P. przejęto 1 tom akt b. „Prokuratorji Królestwa Polskiego”.

4) Z Biblioteki Sejmu i Senatu przejęto akta skarbowe i księgi narad budżetowych Królestwa Polskiego, tytułem scalania.

5) Zakupiono akta t. zw. „Szpicz montawskiej” — raport inspektora v. Suchodolca z r. 1744 i 9 planów (kupno Wydziału Archiwów Państwowych).

6) P. J. Szpadkowska-Gosiewska przekazała jako dar plik pism, kierowanych do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z czasów Powstania Listopadowego.

Ubytki. W 1935 r. Archiwum Skarbowe przekazało następujące akta i plany:

1. Archiwum Państwowemu w Radomiu 1 plan Ekonomii Kielce.

2. Archiwum Akt Nowych w Warszawie 6 teczek akt b. Kreischefa Warschau-Land.

3. Archiwum Państwowemu w Wilnie akta Generał Gubernatorstwa Wileńskiego, dotyczące spraw włościańskich i Komisarza włościańskiego.

4. 26 kompletów map b. Wschodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego bibliotekom i zakładom uniwersyteckim oraz różnym instytucjom.

5. Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu zbiór książek rosyjskich, przechowywanych dotąd w magazynach archiwalnych po różnych władzach i urzędach rosyjskich.

ARCHIWUM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

Nabytki. Archiwum Akt Dawnych w roku 1935 przyjęło:

1. Od p. inż. Aleksandra Około-Kułaka — Sprawozdania żandarmerii o wypadkach politycznych i społecznych w Królestwie Polskim z lat 1897—1900 — zeszytów 30.

2. Od Konsulatu R. P. w Wiedniu — mapę dóbr Popowicz, przekazaną przez p. Fuexelbauera.

3. Od Archiwum Skarbowego — 25 map okręgu górniczego Kr. P.

4. Od Gabinetu Historycznego Tow. Naukowego Warszawskiego — kartę dawnej Polski Chrzanowskiego (dar).

5. Od p. Wincentego Sypuły 2 woluminy akt b. Zarządu miasta Kunowa dotyczące powstań 1830/31 i 1863 r.

6. Od Archiwum Akt Nowych — akta b. Łódzkiego Oddziału Ros. Banku Państwa.

7. Od Min. Rolnictwa i Reform Rolnych — oryginalny statut fundacji Staszica z 1817 r. oraz jego odpis.

8. Nabyto od p. Feferberga 2 księgi heraldyczne gubernii mazowieckiej.

9. Otrzymano za pośrednictwem p. prof. Iwaszkiewicza 2 listy Henryka Barona.

Ubytki. Archiwum Akt Dawnych w roku 1935 przekazało:

1. Archiwum Państwowemu w Płocku — akta b. Izby Skarbowej w Płocku (4 skrzynie).

2. Archiwum Oświecenia — uczniowski zeszyt rysunkowy.

3. Bibliotece Narodowej — paczkę rękopisów teatralnych złożonych do cenzury (jako uzupełnienie do analogicznego zbioru przechowywanego w Bibliotece Narodowej w charakterze depozytu A. A. D).

ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO W WARSZAWIE.

Nabytki. Archiwum przejęło:

1) Z biblioteki Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego około 2 mtr. bież. akt b. Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego i 11 tomów akt b. Biblioteki Publicznej w Warszawie. Wszystkie te akta włączono do odpowiednich zespołów.

2) Z Gimnazjum Państwowego im. St. Staszica w Hrubieszowie 5 skrzyń z aktami dawnych szkół hrubieszowskich.

3) Z Gimnazjum Państwowego im. ks. Piotra Skargi w Pułtusku 1 skrzynię z aktami b. szkoły o. o. Benedyktynów i 11 ksiąg protokółów Rady Pedagogicznej b. Gimnazjum Pułtuskiego.

4) Z Gimnazjum Państwowego im. Ks. Józefa Poniatowskiego w Łowiczu 3 księgi b. szkoły ks. ks. Pijarów.

Ubytki. Archiwum przekazało:

1) Archiwom Państwowym w Kielcach, Lublinie, Piotrkowie, Poznaniu i Radomiu — resztki akt b. b. Dyrekcji Szkol-

nych, odnalezione przy porządkowaniu dissolutów, jako uzupełnienie akt, już dawniej przekazanych właściwym archiwom.

2) Archiwum Skarbowemu w Warszawie 1 tom akt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (zob. wyżej).

3) Archiwum Wojskowemu w Warszawie 1 dziennik wychodzących telegramów sztabu IV armii rosyjskiej, znaleziony wśród dissolutów.

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE.

Nabytki. I. Okręgowy Urząd Ubezpieczeń w Warszawie przekazał akta swe z lat 1923 — 1933 w ilości 1792 teczek.

II. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przekazało następujące akta przejęte od władz austriackich na zasadzie układu archiwalnego polsko-austriackiego z dn. 26.X.1932 r.:

1) Akta b. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych mianowicie:

- a) prezydialne z lat 1900—1918,
- b) ogólne z lat 1900—1918,
- c) dotyczące uchodźców wojennych z lat 1914—1918 (razem 300 fasc.).

2) Akta b. Ministerstwa Obrony Krajowej:

- a) prezydialne z lat 1903—1914,
- b) ogólne z lat 1875—1915,
- c) Komisji ministerialnej dotyczące odszkodowań z lat 1916—1918 (razem 186 fasc.).

3) Różne materiały statystyczne z lat 1796—1917 (3 fasc.).

4) Odpisy protokołów Nadwornej Komisji austriacko-saskiej w sprawie kopalni soli w Wieliczce z lat 1810—1813 (1 fasc.).

5) Księgi metrykalne kościelnych gmin ewangelickich b. Galicji i Śląska Cieszyńskiego z lat 1838—1918 (92 paczki).

6) Akta b. austriackiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty mianowicie:

- a) prezydialne z lat 1848—1918,
- b) ogólne (uzupełnienie do akt już przejętych) (razem 77 fasc.).

7) Dokumenty ewidencyjne Grundbuchblätter b. austriackich marynarzy, narodowości polskiej rocz. 1885—1901 (2 fasc.).

8) Akta b. Ministerstwa Wojny z lat 1851—1901 (47 fasc.).

9) Akta b. austriackiego Ministerstwa Skarbu z lat 1891—1905 (Wydz. III do r. 1909) (257 fasc.).

10) Akta Centralnego Urzędu Opieki nad zabytkami (konserwatorskie) z lat 1861—1918 (29 fasc., 2 koperty i 7 paczek).

11) Materiały triangulacyjne (protokoły obserwacyjne, pomiarowe, triangulacyjne, plany i t. d.) z lat 1848—1918 (127 sztuk i 11 paczek).

12) Materiał obserwacyjny różnych stacyj meteorologicznych w b. Galicji i na Śląsku z lat 1837—1918 (12 paczek).

13) Roczniki hydrograficzne dorzecza Wisły, Dniestru i Dniepru z lat 1895—1912 (515 zeszytów).

III. Archiwum Skarbowe przekazało 6 teczek akt b. niemieckiego Kreischefa powiatu warszawskiego z lat 1916—1918.

IV. Ministerstwo Skarbu przekazało eksponaty Ministerstwa Skarbu na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu w r. 1929 (83 wykresy, 12 rolek) i 100 egzemp. wydawn. „Dział Staropolski Min. Skarbu“.

V. Oddział Banku Polskiego w Łodzi przekazał:

1) Akta Polskiej Kasy Pożyczkowej (Polnische Darlehns Kasse) z lat 1916—1918 (35 ksiąg).

2) Akta b. Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z lat 1919—1923 (97 ksiąg i teczek).

3) Akta b. Prezydium Policji w Łodzi (Polizei—Präsidium Lodz) z lat 1915—1918 (158 teczek).

VI. Zarząd Więzienia w Łodzi przekazał akta b. władz okupacyjnych niemieckich w Łodzi, dotyczące więzienia (3 worki).

VII. Najwyższa Izba Kontroli przekazała:

1) Dokumenty rachunkowe Ministerstwa Sprawiedliwości i podległych mu urzędów z lat 1917—1924 (65 paczek).

2) Dokumenty rachunkowe Kancelarii Cywilnej Naczelnika Państwa od 1918—1921 (1 paczka).

3) Dokumenty rachunkowe Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od 1922—1924 (1 paczka).

4) Dokumenty rachunkowe Ministerstwa Aprowizacji i podległych mu urzędów z lat 1917—1921 (44 paczki).

5) Dokumenty rachunkowe b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich z 1920 r.

6) Dokumenty rachunkowe b. Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego z 1920 r.

7) Dokumenty rachunkowe b. Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych z lat 1920—1921 (razem 12 paczek).

8) Dokumenty rachunkowe Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z r. 1917 i 1924 (2 paczki).

9) Dokumenty rachunkowe Generalnego Komisarza Wyborczego z r. 1921 (1 paczka).

Ubytki. W okresie sprawozdawczym Archiwum Akt Nowych przekazało austriackiemu Państwowemu Archiwum Spraw wewnętrznych i Sprawiedliwości (Staatsarchiv des Innern und der Justiz) w Wiedniu akta b. austriackiego Ministerstwa Obrony Krajowej (Ministerium für Landesverteidigung) dotyczące kapitana Edmunda Jakubowskiego (2 pisma).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W GRODNIU.

Przejęto z Archiwum Państwowego w Wilnie 27 tomów akt grodzieńskich z I połowy XIX w. tytułem scalania. Z Nowogrodzkiego Urzędu Wojewódzkiego przejęto jeden tom akt.

Przekazano miastu Ostrołęce 29 tomów akt miejskich, reewakuowanych z Z. S. R. R.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KIELCACH.

Zmian w zawartości archiwum w roku sprawozdawczym nie było.

ARCHIWUM ZIEMSKIE W KRAKOWIE.

1) Przejęto dawne księgi hipoteczne z sądów grodzkich: w Bochni — 1, w Brzesku — 29, w Nisku — 23, w Nowym Targu — 9.

2) Przejęto z sądu okręgowego w Jaśle 3 fascykuly akt komisij wyborczych do sejmu i senatu z lat 1922, 1928, 1930.

3) Kupiono dokument papierowy, wydany przez Augusta II. dn. 9.X.1697 dla poddanych wsi Szklary, starostwa ojcowskiego.

4) Przyjęto od m. Skawiny jako depozyt 1 plan z 1785 r. oraz 3 tłoki pieczętnie miejskie z końca XVIII w. i z XIX w.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE.

Przejęto z Archiwum Oświecenia Publicznego skrzynię akt b. Dyrekcji Szkolnej Lubelskiej i szkół chełmskich. O.O. Jezuici z Bobolanum w Lublinie ofiarowali 24 luźne akta z końca XVIII i początku XIX w., dotyczące majątku proboszcza Kolegiaty Lubelskiej. Dr. K. Konarski przekazał dwa luźne akta, pochodzące z registratury Komisji Wojewódzkiej Lubelskiej.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE LWOWIE.

1) Przejęto stare księgi gruntowe z sądu okręgowego w Stanisławowie — 108 voluminów, w Kołomyi — 31 voluminów i z sądu grodzkiego w Kutach — 61 voluminów. Dział ten przekroczył w archiwum liczbę 1200 voluminów.

2) Przeprowadzono korespondencję z Urzędami Wojewódzkimi w sprawie przekazania do archiwum inwentarzy kościelnych, zabranych przez nie w czasie podziału kraju na województwa. Urzędy wojewódzkie w Stanisławowie i Tarnopolu już nadesłały rzeczzone inwentarze.

3) Przejęto resztę akt dawnego Wydziału Stanów Galicyjskich z lat 1782 — 1860 a mianowicie: a) normalia, b) akta deputacyj, wysyłanych do Wiednia w 1782 r., 1810 r., odnoszące się do członków Stanów, c) akta czynności Wydziału 1782—1859. Wśród tych akt znajduje się 9 dyplomów pergaminowych, zawierających nadania przez cesarzy austriackich urządzeń galicyjskich. Ponadto znalazła się tu kopia pierwszego katastru

gruntowego z r. 1775, sporządzona dla Stanów 1787 r. Oryginał tego katastru przepadł bezpowrotnie. Kopia obejmuje w 3 voluminach: a) spisy właścicieli z oznaczeniem majątków przez nich posiadanych w r. 1772 i b) spis majątków z oznaczeniem ich właścicieli.

4) Przejęto następujące akta Wydziału Krajowego: a) fundacyj (część mniejszą, znaczną większość Urząd Wojewódzki Lwowski przejął do swego biura fundacyjnego), b) szkół, pozostających pod zarządem krajowym, c) teatrów, d) zakładów i stowarzyszeń dobroczynnych i kulturalnych, korzystających z subwencji krajowych, e) szpitali; część akt tych zatrzymał jeszcze Tymcz. Wydział Samorządowy, przy czym sporządził szczegółową konsygnację akt zatrzymanych, f) księgi kontowe funduszków, pozostających pod zarządem krajowym w liczbie 281 voluminów.

5) Z Sądu Okręgowego Lwowskiego przejęto akta procesów politycznych z lat 1880 — 1914. Akta te wydzielone były z registratury sądowej przez p.p. dyr. Barwińskiego i dra Hejnosza, którzy przystąpili do tej pracy, ponieważ nader szczupły personel urzędniczy Sądu Okręgowego nie mógł jej podołać. Praca wskutek złych warunków lokalowych postępuje b. wolno, dała jednak pozytywne rezultaty. Akta, obecnie wydzielane i przejmowane do archiwum, stanowią kontynuację materiału starszego (z początków XIX w), już oddawna znajdującego się w archiwum.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PIOTRKOWIE.

1) Przejęto z Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie 3 paczki akt i 9 ksiąg Łódzkiej Dyrekcji Szkolnej.

2) Przejęto z Banku Polskiego, Oddział w Piotrkowie, 151 voluminów akt, 2 księgi oraz ceduły giełdowe z lat 1922 i 1923.

3) Przejęto z Więzienia Łódzkiego 2 worki akt więziennych z lat 1914 i 1915.

4) Włączono 8 wpisów dodatkowych do tabel likwidacyjnych 4 wsi powiatu konińskiego, wpisy nadesłał Urząd Wojewódzki Łódzki.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PŁOCKU.

Archiwum przejęło z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie 4 skrzynie akt b. ros. Izby Skarbowej Płockiej oraz z Sądu Okręgowego w Mławie 3 voluminy akt sądowych.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU.

Nabytki. Archiwum przejęło:

1) Od Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego: a) 22 tomy akt Rejencji Wrocławskiej, dotyczących szkół w powiatach namysłowskim i sycowskim z lat 1872 — 1919, b) 14 tomów akt Rejencji Wrocławskiej, dotyczących kościołów w powiatach namysłowskim i sycowskim z lat 1815 — 1919, c) 350 tomów akt b. Ansiedlungskommission w Poznaniu z lat 1850—1918. Akta dotyczą 15 majątków ziemskich, przejętych na kolonizację. d) 1 tom akt Prezydium Policji w Poznaniu, tyczący się spraw personalnych arcybiskupa Mieczysława Ledóchowskiego z lat 1873—1903.

2) Od Okręgowego Urzędu Ubezpieczeń na województwa poznańskie i pomorskie 1184 tomy i księgi z lat 1922—1933 — po zlikwidowaniu Urzędu.

3) Od Archiwum Oświecenia Publicznego 7 tomów akt b. Kaliskiej Dyrekcji Szkolnej z lat 1914—1918.

4) Od Zarządu Miejskiego m. Poznania 31 ksiąg list poborowych Magistratu m. Poznania z lat 1868—1898.

5) Od Zarządu m. Wyrzyska 1 tłok pieczętny m. Wyrzyska z 1730 r.

Archiwum otrzymało jako dary:

1) 1 tom akt cechu kuśnierskiego w Słupcy z lat 1503—1852 — od p. dra W. Dalbora, konserwatora.

2) 1 indeks do spraw granicznych dóbr województw gnieźnieńskiego, kaliskiego i poznańskiego z r. 1770 — od Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu.

3) 17 tomów akt Straży Ludowej w Poznaniu, dzielnica główna, z lat 1918 i 1919 — od p. Leonarda Kowalskiego.

4) 10 tomów akt po ś. p. Bronisławie Śniegockim, odnoszących się do stowarzyszeń wojskowych z lat 1919 — 1934 — od p. Teofili Śniegockiej.

Archiwum otrzymało jako depozyty:

1) 1 dyplom pergaminowy cechu różnego w Szamotułach z r. 1570, oraz 10 ksiąg i fascykułów akt tegoż cechu z lat 1745 — 1913 — depozyt cechu.

2) 11 ksiąg i fascykułów akt cechu młynarskiego w Szamotułach z lat 1786—1912 — depozyt cechu.

Archiwum kupiło — 1 fascykuł akt, odnoszący się do rodziny Krótkiewskich i do majątku Jedlińska Wola koło Radomia — z lat 1842—1888.

Ubytki. Archiwum wydało Komisji Odbiorczo-Zdawczej w Poznaniu do wymiany z Niemcami:

1) 24 tomy akt inspekcji budowlanych z lat 1815—1919.

2) 9 tomów akt personalnych nauczycieli i urzędników oraz 44 tomy akt personalnych komisarzy obwodowych z lat 1886—1919.

3) 16 tomów akt kościelnych Rejencji Poznańskiej z lat 1821 — 1914.

4) 312 tomów akt szkolnych.

Archiwum uznało za makulaturę i sprzedało 2200 kg. listów przewozowych Urzędu Węglowego Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej.

ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO POZNAŃSKIEGO W BYDGOSZCZY.

Otrzymano od Komisji Odbiorczo-Zdawczej w Poznaniu 55 tomów akt b. Komisji Generalnej. Przekazano Komisji Odbiorczo - Zdawczej w Poznaniu 287 tomów akt b. Rejencji Bydgoskiej.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W RADOMIU.

Otrzymano z Archiwum Oświecenia Publicznego 136 tomów akt Dyrekcji Szkolnej Radomskiej oraz z Archiwum Skarbowego 1 plan Ekonomii Kieleckiej i komplet map Wschodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W WILNIE.

N a b y t k i. Przejęto 1) z Archiwum Skarbowego w Warszawie 5 tomów akt Kancelarii Wileńskiego Gen. - Gubernatora z lat 1864—1866 oraz 1 tom inwentarzy, wcielony do akt Zarządu Dóbr Państwowych z 1837 r., 2) z Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1 tom akt Komisji Nowosilcowa z r. 1823.

Otrzymano w darze od p. dra Piotra Bańkowskiego 2 zeszyty akt sądowych z XVIII w.

Kupiono. 1) dyplom pergaminowy W. Ks. Lit. Aleksandra dla Katedry Wileńskiej z 27. VIII. 1492 i 2) wywód genealogiczny rodziny Trzaskowskich, wydany przez Wileńską Deputację Szlachecką w 1817 r.

U b y t k i. Przekazano:

1) Archiwum Państwowemu w Grodnie: a) egzemplarz maszynopisu inwentarza akt Kancelarii Gubernatora Grodzieńskiego, przechowywanych w Archiwum Murawjewskim, b) tom akt, zawierający spis szlachty grodzieńskiej, bez daty, pochodzący z akt Wileńskiej Deputacji Szlacheckiej. c) archiwalia grodzieńskie, przejęte z Biblioteki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie tytułem scalania;

2) Archiwum Głównego w Warszawie: a) archiwalia, otrzymane z Biblioteki U. S. B. tytułem scalania. a stanowiące części zespołów przechowywanych w Archiwum Głównym, b) 31 tomów akt sądowych podlaskich z XVI — XVIII w.

C.

KORZYSTANIE Z ARCHIWÓW*)

ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

Kwerendy majątkowe, heraldyczne, genealogiczne i t. p. Załatwiono ich 126, w tym dla władz i urzędów państwowych 20, władz i urzędów samorządowych 16, dla instytucyj, zrzeszeń

*) Prace drukowane urzędników archiwalnych, oparte na materiałach poszczególnych archiwów, podane są w dziale D. razem z innymi pracami naukowymi tychże urzędników.

i t. p. 20, dla osób prywatnych 70. Odpisów wydano 41 stron, w tym władzom samorządowym 5 stron, instytucjom, zrzeszeniom i t. p. — 8, osobom prywatnym — 28. Wśród odpisów wymienić należy odpisy „Konsygnacji akt dawnych wojskowych”, sporządzone dla bibliotek: Akademii Umiejętności, XX. Czar-toryskich i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Ustnych informacji udzielono w 80 sprawach.

Kwerendy naukowe — wykonano ich 65. W tym ważniejsze dla: 1) Karola Wójcikiewicza z Wielunia w sprawie dokumentów dotyczących m. Wielunia; 2) Olgi Łaszczyńskiej z Krakowa o dokument ks. Władysława Opołczyka; 3) dr. Bodniana — o Stanisławie Barzym, marszałku dworu królewskiego oraz w sprawie ustalenia kolejnego starszeństwa Andrzeja, Jana i Krzysztofa Kostków; 4) dla V. Prysmantasa z Kowna w sprawie dokumentów litewskich; 5) dla Poselstwa Estońskiego w sprawie opisów zamków estońskich; 6) dla K. Jablonskisa i Z. Ivinskisa z Kowna — skolacjonowanie odpisów z Metryki Koronnej; 7) dla dr. A. Birkenmajera z Krakowa — zbadanie dwóch dokumentów mazowieckich z XIV w., przysłanych przez niego; 8) dla A. Worobczuka — o dokumenty dotyczące Wilanowa; 9) dla dr. Krystyny Sinko z Krakowa — o Hieronimie Canavesim; 10) dla ks. Stanisława Szatko w sprawie dokumentów dotyczących Firlejowa; 11) dla prof. Oskara Haleckiego — o dokument Witołda; 12) dla dr. W. Budki z Krakowa — o pieczęciach 5 miast ks. Zatorskiego i Oświęcimskiego i w sprawie indeksów do ksiąg grodzkich sewierskich; 13) dla Akiniana Narsesa P. z Wiednia — w sprawie dokumentu Katolikosa Mojzesa z r. 1632; 14) dla ks. Pawła Czaplewskiego z Miłobądz w sprawie odpisów z Metryki Koronnej i o materiały do biografii Marcina Borowskiego oraz o przywilej dla m. Oleśnicy na Śląsku z r. 1580; 15) dla Seminarium Sławistycznego Uniwersytetu w Jassach w sprawie dokumentu wołoskiego; 16) dla Franciszka Aywasa — w sprawie akt, dotyczących salin w Wieliczce; 17) dla Polskiej Akademii Umiejętności o materiały do biografii Bielawskiego, Bieleckiego, Bielińskiego, Bienieckiego (odpisy dane do wykonania osobie prywatnej); 18) dla W. Mie-dzińskiej z Chodzieży — poszukiwanie w Rachunkach Królew-

skich danych do życiorysu Andrzeja Górki w latach 1505—1551; 19) dla ks. kan. E. Majkowskiego — o medalierach na dworze Zygmunta Augusta; 20) dla dr. W. Hejnosza ze Lwowa — w sprawie uniwersału królewskiego z r. 1661 co do nałożonego na kupców podatku; 21) dla m. Brześcia nad Bugiem — o sejmach odbytych w Brześciu Litewskim; 22) dla dr. Janusza Paweńskiego — o dokumencie stanów węgierskich z 17.VII.1440 r. dla Władysława Warneńczyka; 23) dla K. M. Morawskiego — o generale Janie Bardeleben (do art. w „Słowniku Biograficznym”); 24) dla Jacobi’ego z Homburga — o Janie Karolu de Werth, oficerze regimentu Lubomirskiego w r. 1788; 25) dla dr. K. Pieradzkiej z Krakowa — w sprawie danych o handlu z Węgrami w XVI w.; 26) dla A. Pankowskiej z Lublina — o dokumenty do historii m. Tarnogóry; 27) dla prof. Wendta i Scholz - Babischa do wydawnictwa „Schlesische Handels- und Verkehrsgeschichte“ zebrano wiadomości o materiałach znajdujących się w Archiwum Głównym; 28) dla prof. Hartleba ze Lwowa — do referatu na Zjazd Historyków Polskich w Wilnie p. t. „Zasługi kulturalne dwóch ostatnich Jagiellonów dla Wilna”, zebrano dane z ksiąg rachunkowych; 29) dla Hansa Macco z Berlina — o żołnierzu Józefie Wieler z drugiej połowy XVIII w.; 30) dla W. Zwiebelberga z Halliste (Estonja) — o powiecie karkuskim i rujeńskim — z książki „Revisio generalis ducatus Livoniae 1583”; 31) dla prof. Pollaka z Poznania — o hutniku Walentym Rozdzieńskim; 32) dla Juliana Pelca — informacja o przynależności seryjnej ksiąg nr. nr. 239—241 ze Zbioru Popielów; 33) dla Ambasady Niemieckiej w Warszawie — informacja o obecnym miejscu przechowania archiwaliów po królu Stanisławie Auguście; 34) dla dyr. Kaczmarczyka z Poznania — w sprawie Litterae subiectionis civitatis Gedanensis z r. 1454 z Archiwum Koronnego; 35) dla dr. Mańkowskiego ze Lwowa — sprawie przywileju Zygmunta III dla cechu malarzy lwowskich; 36) dla prof. Jana Rypki z Pragi Czeskiej — w sprawie traktatu polsko-tureckiego z r. 1621; 37) dla dr. Witolda Skórczewskiego z Krakowa — w sprawie witraży wawelskich z r. 1525; 38) dla kap. Jana Wyspiańskiego z Łodzi — w sprawie artylerii konfederatów barskich; 39) dla prof. Sta-

niśława Kutrzeby — w sprawie artykułów wojskowych z czasów Władysława IV i Jana Kazimierza; 40) dla ks. M. Matrasa — w sprawie źródeł do historii parafii szczawnickiej; 41) dla T. Zakrysia z Działdowa — w sprawie świadków na dokumencie z r. 1454; 42) dla Altertumforschende Gesellschaft w Pernawie — w sprawie źródeł do historii pow. pernawskiego w rewizji inflanckiej z r. 1583; 43) kolacjonowano odpisy nadesłane przez prof. Semkowicza, Fłorowskiego z Pragi. Ks. Rybusa, p. Weyssenhoffa Waldemara z Wilna.

Opinie.

Wydziałowi Archwów Państwowych złożono opinie w sprawach: 1) rozmieszczenia archiwaliów, przekazanych przez Bibliotekę Uniwersytecką w Wilnie archiwom państwowym, 2) akt rezydentów austriackich, 3) wymiany dokumentu z Czechosłowacją, 4) projektu rozporządzenia o opłatach archiwalnych, 5) korzystania z archiwów przez obywateli obcych, 6) brakowania akt sądowych w Łodzi i Radomiu, 7) herbów 17 miast i 1 powiatu.

Pracownia naukowa.

Z pracowni naukowej w ciągu 292 dni korzystało 182 osoby (w tym 13 cudzoziemców), obecnych w pracowni 2595 razy, przeciętnie zatem 8—9 osób dziennie. Osobom pracującym w pracowni dostarczono z magazynów 4450 rękopisów czyli przeciętnie 15—16 nowych rękopisów dziennie.

Do pracowni naukowej międzyarchiwalnej, funkcjonującej przy Archiwum Akt Dawnych, wypożyczono 32 rękopisy, do instytucji państwowych warszawskich wypożyczono 44 rękopisy, do instytucji państwowych zamiejscowych — 39 rękopisów. Razem 115 rękopisów. Po za pracownią naukową ze zbiorów Archiwum Głównego korzystał p. Neuman, profesor fotografii w Państwowej Szkole Fotograficznej, do prób nad skutecznością fotografowania nieczytelnych rękopisów przy pomocy ostatniej zdobyczy techniki fotograficznej.

W pracowni naukowej Archiwum Głównego co tydzień na zmianę dyżurował jeden z archiwistów i asystentów.

Wystawy.

Archiwum Główne wzięło udział w wystawie sztuki perskiej, urządzonej przez T-wo Zachęty do Sztuk Pięknych w Warszawie i T-wo Polsko-Perskie. Wystawiono mianowicie 5 dokumentów perskich, wybranych z zasobów Archiwum.

Dla uczestników Zjazdu Orientalistów Polskich w czerwcu 1935 r. urządzono w pracowni archiwalnej wystawę dokumentów wschodnich (niemal 100 dokumentów i wpisów). Wystawę tę zwiedziło 25 osób.

Na wystawę historyczną, urządzoną przez Bibliotekę Uniwersytecką w Wilnie z powodu VI Zjazdu Historyków Polskich wypożyczono za pośrednictwem Archiwum Głównego z Ministerstwa Spraw Zagranicznych reprodukcje aktów Unii, sporządzone w swoim czasie na Powszechną Wystawę Krajową. Reprodukcje z tego zbioru wypożyczane były również na wystawę, urządzoną przez Ognisko Metodyczne przy gimnazjum im. Anny Wazówny w Warszawie.

Archiwum Główne zwiedziła wycieczka gimnazjum państwowego im. Emilii Plater.

Archiwum Główne podczas swego pobytu w Warszawie zwiedził Węgierski Minister Oświaty prof. Homan w towarzystwie Kierownika Ministerstwa W. R. i O. P. prof. K. Chylińskiego.

Prace naukowe drukowane, oparte w całości lub w części na materiałach Archiwum Głównego.

I. Wydawnictwa:

1. Ilie Corfus. *Correspondenta inedita asupra relatiunilor intre Mihai Viteazul si Polonia* (culeasa diu archivele diu Varsovia) Cernauti 1935. Str 67.
2. J. Iwaszkiewicz. *Sniadeciana* (listy J. Śniadeckiego do M. Badeniego), „Ateneum Wileńskie” R. X. 1933. Str. 8.
3. *Monumenta Hofbaueriana. Acta quae ad vitam S. Clementis M. Hofbauer referuntur. Fasciculi II—IV. Toruniae 1929—1931.* Str. 96, 96 i 152.

II. Opracowania:

1. J. Bergerówna. Z dziejów książki gospodarczej w Polsce XVI w. (Studium o Anzelmie Gostomskim). Lwów, 1933. Str. 140 z mapą.
2. K. Buczek. Jan Bakałowicz, pułkownik kart geograficznych. (Szkic biograficzny). „Wiadomości służby geograf.” 1935. Nr. 1—2 i odbitka. Str. 48 z mapą.
3. K. Buczek. Początki kartografii polskiej (od Długosza do Wapowskiego). „Sprawozd. Polsk. Akademii Umiej.” 1935. Nr. 2. Str. 2.
4. K. Buczek. Prace kartografów pruskich w Polsce za czasów króla Stanisława Augusta na tle współczesnej kartografii polskiej”. „Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski”, zeszyt III i odbitka. Kraków, 1935. Str. 207 z 2 mapami. (W „Dodatkach”: „Materiały źródłowe do dziejów kartografii polskiej”. Str. 73).
5. K. Buczek. Wołyń w dawnej kartografii (wieki XV—XVIII). „Rocznik Wołyński”. T. IV. Równe 1935 i odbitka. Str. 37.
6. L. Comber. Stosunek rządu pruskiego do Żydów polskich w okresie między drugim a trzecim rozbiorem (1793—1795). W „Bleter far Geszichte” (w jęz. żydowskim), wyd. staraniem Koła Historyków przy Tow. Przyjaciół Żyd. Instyt. Nauk. w Warszawie. Warszawa, 1934. Str. 10.
7. E. Feldman. Najstarsze wzmianki o Żydach w miastach polskiej w XIV—XVI w. Tamże. Str. 10.
8. L. Fraś, ks. Obrona Jasnej Góry w r. 1655. Częstochowa, 1935. Str. 238 z 12 ilustracjami.
9. Wł. Godziszewski. Granica polsko-moskiewska wedle pokoju polanowskiego 1634. „Prace Komisji Atlasu Hist. Polski”, zeszyt III. Kraków, 1935. Str. 26 z 2 mapami.
10. D. Goldberg-Feldman. Handel Żydów poznańskich w I połowie XVI w. Warszawa, jak poz. 6. Str. 5.
11. A. Dembińska. Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559 — 64. „Rozpr. Histor. Tow. Nauk. Warsz.” Tom XIV, zeszyt 2. Warszawa, 1935. Str. 219.

12. W. Hejnosz. Deklaracja królewska z roku 1661. Epizod z dziejów ustawodawstwa dawnej Polski. „Księga Pamiątkowa ku czci L. Pinińskiego”. Lwów 1935 i odb. Str. 14. (W „Dodatku”: tekst deklaracji król. Str. 3).
13. H. Jabłoński. Sąd kryminalny wojskowy w r. 1794. „Sprawozd. Tow. Nauk. arsz.” Rok XXVIII. 1935. Warszawa, 1935. Str. 15.
14. W. Kieszkowski. Dzieje budowy zamku w Niepołomicach za panowania Zygmunta Augusta (1550—1571). Str. 28. z 6 rycinami.
15. J. Krasoń. Zbąszyń do przełomu w. XVI i XVIII. Zbąszyń, 1935. Str. X, 252.
16. K. Krzeczkowski. Rozwój ubezpieczeń publicznych w Polsce. Tom I. Warszawa, 1931. Str. 527. (W „Dokumentach”: akta).
17. K. Lepszy. Strażnicy morza Stefana Batorego. „Rocznik Gdański” Tom VII i VIII. Lata 1933 i 1934. Gdańsk 1935. Str. 40.
18. St. Łoza Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego, osiadłe w Warszawie i okolicach. II i III. Warszawa, 1934, 1935. Str. 106 i 90.
19. M. Małowist. Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnętrzna Szwecji od 1471 do 1503 r. „Sprawozd. Tow. N. Warsz.” Rok XXVII. 1934. Warszawa, 1935. Str. 16.
20. K. Mróz. Jastrzębia, wieś powiatu radomskiego. Warszawa, 1935. . Str. XV, 327.
21. Z. Obertyński ks. Ormianie polscy na soborze florenckim „Przegląd Hist.” T. 32. Warszawa, 1935. Str. 12.
22. Br. Pawłowski. Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku. Warszawa 1935. Str. XVIII, 551 z planami i wizerunkami.
23. J. Pelc. Ceny w Krakowie w latach 1369—1600. „Badania z dziejów społeczn. i gospod. pod redakcją prof. Fr. Buja-ka”. Nr. 14. Lwów, 1935. Str. VI, 182 z 16 diagramami.
24. T. Piotrowski. Zob. niżej: D. Archiwum Główne. Z. Wdowiszewski i T. Piotrowski: Zapiski łączyskie.

25. R. Przeździecki. *Diplomatie et protocole a la cour de Pologne*. Tome I. Paris 1934. Str. XXIII, 380 z mapą i 18 wizerunkami.
26. J. Rafacz. *Dzieje i ustrój Podhala nowatorskiego za czasów dawnej Rzplitej*. Warszawa, 1935. Str. 274 z 3 mapami.
27. J. Rafacz. *Ordynacja lubrańska według przywileju z r. 1518*. „Przegląd Historyczny”. Tom 30. 1932—33. Str. 16.
28. E. Sakowicz. *Kościół prawosławny w Polsce w epoce sejmów wielkich 1788—1792*. Warszawa, 1935. Str. XII, 272, IV.
29. Al. Tarnawski. *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana w kor. (1572—1605)*. „Badania dziejów społecznych i gospod. pod red. prof. Fr. Bujaka”. Nr. 18. Lwów, 1935. Str. VIII, 460 z portretem J. Zamoyskiego i z mapami.
30. Wł. Tatarkiewicz. *Ujazdów i początki Łazienek Stanisławowskich*. „Sprawozd. Tow. Nauk. Warsz.”. Rok XXVI, 1933. Warszawa, 1934. Str. 30 z rycinami.
31. J. Weyssenhoff. *Kronika rodziny Weyssów Weyssenhoffów, zestawiona podług dokumentów przez Józefa Weyssenhoffa, wydana po śmierci autora staraniem Waldemara Weyssenhoffa z kilkoma przypiskami w tekście i poprzedzona krótkim zarysem historii Inflant*. Wilno, 1935. Str. 202.
32. D. Wurm. *Z dziejów żydostwa brodzkiego za czasów d. Rzplitej Polskiej (do r. 1772)*. Brody 1935. Str. VIII, 116 z planem i tablicą geneal.

ARCHIWUM SKARBOWE W WARSZAWIE.

K w e r e n d y. Załatwiono ich 1377. W tym dla władz i urzędów państwowych 473, dla władz i urzędów samorządowych 193, dla instytucji i zrzeszeń 28, dla osób prywatnych 683. Sporządzono 891 stron odpisów, w tym dla władz i urzędów państwowych 622 strony, dla władz i urzędów samorządowych 57, dla instytucji i zrzeszeń 18, dla osób prywatnych 194.

Poświadczono 1978 stron odpisów, sporządzonych przez interesantów, w tym dla władz i urzędów państwowych 185 stron, dla władz i urzędów samorządowych 414, dla osób prywatnych 1379. Ogółem w Archiwum sporządzono 2869 stron odpisów.

Informacyj wydane 126, w tym władzom i urzędom państwowym 1, władzom i urzędom samorządowym 8, instytucjom, zrzeczeniom i osobom prywatnym 117.

Z władz państwowych najczęściej korzystają z Archiwum Skarbowego Prokuratoria Generalna, Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, Ministerstwo Skarbu, Państwowy Bank Rolny.

Ważniejsze kwerendy naukowe dla Polskiej Akademii Umiejętności w sprawie posłów na sejmy z czasów Stefana Bato-rego, dla dra Wł. Budki w sprawie pieczęci miejskich Bochni, dla dra Ad. Moraczewskiego w sprawie materiałów do życiorysów przeznaczonych do Polskiego Słownika Biograficznego, dla kpt. St. Łoży w sprawie materiałów genealogicznych, dotyczących rodzin polskich cudzoziemskiego pochodzenia.

Pracownia naukowa.

Korzystało z niej w celach naukowych 80 osób 837 razy.

Wydano im do przejrzania 1398 tomów akt i 51 arkuszy map i planów. Poza tym z archiwum korzystali wielokrotnie (358 razy) geometrzy. Wydano im do pracy 112 tomów akt i 1024 arkusze map i planów. Poza archiwum wypożyczono różnym urzędom 75 tomów akt i 788 planów. Do Pracowni Naukowej Międzyarchiwalnej przesłano 18 tomów akt, do Archiwum Państwowego w Poznaniu — 3 teki akt z działu staropolskiego i jedną księgę poborową.

Na podstawie materiałów Archiwum Skarbowego w roku sprawozdawczym ukazały się następujące prace:

- 1) Marian Raczyński: Materiały do historii Ciechocinka od zapoczątkowania budowy warzelniów soli do wybuchu Wielkiej Wojny. Zeszyt I. Warszawa, 1935.
- 2) Stanisław Łoza. Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicy. Zeszyt III. Warszawa, 1935.

- 3) Kazimierz Mróz. Jastrzębia wieś powiatu radomskiego. Warszawa, 1935.
- 4) Aleksander Tarnawski: Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego Koronnego (1572—1606). Warszawa, 1935.

ARCHIWUM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

K w e r e n d y. Załatwiono ich 1577, w tym dla władz i urzędów państwowych 161, dla władz i urzędów samorządowych 29, dla instytucji i zrzeszeń 11, dla osób prywatnych 1376. Odpisów i wyciągów wydano 363 na 2081 stronach, w tym dla władz państwowych 88 na 464 stronach, dla instytucji i zrzeszeń 3 na 7 stronach, dla osób prywatnych 272 na 1610 stronach. Informacyj wydano 537.

P r a c o w n i e n a u k o w e: Poranna dla osób korzystających ze zbiorów Archiwum Akt Dawnych i wieczorowa, zlecona temuż Archiwum przez Wydział Archiwum Państwowych, a służąca dla badaczy ze wszystkich archiwów.

Z pracowni tak porannej jak i wieczorowej korzystało 136 osób 2068 razy. Poza archiwum wypożyczono 157 tomów akt.

W y c i e c z k i. W roku sprawozdawczym zwiedziły archiwum następujące wycieczki: 1) stycznia — klasy VI gimnazjum miejskiego i 2) 9 lutego — studentów studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego.

Na podstawie akt Archiwum Akt Dawnych (całkowicie lub częściowo) ukazały się następujące prace:

- 1) K. Krzeczowski. — Rozwój ubezpieczeń publicznych w Polsce, tom II, cz. I i II. — Warszawa, 1935.
- 2) Br. Pawłowski. — Historia Wojny polsko-austriackiej 1809 r. Warszawa, 1935.
- 3) M. Raczyński. — Materiały do historii Ciechocinka od zapoczątkowania budowy warzelniów soli do wybuchu wielkiej wojny. — Warszawa, 1935, por. sprawozdanie AS.).

- 4) M. Krywoszejew. — Ustrój teatrów w Polsce i ich samowystarczalność (1765—1934). Warszawa, 1935.
- 5) S. Kotarski. — Opatów w latach 1861—4. Opatów, 1935.
- 6) H. Grynwaser. — Kwestia agrarna i ruch włościan w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XX wieku. Warszawa, 1935.
- 7) S. Kieniewicz. — Społeczeństwo Polskie w powstaniu poznańskim 1848 r. Rozprawy historyczne T. N. W., tom XIV zeszyt 1. Warszawa, 1935.
- 8) K. Reychman. — Szkice genealogiczne I. Warszawa, 1936.
- 9) S. Łoza. — Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach, t. III. Warszawa, 1935. (por. sprawozd. A. G. A. D.).
- 10) F. Friedman. — Dzieje żydów w Łodzi od początków osadnictwa do roku 1863. — Łódź, 1935.
- 11) J. B. Materiały archiwalne do dziejów miast b. Królestwa Polskiego (kongresowego) w XIX wieku. Samorząd miejski Nr. 23 z 1935 r. Warszawa.
- 12) J. Krzesławski. — Przed i po Grzybowie — kronika ruchu rewolucyjnego w Polsce Nr. 3, 1935 r. Warszawa.
- 13) J. Iwaszkiewicz. — Zagadkowe losy obrazu Bacciarellego. Roczprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Prace i Materiały sprawozdawcze sekcji Historii Sztuki, tom II, zeszyt 4.
- 14) J. Freyer. — Zamach na kapitana Aleksandrowa w Grodzisku. Kronika ruchu rewolucyjnego. Warszawa, Nr. 4, 1935.
- 15) Szereg artykułów w Polskim Słowniku Biograficznym różnych autorów.

ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO W WARSZAWIE.

K w e r e n d y. Załatwiono ich 138 w tym dla władz i urzędów państwowych 24, dla władz i urzędów samorządowych 2, dla władz duchownych 1, dla instytucji i zrzeszeń 4, dla osób

prywatnych 107 (4 dla cudzoziemców). Odpisów sporządzono 42 na 98 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 9 na 58 stronach, dla władz i urzędów samorządowych 3 na 4 stronach, dla instytucji i zrzeszeń 1 na 2 stronach, dla osób prywatnych 29 na 34 stronach. Informacyj wydano 53 na 63 stronach, w tym władzom i urzędowi samorządowym 1 na 1 stronie, władzom duchownym 1 na 2 stronach, osobom prywatnym 51 na 60 stronach.

Pracownia naukowa.

Korzystało z pracowni 47 osób 825 razy w ciągu 294 dni. Osoby te korzystały z akt własnych A. O. P. (785 wol. i 56 druków) oraz z akt i rękopisów (52 jednostki) sprowadzanych z Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Zakładu Narodowego im. Ossolinskih we Lwowie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie, Biblioteki Narodowej (Zbiory Rapperswilskie) w Warszawie oraz z Archiwów Państwowych we Lwowie, Poznaniu, Wilnie, Skarbowego i Akt Dawnych w Warszawie.

Archiwum Oświecenia Publicznego wypożyczyło swe akta (52 wol.) do: Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego, Biblioteki Narodowej Józefa Piłsudskiego, Izby Skarbowej Grodzkiej, Archiwum Akt Dawnych oraz Archiwów Państwowych w Poznaniu i Płocku, Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie i Gimnazjum Państw. Ziemi Kujawskiej we Włocławku.

Na podstawie akt Archiwum Oświecenia Publicznego (częściowo) ogłoszono następujące prace:

- 1) T. Malz: I-sza Miejska Szkoła Rzemieślnicza im. M. Konarskiego w Warszawie. Warszawa, 1935. (T. I biblioteki „Pioniera Rodzimego Przemysłu“).
- 2) E. Ringelblum: Prof. Ludwik M. Hirszfeld (Medycyna Społeczna Nr. 3—4 rok 1935).
- 3) Marian Łodyński: Z dziejów Biblioteki Rzeczypospolitej. Warszawa, 1935.

ARCHIWUM AKT NOWYCH W WARSZAWIE.

K w e r e n d y. Wpłynęło 360 kwerend, w tym od władz i urzędów państwowych 181, od osób prywatnych 179.

Nie załatwiono 21 kwerend z powodu nie nadesłania opłat archiwalnych. Odpisów sporządzono 2 na 6 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 1 na 2 stronach i dla osób prywatnych 1 na 4 stronach. Informacyj wydano 155 na 209 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 109 na 147 stronach i dla osób prywatnych 46 na 62 stronach. Poza archiwum wypożyczono różnym urzędom do użytku służbowego 134 teczki akt.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W GRODNIE.

K w e r e n d y. Załatwiono ich 589, w tym dla władz i urzędów państwowych 307, dla władz i urzędów samorządowych 14, dla instytucyj, zrzeszeń i t. p. 9 dla osób prywatnych 259. Odpisów sporządzono 2756 stron, w tym dla władz i urzędów państwowych 1765, dla władz i urzędów samorządowych 54, dla instytucyj, zrzeszeń i t. p. 55, dla osób prywatnych 882. Informacyj wydano władzom i urzędom państwowym 6, osobom prywatnym 2. Urzędowi państwowemu zamiejscowemu wypożyczono 12 tomów akt. Delegaci urzędów państwowych pracowali w archiwum 19 razy, przejrżeli 78 tomów akt.

P r a c o w n i a   n a u k o w a. Korzystało z niej 26 osób 317 razy. Dostarczono im do zbadania 725 tomów akt. Do studiów naukowych wypożyczono osobom zamiejscowym 32 tomy akt.

W y s t a w a. Archiwum urządziło dla uczestników VI Zjazdu Historyków Polskich wystawę najcenniejszych swych akt i dokumentów. Wystawa była otwarta dla publiczności kilka tygodni.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KIELCACH.

Kwerendy. Od dn. 1.II,1935 t. j. od wznowienia czynności Archiwum było do załatwienia 125 kwerend, w tym dla władz i urzędów państwowych 43, dla władz i urzędów samorządowych 6, dla instytucji i zrzeszeń 1, dla osób prywatnych 75. Odpisów, wyciągów i informacji sporządzono 37 na 128 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 4 na 6 stronach, dla władz i urzędów samorządowych 2 na 18 stronach, dla osób prywatnych 31 na 104 stronach. Różnym urzędom państwowym wypożyczono do użytku służbowego 26 tomów akt.

ARCHIWUM ZIEMSKIE W KRAKOWIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 10, w tym dla władz i urzędów państwowych 2, dla władz duchownych 1, dla osób prywatnych 7. Sporządzono jeden odpis jednostronicowy dla osoby prywatnej. Udzielono 6 informacji wstępnych.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 52 osoby (w tym 2 cudzoziemców), odwiedzin było 639. Wydano do pracowni do przejrzenia i badania 538 dokumentów, ksiąg i indeksów, sprowadzono 19 rękopisów i 18 druków z poza archiwum. Wypożyczono poza archiwum 5 rękopisów.

Archiwum zwiedziły dwie wycieczki: Koło Historyków S. U. J. i Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Krakowie.

Prace naukowe w całości lub części oparte na materiałach archiwum:

1. H. Barycz, Historia Uniw. Jag. w epoce humanizmu. Kraków 1935.
2. W. Budka. Pieczęcie dawnych miast księstw oświęc. i zator. Wiadom. num. archeol. XVI, odb. Kraków 1935.
3. Abdon Kłodziński. O powstaniu statutu warckiego. Czasop. prawnicze XXX, odb. Kraków 1935.
4. Ida Kotowa. Anna Stanisławska, pierwsza autorka polska. Pamięt. liter. XXXI, odb. Lwów 1935.
5. J. Muczkowski. Krwawy burmistrz. Kraków 1935 (Biblioteka krak. nr. 86).

6. J. Pęcowski. Chrzanów, miasto powiatowe w województwie krakowskim. Chrzanów 1934.
7. J. Rafacz. Dzieje i ustrój Podhala. Warszawa 1935.
8. Polski Słownik Biograficzny I, 1935 (jedenaście artykułów).

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 253, w tym dla władz i urzędów państwowych 83, dla władz i urzędów samorządowych 11, dla instytucyj i zrzeszeń 4, dla osób prywatnych 155. Odpisów sporządzono 59 na 265 stronach, w tym dla instytucyj i zrzeszeń 1 na 1 stronie, dla osób prywatnych 58 na 264 stronach. Informacyj wydano 43 na 57 stronach, w tym urzędowi państwowemu 1 na 1 stronie, instytucjom i zrzeszeniom 1 na 1 stronie, osobom prywatnym 41 na 55 stronach.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 27 osób 310 razy. Wydano im do opracowania 309 ksiąg. Na podstawie materiałów archiwum prace ogłosili tylko urzędnicy archiwum lubelskiego — spis tych prac zob. niżej dział G.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE LWOWIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 1227, w tym dla władz i urzędów państwowych 945, dla władz i urzędów samorządowych 23, dla władz duchownych 38, dla instytucyj i zrzeszeń 5, dla osób prywatnych 118. Odpisów wydano 55 na 243 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 2 na 18 stronach, dla władz i urzędów samorządowych 2 na 14 stronach, dla władz duchownych 2 na 13 stronach, dla osób prywatnych 49 na 198 stronach. Informacyj wydano 37 na 63 stronach, w tym władzom państwowym 22 na 30 stronach, władzom samorządowym 4 na 17 stronach, osobom prywatnym 11 na 16 stronach. Do użytku władz i urzędów państwowych wysłano po za archiwum 1707 akt i 73 rektyfikaty.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 165 osób 1802 razy. Wydano do pracowni do przejrzenia 6272 pozycje akt (tomów i plików).

Na podstawie materiałów archiwum ogłoszono następujące prace:

1. Z. Hornung. „Stanisław Stroiński 1719—1802“. Prace Sekcji historii sztuki Tow. Nauk. we Lwowie. t. II. zesz. 5. str. 158.
2. M. Janik. „Zesłanie Jakóba Szeli na Bukowinę“ Przegląd współczesny 1934 i odb. Kraków str. 41.
3. M. Jarosiewiczówna dr. „Sokolniki — wieś w powiecie lwowskim“ — Zbliża i zdaleka 1935. zesz. 9. str. 258-264.
4. P. Kontny dr. „Cholera w Królestwie Polskiem w r. 1837 — 1838. Lwów 1935. str. 12.
5. St. Kryczyński. „Bej barski“ Szkic z dziejów Tatarów polskich w XVII w. Odb. z Rocznika Tatarskiego t. II. Zamość. str. 73.
6. A. Kuczera. „Samborszczyzna“ T. I. Sambor 1935. str. 492.
7. Z. Lasocki. „Czy Skrzetuski był Kozakiem“. Kraków 1935. str. 26.
8. Tad. Mańkowski. „Sztuka Islamu w Polsce“. Rozpr. Wydz. filol. Akademii Umiejętności. t. 64. str. 126.
9. M. Opałek. „Rebelia studencka liceum lwowskiego w 1807 r.“ „Wiek Nowy“ z dnia 18.I.1935.
10. Ed. Skibicki. „Z dziejów Narolszczyzny“ — Kurier naukowy i literacki z dnia 17.II.1935.
11. A. Tarnawski. „Działalność gospodarcza Jana Zamojskiego“ — Badania z dziejów społ. i gospod. t. XVIII. Lwów. 1935. str. 470.
12. Ad. Ursel. „Spisek wychowanków seminarium duchownego łacińskiego we Lwowie w r. 1836“. — Lwów 1935.
13. D. Wurm. „Z dziejów żydostwa brodzkiego za czasów dawnej Rzplitej polskiej do roku 1772“. Bredy 1935. str. 116. VIII.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PIOTRKOWIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 132, w tym dla władz i urzędów państwowych 50, dla władz i urzędów samorządowych 6, dla osób prywatnych 76. Odpisów wydano 43 na 57 stronach, w tym

dla władz i urzędów państwowych 6 na 8 stronach, dla władz samorządowych 2 odpisy na 6 stronach, dla osób prywatnych 35 na 43 stronach. Informacyj wydano władzom państwowym 5 na 5 stronach i osobom prywatnym 24 na 24 stronach.

Delegat Warszawskiej Dyrekcji Lasów Państwowych wykonał w archiwum 1 odrys planu. Poza archiwum wypożyczono różnym urzędom państwowym 12 tomów akt.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 7 osób 128 razy. Wydano im do przejrzania 103 tomy akt, 4 księgi, 31 druków i kilkanaście planów. Z Archiwum Akt Dawnych sprowadzono 10 tomów akt, z Archiwum Oświecenia Publicznego otrzymano 1 informację.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PŁOCKU.

Kwerendy. Załatwiono ich 36, w tym dla władz państwowych i samorządowych 14, dla osób prywatnych 22. Wydano 14 odpisów na 17 stronach oraz 11 informacji na 19 stronach.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 7 osób 128 razy. Wydano im do przejrzania 254 tomy akt, w tym 11 sprowadzonych z Archiwum Oświecenia Publicznego, 1 z Archiwum Akt Dawnych i 1 z Archiwum Skarbowego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU.

Kwerendy. Załatwiono ich 327, w tym urzędowych 77, naukowych 11, prywatnych 239. Odpisów sporządzono 51. Poza archiwum wydano do użytku służbowego ksiąg, fascykułów itd. 302.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej 203 osoby. Wydano im do przejrzania ksiąg, fascykułów itd. 3154.

Na podstawie materiałów archiwum ukazały się następujące prace:

- 1) A. Brosig. Materiały do historii sztuki wielkopolskiej, Poznań 1934, str. XX 347 i 8 tabl.
- 2) Dokumenty do historii ubezpieczeń ogniowych i obrony przeciwpożarowej ziem zachodnich Polski, Poznań 1935, str. 165.

- 3) T. Ereciński. Jan Jakób Klug, Poznań, str. 37.
- 4) Z. Grot. Ks. Aleksy Prusinowski, Poznań 1935, str. 108 i 4 nlb.
- 5) S. Kieniewicz. Społeczeństwo polskie w powstaniu poznańskim 1848 r., Warszawa 1935, str. 302 i mapa.
- 6) J. Krasoń. Zbąszyń do przełomu XVI i XVII wieku, Poznań 1935, str. 252.
- 7) M. Mika. Dr. Józef Strusiek i jego ród, Kronika m. Poznania, tom. XIII, str. 150—170.
- 8) W. Stachowski. Przyczynki do dziejów Kasyna, Kronika Gostyńska, tom. VII, str. 167—179.
- 9) W. Stachowski. Rok 1848 w dawnym powiecie bukowskim, Kościan 1934.
- 10) F. Szafrński. Gustaw Potworowski i Kasyno, Kronika Gostyńska, tom VII, str. 162—167.
- 11) E. Wentscher. Die Rawitscher Geburtsbriefe 1661—1666, Archiv für Sippenforschung 1935, str. 55—59.
- 12) J. Zurek. Wenecja — Biskupin. Poznań 1935, str. 35.

ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO POZNAŃSKIEGO W BYDGOSZCZY.

Kwerendy. Załatwiono ich 170 w tym dla władz i urzędów państwowych 96, dla władz i urzędów samorządowych 9, dla instytucyj i zrzeszeń 2, dla osób prywatnych 63. Odpisów sporządzono 10 na 32 stronach, w tym dla władz i urzędów państwowych 2 na 2 stronach, dla władz i urzędów samorządowych 1 na 5 stronach, dla osób prywatnych 7 na 25 stronach. Informacyj wydano 33, w tym władzom państwowym 25, władzom samorządowym 1, osobom prywatnym 7.

Urząd Skarbowy, dział katastralny, wykonał 8 odrysów z map przechowywanych w archiwum. Z akt korzystało do celów urzędowych na miejscu w archiwum 25 osób. Władzom państwowym wypożyczono poza archiwum 50 tomów akt i 5 map.

Pracownia naukowa. Korzystały z niej 2 osoby, 55 razy. Wydano im do przejrzenia 285 tomów akt.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W RADOMIU.

Kwerendy. Było do załatwienia 155, w tym dla władz i urzędów państwowych 75, dla władz i urzędów samorządowych 8, dla władz duchownych 7, dla instytucyj 1, dla osób prywatnych 64.

Na skutek powyższych kwerend wydano 27 odpisów na 82 str., w tym dla władz i urzędów państwowych 6 odpisów na 45 str. i dla osób prywatnych 21 odpisów na 37 str. Wydano wyciągów 5 na 17 str, w tym dla urzędu państwowego 1 wyciąg na 1 str. i dla osób prywatnych 4 wyc. na 16 str.

Wydano 31 informacji na 61 str., w tym dla urzędów państwowych 18 informacji na 27 str., dla władz duchownych 2 informacje na 3 str. i dla osób prywatnych 11 inf. na 31 str. Do użytku władz państwowych wypożyczono 66 tomów akt.

Na miejscu w archiwum udostępniono interesantom do przejrzania 35 tomów akt i 11 planów do odrysowania.

Pracownia naukowa. Korzystały z niej 3 osoby, 13 razy. Wydano im do zbadania 21 tomów akt i 2 plany. Pracownię tę uruchomiono we wrześniu roku sprawozdawczego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W WILNIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 594, w tym dla władz i urzędów państwowych 257, dla władz i urzędów samorządowych 8, dla władz duchownych 3, dla instytucyj i zrzeszeń 1, dla osób prywatnych 325 (2 dla cudzoziemców). Odpisów wydano 681 na 2010 str. W tym dla władz i urzędów państwowych 420 na 1278 stronach, dla władz i urzędów samorządowych 4 na 13 stronach, dla władz duchownych 1 na 7 stronach, dla osób prywatnych 256 na 712 stronach. Informacyj wydano władzom państwowym 2 na 4 stronach, osobom prywatnym 30 na 31 stronach. Archiwum sporządziło władzom państwowym 6 odrysów planów.

Pracownia naukowa. Korzystało z niej osób 163, 3628 razy. Wydano im do przejrzania tomów 8833.

Na podstawie materiałów (częściowo) Archiwum Wileńskiego ogłoszono następujące prace:

- 1) Al. Deruża. Książę Aleksander Mieński jako starosta dzisieński (przyczynek recenzyjny do pracy O. Hedeman-

- na). Ateneum Wileńskie. Roczn. X. Wilno 1935, str. 236—240.
- 2) O. Hedemann. Testamenty brasławsko-dziśnieńskie XVII—XVIII wieku, jako źródło historyczne. Wilno 1935.
  - 3) O. Hedemann. Głębokie (szkic dziejów). Wilno 1935.
  - 4) O. Hedemann. Graff Manuzzi. Wilno. 1935.
  - 5) Z. Honik. Urząd podwojewódzkiego w W. Ks. Litewskim. Wilno 1935.
  - 6) Wł. Karbowski. Ludwik Narbutt. Grodno 1935.
  - 7) Izr. Klauzner. Dzieje starego cmentarza żydowskiego w Wilnie (po żyd., streszczenie polskie). Wilno 1935.
  - 8) H. Łowmiański. Ziemia Nowogródzka. Wilno 1935.
  - 9) W. Konczyńska. Rejtan, Korsak i Bohuszewicz na sejmie 1773 roku. Wilno 1935.
  - 10) R. Kiersnowski. (Recenzja) Jakubianiec-Czarkowska Janina. Powstanie 1863 r. w powiecie święciańskim. Aten. Wil. Roczn. X. R. 1935 str. 484—494.
  - 11) I. Stankiewiczowa. Pensje żeńskie w Wilnie (1795—1830). Wilno 1935.
  - 12) L. Żytkowicz. Stosunki skarbowe W. Ks. Lit. w dobie insurekcji kościuszkowskiej. Aten. Wil. rocz. X. Wilno 1935 str. 97—160.
Tenże — szereg recenzji w tym samym Roczniku.
  - 13) J. Weyssenhoff. Kronika rodziny Weyssów-Weyssenhoffów. Wilno 1935.

D.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA PERSONELU ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

ARCHIWUM GŁÓWNE W WARSZAWIE.

Prace naukowe urzędników archiwum:

Wydawnictwa.

- 1) J. Karwasińska. Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum. Editionis alterius continuatio. T. III.

Comprehendit causam actam anno 1414. Additamentum. Warszawa 1935. Str. XLI. 259.

- 2) J. Karwasińska. Rachunki żupne bocheńskie z lat 1394—1421. „Archiwum Komisji Historycznej Pol. Akad. Umiej.". Tom XV i odbitka. Kraków 1934. Str. 105 i 3 tablice.

Opracowania oparte na materiałach Archiwum.

- 1) J. Siemieński. „Poland“, rozdział w „The years work in Archives“ w wyd. „British Records Association Reprints“ Nr. 3, str. 2.
- 2) J. Siemieński. „Pologne“, rozdział w „Guide International des Archives“ wyd. przez „Institut International de Co-operation Intellectuelle“, Paris-Rome (bez roku) t. I. Europe. str. 22.
- 3) J. Siemieński. Przedmowa do „Lites“, wymienionych wyżej. pod Wydawnictwa 1) Karwasińska J.
- 4) J. Karwasińska. Arnold wojewoda mazowiecki, artykuł w „Polskim Słowniku Biograficznym“ T. I.
- 5) J. Karwasińska. W wydawnictwie „Katalog Wystawy jubileuszowej zabytków z czasów króla Stefana i Jana III w gmachu Muzeum Wojska“. Warszawa 1935: dwa działły p. t. „Rękopisy“. Str. 7 i 10.
- 6) St. Szachno. W wydawnictwie „Sztuka perska (irańska) i jej wpływy. Wystawa zorganizowana przez Tow. Zachęty Szt. Piękn. i Tow. Polsko-Irańskie“ („Tow. Z.S.P. w Warszawie. Przewodnik nr. 103) wyd. drugie. Warszawa 1935: dział p. t. „Dokumenty perskie z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Str. 4.
- 7) Z. Wdowiszewski. Ambroży Marek z Nissy, heraldyk i drzeworytnik; Baccelli Mateusz, artysta malarz, Baranowski Stanisław, heraldyk — artykuły w „Polskim Słowniku Biogr.“ T. I.
- 8) Z. Wdowiszewski i T. Piotrowski. Średniowieczne zapiski łączyckie. Miesięcznik Heraldyczny R. XIV. 1935 str. 28.
- 9) A. Wolff. Ambroży, opat czerwiński, Babka z Babic Marcin, wojewoda mazowiecki, Babski Gotard, kasztelan so-

chaczewski, Barbara księżna mazowiecka — artykuły do „Polskiego Słownika Biogr.” T. I.

Prace naukowe drukowane, nieoparte na materiałach
Archiwum Głównego.

- 1) J. Siemieński. La politique parlementaire du roi Etienne. W księdze wydanej przez Akademię Umiejętności Polską i Węgierską p. t. „Etienne Batory roi de Pologne, prince de Transylvanie”. Odbitka 1935, stronic 29.
- 2) J. Siemieński. (podpisany J. Bróg) „Polski bufor kolcza-
sty. Artykuł polityczny w „Przełomie” nr. 2 z 30.IV.1935
roku.
- 3) Z. Wdowiszewski. Dwudziestopięciolecie pracy naukowej
prof. Oskara Haleckiego. Mies. Herald. R. XIV.1935.
- 4) Z. Wdowiszewski. Odpowiedź na list min. Z. Lasockiego
(w sprawach prawno-heraldycznych). Tamże 1 stronica.
- 5) Z. Wdowiszewski. Recenzja pracy Franciszka Biesiadec-
kiego p. t. „Herb królewskiego miasta Rohatyna”. Tamże.
- 6) Z. Wdowiszewski. Uposażenie ks. Wigunta Olgerdowicza
przez Władysława Jagiełłę. Księga ku czci Oskara Ha-
leckiego wydana w XXV-lecie jego pracy naukowej i odb.
1935. Stronic 12.
- 7) Z. Wdowiszewski. Wspomnienia pośmiertne: o profeso-
rze prawa uniwersytetu we Fryburgu F. Hauptmannie, o
heraldyku niemieckim Gustawie A. Seylerze i o D-rze Ta-
deuszu Newlin-Wagnerze. Mies. Herald. R. XIV. 1935.

Działalność pozaarchiwalna personelu.

P. Siemieński został członkiem zwyczajnym Instytutu Ba-
dań Spraw Narodowościowych. Był nadal przewodniczącym
i kierownikiem Wydawnictw Komisji Historycznej Towarzystwa
Naukowego Warszawskiego, prezesem sekcji dawnego prawa
polskiego w Towarzystwie Prawniczym, członkiem Komisji
Książek i pomocy szkolnych do nauki historii oraz Komisji Książ-
zek do nauki religii prawosławnej w Ministerstwie Wyznań Reli-

gijnych i Oświecenia Publicznego. Jako członek Komisji Wydawniczej Międzynarodowego Komitetu Historyków opracował plan udziału Polski w wydawnictwie tłumaczeń z języków mało rozpowszechnionych i przewodniczył w Komisji powołanej do tej sprawy przez Zarząd Polskiego Towarzystwa Historycznego. Jako członek Komisji Archiwalnej Międzyn. Kom. Hist. oraz Komitetu Ekspertów archiwalnych Międzynarodowego Instytutu Współpracy Umysłowej był w korespondencji z Instytutem i ze Stowarzyszeniem Archiwów Brytyjskich.

Na Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie był przewodniczącym sekcji II-ej (historii prawa), reprezentował Towarzystwo Naukowe Warszawskie, wygłosił 8 przemówień na posiedzeniach sekcyjnych.

W Komisji Historycznej Tow. Nauk Warsz. wygłosił referat o stanie prac nad Archiwum Koronnem. W sekcji archiwalnej Tow. Miłośn. Historii wygłosił odczyt p. t. „Historia powszechna archiwów a Polska”, w sekcji Historii Warszawy — zagajenie dyskusji w sprawie przeniesienia stolicy z Krakowa do Warszawy. W Kole Państwowców w Łodzi — odczyt „O ustanowieniu i zmianach konstytucji polskiej”, w Kole Adwokatów Rzeczypospolitej Polskiej — odczyt p. t. „Polska władza zwierzchnia w rozwoju dziejowym”, w Instytucie Badań Spraw Narodowościowych — dwugodzinny wykład. „O kwestiach narodowościowych w dawnej Rzeczypospolitej”, w Wojskowym Biurze Historycznym — wykład 8-godzinny na kursie dla wykładowców wojskowych. Dla Ministerstwa pisał szereg ocen podręczników i książek z zakresu historii, prawa i polityki. Brał udział w posiedzeniu Rady Słownika Biograficznego, zwołanym przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie.

P. Stebelski był na kuracji pół roku w Egipcie, skąd pisywał artykuły do prasy, po powrocie miał odczyty w Warszawie i Łodzi, brał udział w Zjeździe Historyków w Wilnie.

P. Karwasińska brała czynny udział w Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie 17—21 września 1935 r. jako sekretarka sekcji I-ej Nauk pomocniczych i archiwów. Prowadziła, tak jak w latach poprzednich, ćwiczenia z dyplomatyki na Uniwersytecie Warszawskim.

P. St. A. Groniowski był w dalszym ciągu zastępcą sekretarza sekcji dawnego prawa polskiego w Tow. Prawniczym i pełnił obowiązki sekretarza w Komisji Historycznej Tow. Nauk. Warsz. W oddziałach prowincjonalnych Tow. Wiedzy Wojskowej wygłosił odczyt p. t. „Współczesne prądy społeczno-polityczne na Zachodzie“.

P. Z. Wdowiszewski był w dalszym ciągu sekretarzem Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, członkiem Zarządu Głównego tegoż T-wa i redaktorem Miesięcznika Heraldycznego. Był członkiem Tow. Numizmatycznego w Krakowie. Brał udział w VI Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie. Miał wykład na Kursie Archiwalnym p. t. „Rejestracja i inwentaryzacja pieczęci“.

ARCHIWUM SKARBOWE W WARSZAWIE.

Drukowane prace naukowe personelu Archiwum Skarbowego:

- 1) A. Bachulski: Nauki historyczne w Z. S. R. R. Nauka Polska. t. XX.
- 2) A. Bachulski: Notatka Bibliograficzna, dotycząca archiwów parafialnych. Ateneum Kapłańskie, zeszyt grudniowy.
- 3) A. Bachulski: 4 życiorysy w t. I. Polskiego Słownika Biograficznego.
- 4) St. Pomarański: Julian Stachiewicz (1890—1934). Przegląd Historyczny t. XXXII i osobna odb.
- 5) St. Pomarański: Węgierski przekład XII wydania pracy „Józef Piłsudski. Życie i czyny“. Budapeszt, 1935.
- 6) St. Pomarański: 9 życiorysów w t. I. Polskiego Słownika Biograficznego.
- 7) St. Pomarański: Kilka artykułów, dotyczących rocznicy 6 sierpnia.

Działalność pozaarchiwalna personelu.

P. St. Pomarański brał udział w pracach Komisji Historycznej Koła I pułku piech. leg. Brał udział w Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie. Jest współpracownikiem Komisji Hi-

storycznej Polskiej Akademii Umiejętności, członkiem czynnym Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego.

P. A. Bachulski brał udział w pracach Towarzystwa Miłośników Historii, którego jest członkiem Zarządu w charakterze sekretarza oraz w pracach Sekcji Archiwalnej tegoż Towarzystwa. Jako członek Zarządu T. M. H. w czerwcu r. sprawozd. brał udział w Walnym Zejeździe delegatów Polskiego Towarzystwa Historycznego we Lwowie. Na posiedzeniu Sekcji Historii Gospodarczej T. M. H. wygłosił referat p. t.: „Źródła do historii gospodarczo-społecznej w Archiwum Skarbowym”.

P. Z. Wdowiszewski — dane o jego pracy zamieszczone są w sprawozdaniu Archiwum Głównego.

ARCHIWUM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE.

P. K. Konarski. — Opracował dla Archeionu artykuł p. t. Zespół akt kancelarii Wojennego Generał Gubernatora Warszawskiego w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie.

A. Próchnik ogłosił drukiem:

- 1) Bolesław Limanowski. Warszawa 1935 r.
- 2) Zamach na Skątona. Kronika Ruchu Rewolucyjnego Nr. 1. 1935 r.
- 3) Pierwszy sąd wojenny. Kronika Ruchu Rewol. Nr. 1 1935 r.
- 4) Piąta szubienica — sprawa Władysława Kowalewskiego. Kronika Ruchu Rewol. Nr. 2. 1935.
- 5) Z dziejów ochrony warszawskiej. Kronika Ruchu Rewol. Nr. 1. 1935 r.
- 6) Henryk Baron. Kronika Ruchu Rewol. Nr. 3 1935 r.
- 7) Początki propagandy socjal. w Poznaniu z epoki ustaw wyjątkowych przeciw socjalistom. Niepodległość Nr. 27 i 28 t. XI.
- 8) Bolesław Limanowski. Wiadomości Literackie.
- 9) Bolesław Limanowski. Kwartalnik Historyczny.
- 10) Bolesław Limanowski. Tygodnik Ilustrowany.

- 11) Szereg życiorysów w Polskim słowniku Biograficznym. Redagował „Kronikę Ruchu Rewolucyjnego”, organ historyczny Stowarzyszenia b. więźniów politycznych i umieszczał artykuły historyczne w prasie codziennej.

P. R. Przelaskowski — Program prac wewnętrznych w Archiwach Nowożytnych”. Wydawnictwa Kursów Archiwalnych Nr. 6. Warszawa 1935.

P. Z. Skowrońska:

- 1) Opracowała 4 życiorysy z zakresu historii kościoła w Polsce w XIX wieku, dla Polskiego Słownika Biograficznego.
- 2) Współdziałała przy zorganizowaniu działu archiwalnego w „Ateneum Kapłańskim” i weszła w skład redakcji tego działu.

W grudniowym zeszycie z r. 1935 Ateneum Kapłańskiego umieściła artykuł „Na marginesie Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 1935 r.”.

- 3) Na konferencji, odbytej w ramach Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, wygłosiła dnia 19 września 1935 r. referat „O naukowej organizacji archiwów kościelnych i działu wyznaniowego w archiwach państwowych w Polsce”.

P. W. Żyłkówna — opracowała referat p. t. Akta Kancelarii do Spraw Stanu Wojennego i Generał Policmajstra w Królestwie Polskim.

ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO W WARSZAWIE.

P. W. Łopaciński jako drugi redaktor „Archeionu” brał udział w przygotowaniu materiału do zeszytu XIII tego czasopisma. Na Kursie Archiwalnym miał 24. X. wykład jednogodzinny o współczesnej organizacji polskich archiwów państwowych.

Czynnie współpracował z Redakcją Polskiego Słownika Biograficznego, mianowicie: napisał artykuły o Bacciarellim Fryderyku i Baruchu Maxymilianie, załatwił kwerendę dla prof. Konopczyńskiego dotyczącą nauczyciela gimnazjalnego Badowskiego, korespondował z Redaktorem Głównym P. S. B.

Korespondował lub konferował w sprawach archiwalnych z: Dyr. Archiwum Miejskiego w Pradzie prof. Vojtiskiem, sty-

pendystą szwedzkim Jägerskjöldem, prof. Uniwersytetu w Rydze Svabe'm, M-lle Martin z Paryża i Dr. Bottló z Budapesztu.

Jako członek Zarządu Głównego Polskiego Tow. Historycznego brał udział czynny w posiedzeniach plenarnych tegoż Zarządu 2 czerwca (Lwów) i 16 września (Wilno), oraz w Walnym Zgromadzeniu Delegatów P. T. H. 3 czerwca (Lwów). Na tym Zgromadzeniu wybrano go ponownie na członka Zarządu Głównego na kadencję 1935 — 1936. Uczestniczył w zorganizowanym przez P. T. H. VI-ym Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie 17—20 września 1935 r., przy czym wziął udział w dyskusji nad referatami pp. Haleckiego i Tomkiewicza, wygłoszonymi na posiedzeniu Sekcji IV (Historia Kultury) dnia 18 września.

Na Walnym Zgromadzeniu członków Tow. Miłośników Historii w Warszawie (w kwietniu) wybrano go ponownie na vice-prezesa tegoż Towarzystwa na kadencję 1935—1937.

30 stycznia na posiedzeniu Sekcji Ogólno-Naukowej, poświęconym uczczeniu 100-lecia urodzin Bolesława Limanowskiego, wygłosił przemówienie inauguracyjne, przeznaczone do druku w Przeglądzie Historycznym.

22 maja na Walnym Zgromadzeniu członków Sekcji Archiwalnej T. M. H. wygłosił referat p. t. „Nieznany zespół archiwalny XVIII w.“.

W listopadzie i grudniu brał udział czynny w naradach przedwstępnych, mających na celu zorganizowanie w T. M. H. Sekcji Historii Kościoła w Polsce.

W dalszym ciągu pełnił funkcje Generalnego Sekretarza Federacji Tow. Historycznych Europy Wschodniej. W tym charakterze przygotował zwołanie do Budapesztu kolejnej Sesji Władz Federacji, wziął udział w tej Sesji (23 — 24 września). Wracając z Budapesztu, zatrzymał się w Wiedniu, gdzie zwiedził Haus-Hof — und Staats-Archiv, oraz tamtejszy węgierski Instytut Naukowy. Szczegółowe sprawozdanie z podróży do Budapesztu i Wiednia złożył P. Dyrektorowi Archiwów Państwowych pismem z dnia 22 października. Opracował szczegółowe protokoły posiedzeń Sesji Budapeszteńskiej, przeznaczone

do druku w Bulletin d'Information des sciences historiques en Europe Orientale.

W czasopiśmie „Pion” Nr. 39(104) z dnia 28.IX. zamieścił—wezwany do tego przez Polskie Tow. Historyczne — artykuł informacyjny p. t. „Federacja Tow. Historycznych Europy Wschodniej”.

P. T. Manteuffel na kursie archiwalnym miał dwukrotnie dwugodzinne konwersatorium na temat „Wykaz akt”. Dla Komisji Wydawniczej Kursów Archiwalnych opracował broszurę p. t. „Wykaz akt” (Warszawa, 1935, str. 40).

Prowadził dalej studia przygotowawcze do opracowania rozdziału o geografii administracyjnej w projektowanym Przewodniku po Archiwach.

Brał udział czynny, jako specjalnie zaproszony, w pracach Komisji utworzonej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, a powołanej do ustalenia zasad brakowania akt w kancelariach placówek zagranicznych, w szczególności zaś opracowywał odpowiednią instrukcję. Brał udział czynny w VI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Wilnie. Pełnił nadal funkcje sekretarza Komitetu Redakcyjnego „Bulletin d'Information des Sciences Historiques en Europe Orientale” oraz Sekretarza Sekcji Archiwalnej T-wa Miłośników Historii w Warszawie. Jako docent Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego miał 2 godz. wykładów i 2 godziny ćwiczeń.

P. A. Moraczewski na Kursie Archiwalnym miał 2-godzinny wykład o szyciu akt oraz czterogodzinne zajęcia praktyczne ze słuchaczami. Dla Komisji Wydawniczej Kursów Archiwalnych opracował broszurę p. t. „Szycie akt”. Wskazówki praktyczne. Z 14-ma rysunkami”. (Warszawa, 1935, str. 34). Pełnił nadal funkcję sekretarza tej Komisji. Uporządkował, zakonserwował i przygotował do szycia „Teki literackie Gustawa Manteuffla”, znanego badacza dziejów Inflant. Teki te, w liczbie 70, właściciel ich, Dr. Tadeusz Manteuffel, przekazał następnie Bibliotece Narodowej J. Piłsudskiego w Warszawie.

Powołany, jako rzeczoznawca, do Komisji Rewizyjnej M. st. Warszawy, dokonał lustracji Głównego Archiwum Miejskiego i registratur wydziałowych Zarządu Miejskiego, po czym opra-

cował odpowiedni raport. Dla Redakcji Polskiego Słownika Biograficznego opracował 16 życiorysów. Na Walnym Zgromadzeniu członków Sekcji Historii Warszawy i Mazowsza T-wa Miłośników Historii wybrano go ponownie na sekretarza. Z ramienia tej Sekcji prowadził wycieczki: do Natolina i do dawnego gmachu Banku Polskiego. Z polecenia Sekcji ogłosił w dzienniku „Kurier Warszawski” (Nr. 259 z dnia 21.IX) artykuł p. t. „Natolin”.

ARCHIWUM ZIEMSKIE W KRAKOWIE.

P. W. Budka ogłosił trzy przyczynki:

- 1) Barwy herbu miasta Krakowa. Miesięcznik herald. XIV, 1935.
- 2) Pieczęcie dawnych miast księstw oświęcimskiego i zatorskiego. Wiadomości num.-archeol. XVI, 1935.
- 3) Zbiór pieczęci w Bibliotece suskiej (tamże),
P. Kamiński opublikował następujące artykuły:
  - 1) Suscy h. Saszor (Orla) w XVI i XVII w. Mies. herald. XIV, 1935.
  - 2) Tłoki pieczętne Archiwum Ziemskiego w Krakowie. Wiadomości num. archeol. XVI, 1935.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W LUBLINIE.

Personel Archiwum Lubelskiego ogłosił następujące prace naukowe:

- 1) L. Białkowski: Najstarsze wzmianki o Kochanowskich w księgach miejskich lubelskich (Pamiętnik Lubelski, t. II).
- 2) J. Riabinin: Lauda miejskie lubelskie XVIII w.
- 3) Al. Kossowski: Stan badań nad dziejami protestantyzmu na ziemiach W. X. Litewskiego w XVI—XVIII wieku. (Pamiętnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie, t. I).
- 4) Tenże: Nastroje polityczne w lubelskim w 1866—69 r. w świetle akt urzędowych. (Pamiętnik Lubelski, t. II).
- 5) Adamczyk: Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII w. (Badania z dziejów społ. i gosp. pod redakcją prof. Fr. Bujaka).

P. L. Białkowski w godzinach poza urzędowych wykładał historię i nauki pomocnicze w Uniwersytecie Lubelskim, był przewodniczącym Oddziału Lubelskiego Pol. Tow. Histor. i na zaproszenie prezydenta miasta uczestniczył w Komisji zabytkowo-historycznej m. Lublina.

P. Al. Kossowski wykładał w Uniwersytecie Lubelskim.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE WE LWOWIE.

P. E. Barwiński ogłosił drukiem:

1. Pierwsze podziały administracyjne Galicji. Ziemia Czerwińska, 1935, zesz. 1 i odbitka str. 11.
2. O archiwa miejskie. Referat na VI zjeździe historyków polskich w Wilnie. Pamiętnik zjazdu i odbitka str. 7.
3. Reformy Józefa II i jego następców i ich pozostałości archiwalne (wspólnie z dr. Wąsowiczem). Ziemia Czerwińska, 1935, zesz. II i odbitka str. 39.

Piastował godność I wiceprezesa Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego i Towarzystwa Historii Lwowa.

Za zasługi w dziedzinie badań historii Mołdawii został odznaczony orderem rumuńskim „Meritul Cultural”.

P. W. H e j n o s z ogłosił drukiem:

1. Lauda sejmikowe chełmskie, referat wygłoszony w Towarzystwie Naukowym we Lwowie, dn. 18.III.1935. Sprawozd. Tow. Nauk. r. XV. str. 34 i odbitka.
2. Statuty litewskie, a prawo polskie, referat wygłoszony na VI Powszechn. Zjeździe hist. polskich w Wilnie. Pamiętnik Zjazdu, cz. I, referaty, str. 197—203 i odbitka.
3. Dokończył wydawnictwa t. XXV Aktów grodzkich i ziemskich. Lwów, 1935, str. XX + 760.
4. Artykuły o Balach (3) i Bełzeckich (3) w I. T. Pol. Słownika Biograficznego (wyd. Akad. Umiejętności).
5. Zamieścił kilka recenzji i notatek sprawozdawczych w Kwartalniku hist. (n. XLIX), w Przeglądzie Prawa i Administracji (r. 1935) i Rocznikach dziejów społ. i gosp. T. IV.

Brał udział w VI. Powszechnym Zjeździe Hist. Pol. w Wilnie i wygłosił referat jak wyżej poz. 2. oraz uczestniczył w posiedzeniach Tow. Naukowego we Lwowie i wygłosił dwa referaty: 1. jak wyżej pn. 1. i 2. dn. 10.XII. p. t. Deklaracja królewska z r. 1661.

Rozpoczął przygotowania do druku XXVI t. Aktów grodzkich i ziemskich.

Na zaproszenie Pol. Akadem. Związku Zbliżenia Międzynarod. „Liga“ we Lwowie wygłosił w czerwcu 1935 na kursie „Wiedzy o Polsce“, organizowanym dla praktykantów, wyjeżdżających na praktyki zagraniczne, odczyt p. t. Rzut oka na historię ustroju dawnej Polski.

P. K. L e w i c k i ogłosił drukiem:

1. Walka o biskupstwo wileńskie z końcem XVI w. Odb. z Prac historycznych ku czci St. Zakrzewskiego. Lwów.
2. Literatura dziejów politycznych ziemi czerwieńskiej. Ponadto ogłosił kilka recenzyj w Kwart. hist. i w „Nowej księżce“, i współpracował przy rewizji nowego wydania Bibliografia Finkla.

P. K. M a l e c z y ń s k i ogłosił drukiem:

1. Stanowisko dokumentu w polskim prawie prywatnym i przewodzie sądowym do połowy XIII w. Studia nad hist. prawa polskiego XIV, z. 4, str. 56.
2. Sprawa chrztu i apostazji Mendoga w świetle krytyki dokumentów. Pamiętnik VI Zjazdu hist. pols. w Wilnie. I. str. 559—60.
3. Finkel. Bibliografia historii Polski, wyd. 2, t. I, zesz. 3, str. 321—480. Lwów, 1935.
4. Uwagi nad dokumentem kardynała Idziego dla Tyńca rzekomo z r. 1105. Referat na posiedzeniu Tow. Naukowego. 5.X.1935.

Ponadto recenzje: Kętrzyński St., Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich. Warszawa, 1934. (Roczniki historyczne, 1935, XI, str. 77—85).

Semkowicz Wł. Łoś J. Kazania t. zw. świętokrzyskie. Kraków, 1934. (Kwartalnik hist. 1935, zesz. 4).

Artykuł o Hinku Bibersteinie w Słowniku Biograficznym. T. II, zesz. 1, str. 20.

P. F. P o h o r e c k i ogłosił drukiem:

1. O średniowiecznych dyplomach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. — Ziemia Czerwieńska, roczn. I. 1935, zesz. I. i os. odb., str. 12.
2. Teki i zbiory Onacewicza (próba rekonstrukcji). Pamiętnik VI. Powsz. Zjazdu Hist. Polskich w Wilnie. T. 1, str. 414—424 i os. odb. str. 11.

Ponadto przygotował do druku I-szy tom „Pamiętnika VI. Powsz. Zjazdu Hist. Polskich w Wilnie, opracował notatki biograficzne o Władysławie Badenim, Oswaldzie Bartmańskim i Józefie Baworowskim w I-szym tomie „Polskiego Słownika Biograficznego“, omówił monografię O. Balzera o przewodzie sądowym polskim (Kwart. Hist. R. XLIX, str. 132, nast.), dał sprawozdanie „Z lwowskich archiwów“ w „Ziemi Czerwieńskiej“ R. I., str. 134—7., drukował szereg artykułów naukowych w poznańskiej prasie codziennej, przygotował i wykończył gotowy do druku katalog (z indeksem) dyplomów średniowiecznych Zakładu Narod. im. Ossolińskich, obejmujący 288 pozycji.

W okresie sprawozdawczym ukazała się drukiem w Poznaniu obszerna monografia Alfreda Brosiga o cechu malarskim w Poznaniu, oparta głównie na materiałach Archiwum Państwowego w Poznaniu, w których naukowym wykorzystaniu F. Pohorecki (jak zaznacza autor w przedmowie), w czasie swego pobytu w Poznaniu wybitnie autorowi pomagał.

Z polecenia Wydziału programowego M-stwa W.R. i O.P. wydał pisemną opinię o jednym z podręczników „Nauki o Państwie Polskim“ dla kl. VII szkół powsz., przedłożonym M-stwu W. R. i O. P. do aprobaty. Brał udział w Komisji Tow. Herald. dla zbadania sfałszowanych dokumentów, podsuniętych Archiwum Kapitulnemu i Archiwum Państwowemu we Lwowie.

P. H. P o l a c z k ó w n a ogłosiła drukiem:

1. R. Gerola. L'elemento araldico nel postolano di Angelino sell Osto. Mies. herald. 1935, str. 14—16.
2. R. Grappin H. O pochodzeniu i właściwej formie staropolskiego imienia Czewój (Czuwaj). Mies. herald. 1935, str. 30.
3. Fundacje dla potomków szlachty galicyjskiej. Mies. herald. 1935, s tr. 74—77.
4. Orzechowscy z Orzechowa h. Rogala. Mies. herald. 1935, str. 177—183.
5. Św. Katarzyna Sieneńska a Elżbieta Łokietkówna. Szkoła Chrystusowa. Maj. 1935, str. 288—304 i odb. Lwów, 1935, str. 19.
6. Dla miasta Kańczugi pisała historię miasta i projekt jego herbu, na prośbę burmistrza.
7. Brała udział w Komisji zwołanej przez Tow. Heraldyczne dla oceny niektórych sfałszowanych dokumentów podsuniętych Archiwum Kapitulnemu i Archiwum Państwowemu we Lwowie; Parere tej Komisji. Mies. herald., 1935, str. 40—45.
8. Ogłaszała drobne artykuły w Słowniku biograficznym.

Na posiedzeniu Tow. Naukowego we Lwowie 1935 przedstawiła pracę własną p. t. „Księga radziecka m. Drohobycz 1542—63” oraz pracę uczenicy swojej p. Anny Dörflerówny.

W maju prowadziła jak corocznie w y k ł a d y na Uniwersytecie poznańskim: tematem była w r. 1935 Chronologia średniowiecza: kalendarz juliański do obliczenia daty Wielkanocy włącznie.

P. M. W ą s o w i c z ogłosił drukiem:

1. (Wspólnie z dr. E. Barwińskim): Reformy Józefa II i jego następców i ich pozostałości archiwalne. Ziemia Czerwieńska, 1935, zesz. II i odbitka str. 39.
2. W Słowniku biograficznym Akademii Umiejętności artykuły Bem Jakób i Bielański Piotr.

Brał udział w Komisji zwołanej przez Tow. Heraldyczne dla oceny niektórych sfałszowanych dokumentów podsuniętych Archiwum Kapitulnemu i Archiwum Państwowemu we Lwowie.

Prace ogłoszone drukiem przez personel archiwum:

- 1) J. Staszewski: Austriacy w Bydgoszczy 1809 r. Przegląd Bydgoski, 1935, zeszyt 1—2.
- 2) J. Staszewski: Generał Józef Biernacki. Roczniki Histor. Poznań. R. XI, 1935.
- 3) J. Staszewski: Generał Edmund Taczanowski. 1936.
- 4) J. Staszewski: Obrazki z życia Bydgoszczy w czasach Księstwa Warszawskiego. Przegląd Bydgoski, 1934, zesz. 3—4.
- 5) J. Staszewski: Walki kawaleryjskie pod Mirem i Romanowem 1812 r. Przegląd Historyczno-Wojskowy, 1934.
- 6) J. Staszewski: Dywizja wielkopolska przed wyprawą na Moskwę 1812. Roczniki Historyczne, tom XI.
- 7) J. Staszewski: Obrona Wielkopolski w 1809 r.
- 8) J. Staszewski: Bitwa pod Pyzdrami 29.IV.1863. (Obie ostatnie prace w Rocznikach Związku Weteranów Powstania Narodowego R. P. 1914—19, str. 9—15 i 38—43).
- 9) J. Staszewski: Artyleria polska pod Gdańskiem 1807 r. Rocznik Gdański, t. VII i VIII. Gdańsk, 1935.
- 10) J. Staszewski: Z dziejów garnizonu polskiego w Gdańsku w latach 1808—1812. Tamże. Prace J. Staszewskiego wymienione pod poz. 2, 9, 10 oparte częściowo na materiałach Archiwum Głównego.
- 11) A. Walawender: Kronika klęsk elementarnych z lat 1450—1586. Tom II. Zniszczenia wojenne i pożary.

P. K. Kaczmarczyk rozwijał działalność naukową w Towarzystwie Miłośników Historii w Poznaniu, jako prezes Towarzystwa i w Oddziale Poznańskim Polskiego Towarzystwa Historycznego, jako jego członek zarządu.

P. A. Kaletka brał udział w pracach Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu. Jest skarbnikiem Towarzystwa.

P. M. Kniat pracował w archiwach i bibliotekach berlińskich, kończąc studia nad uwłaszczeniem włościan w Wielkim Księstwie Poznańskim. Brał udział w pracach Towarzystwa Miłośników historii w Poznaniu w charakterze sekretarza towarzystwa.

P. J. Staszewski był sekretarzem redakcji „Roczników Historycznych”. Uczestniczył jako skarbnik w pracach Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W WILNIE.

Ogłosili drukiem:

P. Wacław Gizbert-Studnicki: Kościół ewangelicko-reformowany w Wilnie. (Historia. Organizacja. Świątynia). Wilno, 1935.

W sprawozdaniach Akademii Um. został ogłoszony jego referat o tajnym nauczaniu na Litwie.

W zeszycie jubileuszowym (Nr. 29) „Die Deutsche Wissenschaftl. Zeitschrift für Polen” ogłosił pracę p. t.: „Quellen zur Geschichte der deutsch-polnischen Beziehungen im Archiv und der Bibliothek der evang.-reform. Synode in Polen”.

W „Kurjerze Wileńskim” ogłaszał w felietonach artykułiki treści historycznej i art. o Archiwum Państwowym w Wilnie. Do „Słownika Biograficznego” Akademii napisał kilka życiorysów.

P. R. Mienicki: Ziemia Nowogródzka w dobie porozbiorowej (1793—1914). Wilno, 1935, str. 80. Wyd. T-wa Rozwoju Ziemi Wschodnich.

— Przegląd dziejów W. X. Litewskiego w okresie 1569—1696 wydrukowany w „Pamiętniku” VI Zjazdu historyków polskich w Wilnie w r. 1935 i jako nadbitka.

— Archiwa W. X. Litewskiego — tamże i jako nadbitka.

— Recenzja o pracy Wł. Godziszewskiego p. t. „Granica polsko-moskiewska wedle pokoju polanowskiego wytyczona w latach 1634—1648” w Ateneum wil., rocznik X r. 1935.

P. A. Rosiak: 2 recenzje w Roczniku X Ateneum Wileńskiego o pracach:

- 1) Cz. Bogdalskiego: „OO. Bernardyni w Polsce 1453—1530”;
- 2) T. Sieczki: „Kult obrazu N. Panny Marii Ostrobramskiej w dziejowym rozwoju”.

Wygłosili odczyty i referaty:

P. Wacław Gizbert-Studnicki wykładał na różnych kursach, organizowanych przez Kuratorium Szkolne, przez Pol. Tow. Krajoznawcze i Związek Popierania Turystyki — o Wilnie. Przewodniczył w Tow. Miłośników Historii Reformacji w Polsce im. Jana Łaskiego w Wilnie.

P. R. Mienicki na Zjeździe Historyków Polskich — 2 referaty, wymienione w pracach, ogłoszonych drukiem w „Pamiętniku” tegoż Zjazdu.

P. A. Rosiak: 9.V.1935 r. w Komitecie dzielnicowym Śródmieścia B. B. W. R. odczyt p. t. „Nowa konstytucja i jej znaczenie”.

P.P. W. Gizbert-Studnicki. R. Mienicki i A. Rosiak należeli do Wil. Komitetu Gospodarczego VI Zjazdu Historyków Polskich.

P. A. Rosiak brał czynny udział w Kursach Krajoznawczych, jako wykładowca dla młodzieży szkół średnich.

SEKCJA ARCHIWALNA
TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII
W WARSZAWIE
1919—1926—1936*)

Sekcję Archiwalną zawiązano już w czerwcu 1919 r., a więc w kilka miesięcy po rozpoczęciu funkcjonowania polskiej państwowej służby archiwalnej. Okres 1919 — 1926 nie sprzyjał przecież podjęciu normalnej systematycznej pracy na tym terenie, pomijając już bowiem lata wojenne 1919 — 1920, w okresie tym polscy archiwiści pochłonięci byli przede wszystkim pracą nad obejmowaniem, organizowaniem i doprowadzaniem do podstawowego ładu objętych przez się po okupantach zbiorów archiwalnych przy jednoczesnym organizowaniu akcji rewindykacji akt od zaborców. W okresie tym więc poza zebraniem organizacyjnym, na którym dyskutowano o zadaniach nader rozległych, jakie przed Sekcją otwierały się, nie możemy zanotować żadnego innego zebrania. Prace Sekcji podjęto naprawdę dopiero w końcu października 1926. Być może nie będzie rzeczą zbędną spojrzenie wstecz i dokonanie przeglądu prac Sekcji w okresie tego dziesięciolecia.

Na czele Sekcji stali zrazu (1919) ś. p. Józef Paczkowski, później (1926—1931) ś. p. Stanisław Ptaszycki, wreszcie (od października 1931) Witold Suchodolski. Zastępcami przewodniczącego byli kolejno: Józef Siemieński (1926—1931), Kazimierz Konarski (1931—1935), wreszcie Alexy Bachulski (od 1935). Sekretarzem był zrazu Antoni Rybarski (1919) potem Tadeusz Manteuffel (1926 do dziś).

---

*) Por. Archeion, II (1927), 193.

Jako cel Sekcja postawiła sobie organizowanie stałych zebrań, które podniosłyby poziom wiadomości fachowych wśród archiwistów stołecznych i umożliwiłyby bardziej doświadczonej z pośród nich dzielenie się nabytą wiedzą z początkującymi. Zebrań takich w omawianym okresie odbyło się 42. Przedmiotem ich były rzeczy następujące. Tematem dziewięciu zebrań były sprawy archiwalne za granicą (Bachulski: Archiwa belgijskie, Archiwa niemieckie, Zjazdy archiwalne niemieckie, Archiwa gospodarcze za granicą. Siemieński: Archiwa angielskie, francuskie i holenderskie, Sprawozdanie z prac Komisji Ekspertów archiwalnych w Międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych, Recenzja pracy S. Pistolese'go o archiwach europejskich. Suchodolski: Estońska ustawa archiwalna).

W zakresie polskich spraw archiwalnych na plan pierwszy wysunęło się zagadnienie nieustalonej terminologii archiwalnej. Rozpoczęto od przedyskutowania i ustalania zasadniczych terminów. Dyskusja ta na podstawie referatów K. Konarskiego wypełniła w latach 1926—1927 kilka posiedzeń, stając się impulsem do opublikowania przez J. Siemieńskiego „Roztrząsań terminologicznych” w czasopiśmie *Archeion* zeszyt 3, 4, 5 jak również do uwzględnienia przez K. Konarskiego w jego „Nowożytnej Archiwistyce Polskiej”, referowanej na sekcji, działu terminologicznego. Poświęcono kilka posiedzeń sprawom rejestralnym na tle historyczno-porównawczym (Kaleński: Rejestralura pruska, rosyjska. Manteuffel: Plan rejestralury w urzędach administracji publicznej. Konarski: Zespół archiwalny a rejestralura), jak również zagadnieniu brakowania akt (Kaleński), omawiano sprawę kursów Archiwalnych (Konarski), zagadnienie inwentaryzacji archiwalistów nowożytnych (Przelaskowski), zastanawiano się nad stosunkami Archiwum do Biblioteki (Więckowska), dyskutowano sprawę przewodnika po archiwach polskich (Suchodolski, Przelaskowski). Wreszcie w ostatnich zwłaszcza latach na szeregu zebrań wygłoszono referaty opisowo-sprawozdawcze bądź o poszczególnych zespołach archiwalnych, bądź o całych archiwach, bądź o układach archiwalnych zawartych przez Rzeczpospolitą Polską. (Jakubowski — Archiwum W. ks. Litewskich, Łopaciński — Akta Rz. Kat. Kolle-

gium Duchownego, Bachulski — Akta Komisji Emerytalnej Królestwa Polskiego, Skowrońska — Akta wyznaniowe, Ptaszycki — Inwentarze Archiwum Koronnego z 1613, Manteuffel — Akta Okręgu Naukowego Warszawskiego, Łopaciński — Archiwum Duchowne z czasów St. Augusta, Moraczewski — Archiwum Szkoły Górskiego, Englert — Archiwum Miejskie w Warszawie, Łopaciński i Moraczewski — Archiwum w Jabłonie, Warężak — Akta Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, Moraczewski — Archiwum Gen. Krukowieckiego, Stojanowski — Układ archiwalny polsko-niemiecki z r. 1926).

Dwa zebrania poświęcone uczczeniu dwu zmarłych w tym okresie uczonych historyków i archiwistów: ś.p. Antoniego Prochaskiego i ś.p. Stanisława Ptaszyckiego. Szereg mówców gruntownie zanalizował ich działalność na obu tych polach.

Liczba zebrań w ciągu drugiego pięciolecia działalności Sekcji wzrosła w dwójnasób w porównaniu z ich liczbą w ciągu pięciolecia pierwszego. Wobec przystąpienia do prac Sekcji archiwistów Centralnego Archiwum Wojskowego i Archiwum Miejskiego frekwencja również znacznie się powiększyła.

Dający się odczuwać brak wydawnictw fachowych, dotyczących prowadzenia kancelaryj i registratur, spowodował, że z inicjatywy kilku członków Sekcji zawiązano Komisję Wydawniczą. Postawiła ona sobie za zadanie dostarczenie szerszemu gronu urzędników broszur informacyjnych z zakresu służby registraturalnej i archiwistyki nowożytnej. W kwietniu 1934 Komisja się zorganizowała pod przewodnictwem Kazimierza Konarskiego z Adamem Moraczewskim jako sekretarzem. W ciągu 2¹/₂-letniej działalności Komisja opublikowała 8 następujących broszur: 1) Gustaw Kaleński — Brakowanie akt, 2) Stefan Stosyk — Przepisy kancelaryjne dla urzędów administracji publicznej w teorii i praktyce, 3) Tadeusz Manteuffel — Wykaz akt, wskazówki praktyczne, 4) Adam Moraczewski — Szycie akt, wskazówki praktyczne, 5) Wiesław Siewierski — Rejestracja spraw i obieg akt w urzędach, 6) Ryszard Przelaskowski — Program prac wewnętrznych w archiwach nowożytnych, 7) Stefan Stosyk — Przepisy o przechowywaniu akt oraz 8) Adam Moraczewski — Zakładanie i prowadzenie akt.

Latem roku 1936 zarząd Sekcji postanowił rozszerzyć działalność wydawniczą w nowym kierunku i rozpocząć publikację bądź inwentarzy archiwów prywatnych, które niejednokrotnie z powodu braku takich inwentarzy są pomijane przez badaczy, bądź prac konstrukcyjnych archiwoznawczych. Z Ministerstwa W. R. i O. P. uzyskano na ten cel pewne fundusze tak, że w ciągu roku 1937 inicjatywa ta wejdzie w stadium realizacji.

SOMMAIRES.

S t a n i s l a s   K ę t r z y ń s k i : Stanislas Zakrzewski.

L'auteur esquisse la caractéristique de feu Stanislas Zakrzewski, professeur de l'histoire du Moyen Age à l'université Jean Casimir à Lwów, président de la Société Polonaise d'Histoire décédé au mois de mars 1936. Ce savant remarquable s'était surtout attaché à des recherches sur la période primitive de l'histoire de Pologne et on lui doit des ouvrages sur Mieszko I (X-e siècle) et sur Boleslas le Vaillant (XI-e siècle). Bien que Stanislas Zakrzewski ne fût pas archiviste, il s'intéressait vivement aux questions qui se rattachent aux archives. Pendant de longues années il fit partie de l'Expédition Romaine, organisée systématiquement par l'Académie Polonaise des Sciences. A ce titre il travailla, non seulement dans les Archives du Vatican, mais dans d'autres archives d'Italie. Le gouvernement, reconnaissant sa haute compétence, l'appela au Conseil des Archives, dont il fut membre de 1930 à 1935.

C a s i m i r   K a c z m a r c z y k : L'abbé Jean Fiałek.

L'auteur met en lumière l'activité scientifique de l'abbé Jean Fiałek, professeur à l'Université Jagellonienne, décédé au mois d'octobre 1936, et fait ressortir les mérites de cet éminent savant auquel nous devons de nombreux travaux sur l'histoire de l'Eglise et de l'instruction publique en Pologne. Il insiste tout particulièrement sur le rôle de l'abbé Fiałek, en tant que protecteur zélé des archives ecclésiastiques en Pologne.

T h a d é e M a n t e u f f e l : La chancellerie de la Circonscription Scolaire de Varsovie.

Dans cette seconde partie de son étude (I-re Partie, voir Archeion XIII, 1935, p. 11—29, 271) l'auteur décrit l'organisation des chancelleries des autorités supérieures de l'Instruction publique dans la Pologne du Congrès à partir de la répression de l'insurrection de Novembre (1831) jusqu'à l'évacuation de ces bureaux en Russie en 1915. Il montre comment peu à peu la langue russe y fut substituée au polonais précédemment en usage; il fait connaître les diverses modifications introduites dans le service et la rédaction des actes d'après des modèles russes, et enfin l'élimination des employés polonais remplacés par des Russes, le plus souvent totalement incompetents.

J e a n K r u s z y n s k i : Un nouvel appareil de reproduction photographique et, en particulier, son application aux documents d'archives.

L'auteur décrit d'abord les diverses méthodes de reproduction photographique des imprimés, manuscrits, dessins, etc. Il constate que pour la reproduction en masse, quand il est nécessaire de photographier un grand nombre de pages à la fois, les chambres miniatures (Leica ou Contax) donnent les meilleurs résultats. Leurs objectifs, construits avec la plus grande précision, permettent de réaliser un agrandissement ou une réduction considérable de l'image (fig. 1 et 2). Il est pourtant plus facile de travailler avec un autre type d'appareil qui permet de reproduire l'image directement sur le papier sans nécessiter l'emploi de plaque ou de pellicule. Tels appareils sont munis d'un prisme monté devant l'objectif et qui renverse l'image. Ce dispositif permet d'obtenir sur le papier, la plaque ou le verre dépoli l'image exacte de l'objet. Cependant ces appareils, très coûteux, ont encore un fort inconvénient: ils ne sont pas portatifs.

L'auteur a construit un appareil bon marché, facile à transporter et qui permet un travail rapide. Le prisme devant l'objectif a été remplacé par un miroir qui renverse l'image obtenue directement sur le papier. Le pied mobile permet de rapprocher

ou d'éloigner la chambre de l'objet photographié. La source lumineuse est installée de façon à éclairer l'objet d'en haut ou bien de donner, à volonté, un éclairage latéral. Le premier éclairage est appliqué à la reproduction des imprimés et des dessins, le second à la photographie d'objets plastiques tels que médailles, monnaies, sceaux etc.

Cet appareil peut servir aussi à la reproduction des filigranes de papier. Les reproductions obtenues au moyen de ce nouveau modèle sont représentées dans le texte (fig. 3, 6—13).

C a s i m i r K a c z m a r c z y k: L'exemplaire de Częstochowa de l'inventaire des Archives de la Couronne (1613).

L'auteur constate que, grâce aux recherches de M. M. Balzer, Kłodziński, Ptaszycki et Siemieński, on possède des informations plus ou moins précises sur sept exemplaires manuscrits de l'inventaire des Archives de la Couronne, dressé en 1613 à l'instigation du roi de Pologne Sigismond III, par les frères Stanislas et Mathias Lubieński, alors secrétaires royaux. M. Stanislas Ptaszycki, dans son mémoire imprimé dans „Archeion", t. IV et V, a recueilli et systématiquement présenté des renseignements sur ces sept exemplaires. M. Kaczmarczyk qui depuis des longues années est occupé à mettre en ordre les Archives du monastère des PP. Paulins, de Jasna Góra à Częstochowa, y a découvert un autre exemplaire, jusqu'ici inconnu, de ce même inventaire, le huitième par conséquent. Dans son article M. Kaczmarczyk décrit le document qu'il a trouvé et en analyse les rapports avec les exemplaires décrits — comme nous l'avons dit — par Ptaszycki.

J u l i e n N i e ć: Le fonds des manuscrits à la Bibliothèque Volhynienne de la Société des Amis des Sciences de Łuck.

Ce n'est qu'après la guerre, la Volhynie ayant été de nouveau rattachée à la République, que s'est constituée cette société. Sous le régime russe les institutions polonaises de ce genre ne pouvaient prendre aucun essor. La Société a pour but entre autres,

de recueillir des manuscrits. Elle est parvenue à en rassembler un grand nombre, provenant de collections publiques et privées qui pendant la guerre avaient été dispersées ou dévastées. Les matériaux en question concernent de vieilles familles du pays, des villes, des églises, des monastères etc. Les plus anciens remontent au XVI-e siècle. L'auteur les passe successivement en revue.

Dans les Comptes Rendus des publications concernant les Archives:

1° M. F. P o h o r e c k i analyse la vaste publication qui doit comprendre sept volumes, des Catalogues des Archives Municipales de Lwów, et en particulier les tomes III et IV déjà parus, avec leur supplément. Ces volumes élaborés par M. Charles Badecki, directeur adjoint de ces Archives, comprennent environ 500 pages et 200 illustrations et concernent les registres et les actes administratifs et judiciaires de la ville de 1382 à 1787 ainsi que les livres des comptes de 1404 à 1788, conservés dans ces Archives.

Cette publication monumentale, fruit des longs efforts de M. Badecki, permet de prendre une connaissance approfondie des richesses des Archives de Lwów, ville qui a joué un rôle si éclatant dans l'histoire politique et économique de l'ancienne Pologne.

2° M. P o h o r e c k i analyse l'ouvrage intitulé: Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände. Herausgegeben unter Mitwirkung von L. Gross, S. K. Mayr, I. Seidl, F. Antonius, F. v. Reinöhl, O. Schmid, P. Kletler, O. Brunner, F. Huter, W. Latzke et W. Kraus — von L. Bittner, I. Band, Wien, 1936. Cet ouvrage dû au labeur prolongé de douze archivistes viennois, sous la direction de M. le Directeur Bittner, peut, dit M. Pohorecki, être qualifié à juste titre de monumental.

3° M. T. M a n t e u f f e l rend compte d'une publication: Guide international des Archives. Europe. Paris — Rome, s. d. En premier lieu, il informe les lecteurs de la revue „Archeion“ de l'objet même de l'enquête instituée par la Commission des Expertes d'Archives du Comité International des Sciences Historiques. Sans analyser les énormes matériaux que contiennent les réponses envoyées, M. Manteuffel en fait ressortir la valeur considerable en tant qu'informations et études comparatives. Il sera donné un compte rendu plus détaillé de cet ouvrage dans les volumes suivants d'Archeion.

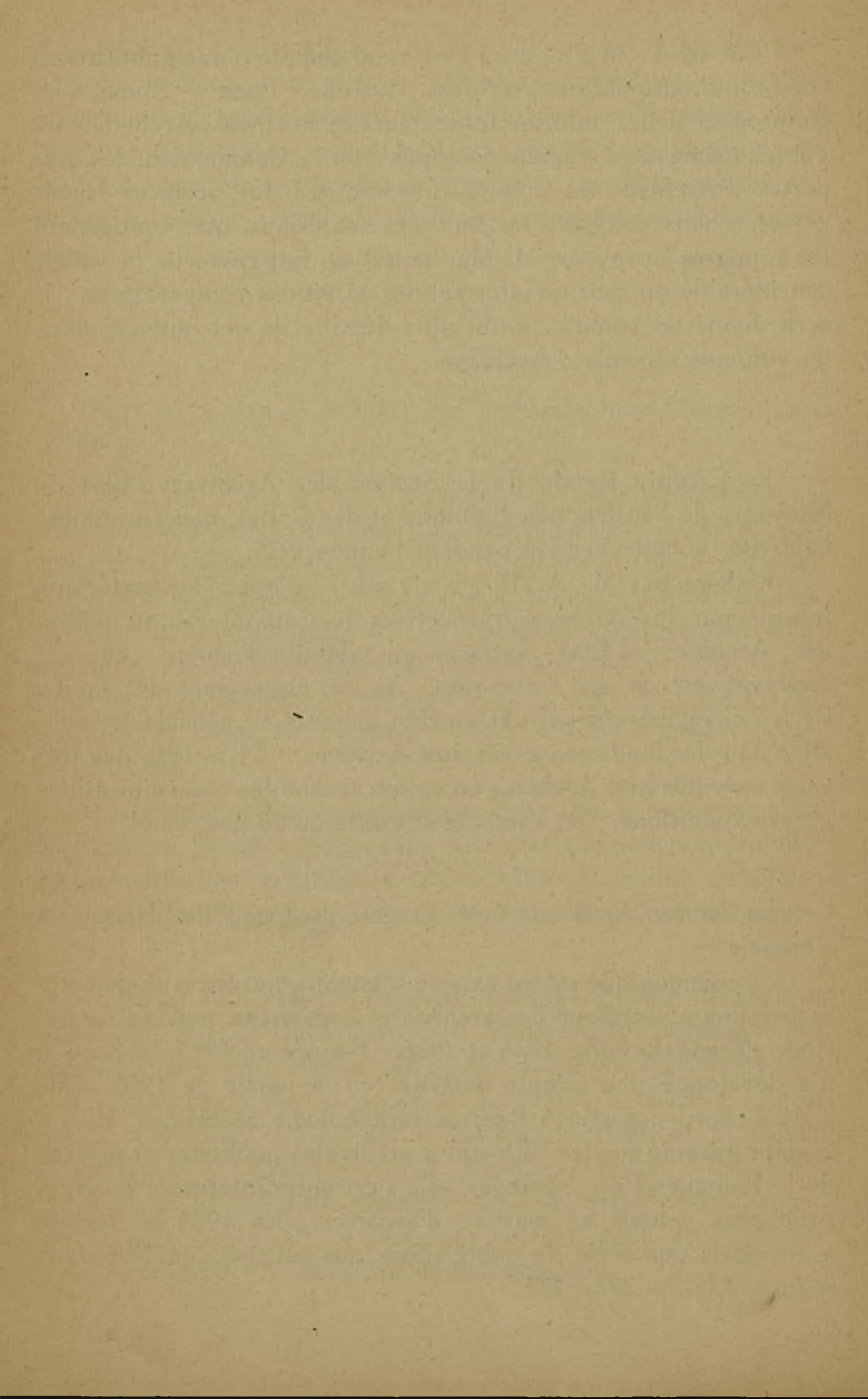
Le Compte Rendu de la Section des Archives d'Etat du Ministère de l'Instruction Publique et des Cultes, met en lumière l'activité de cette Section pendant l'année 1935.

Elaboré par M. A. R y b a r s k i d'après les matériaux fournis par les Archives respectives le Compte Rendu (1935) des Archives d'Etat expose en détail l'oeuvre de ces Archives en ce qui concerne: A) le classement des fonds, B) les changements qui ont eu lieu pendant la période en question dans les fonds conservés aux Archives; C) la liste des travaux exécutés aux Archives en ce qui touche les communications et les expéditions; D) l'activité scientifique du personnel.

La Section Archivale de la Société des Amis de l'Histoire à Varsovie.

Ce communiqué est un exposé sommaire des travaux de cette association scientifique des archivistes varsoviens, pendant la période décennale entre 1926 et 1936. Fondée en 1919, la Section n'a développé une intense activité qu' à partir de 1926. Elle s'est d'abord occupée à fixer la terminologie archivale. Elle a ensuite informé sur les collections archivales publiques et privées de la Pologne et de l'étranger, elle s'est enfin intéressée à divers problèmes actuels en matière d'archives. En 1934 la Section a entrepris une série de publications qui ont été signalées dans le tome XIII, p. 276—277.

SPIS TREŚCI ZESZYTU XIV-go.

ROZPRAWY.

	Str.
Stanisław KĘTRZYŃSKI: ś. p. Stanisław Zakrzewski	1
Kazimierz KACZMARCZYK: ś. p. Ks. Jan Fijałek	6
Tadeusz MANTEUFFEL: Registratura Okręgu Naukowego Warszawskiego II	11
Jan KRUSZYŃSKI: Nowy aparat do reprodukcji fotograficznej i jego zastosowanie szczególnie do zabytków archiwalnych	23

MATERIAŁY.

Kazimierz KACZMARCZYK: Egzemplarz częstochowski inwentarza Archiwum Koronnego z roku 1613	36
Julian NIEC: Dział rękopisów w bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku	45

SPRAWOZDANIA Z LITERATURY ARCHIWALNEJ.

1. Feliks POHORECKI: Archiwum Akt Dawnych m Lwowa. A. Oddział Staropolski. III. Księgi i akta administracyjno-sądowe 1382—1787 z 82 ilustracjami na XXX tablicach. IV. Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404—1788. Z 119 ilustracjami na XXXVIII tablicach. Opracował Dr. Karol Badecki. Lwów. 1935 — 1936 58
2. Feliks POHORECKI: Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs .. Herausgegeben .. von L. Bittner. I. Band. Wien, 1936 66
3. Tadeusz MANTEUFFEL: Guide international des archives. Europe. Paris. Rome. s d. 81

SPRAWOZDANIA.

	Str.
1. Sprawozdanie z działalności Wydziału Archiwów Państwowych za rok 1935	85
2. Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych. Rok 1935. Na podstawie materiałów, dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe, opracował Antoni RYBARSKI	101
3. Sekcja Archiwalna Towarzystwa Miłośników Historii w Warsza- wie. 1919 — 1926 — 1936.	171
STRESZCZENIA w języku francuskim	175

TABLE DES MATIÈRES DU FASCICULE XIV.

ÉTUDES.

	P.
Stanislas KĘTRZYŃSKI: Stanislas Zakrzewski	1
Casimir KACZMARCZYK: L'abbé Jean Fialek.	6
Thadée MANTEUFFEL: La chancellerie de la Circonscription Scolaire de Varsovie. II.	11
Jean KRUSZYŃSKI: Un nouvel appareil de reproduction photographi- que et, en particulier, son application aux documents d'archives .	23

MATÉRIAUX.

Casimir KACZMARCZYK: L'exemplaire de Częstochowa de l'inven- taire des Archives de la Couronne (1613).	36
Julien NIEC: Le fonds des manuscrits à la bibliothèque Volhynienne de la Société des Amis des Sciences de Łuck	45

COMPTES RENDUS DES PUBLICATIONS CONCERNANT LES ARCHIVES.

1. Félix POHORECKI: Archives Municipales de la ville de Lwów. A. Section de la Pologne Ancienne. III. Les registres et les actes administratifs et judiciaires. 1382—1787. 82 illustra- tions sur XXX planches IV. Les registres de comptes. 1404— 1788. 119 illustrations sur XXXVIII planches. Par Dr. Charles Badecki. Lwów, 1935—1936.	58
2. Félix POHORECKI: Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs ... Herausgegeben ... von L. Bittner. I. Band. Wien, 1936	66
3. Thadée MANTEUFFEL: Guide international des archives, Europe. Paris. Rome. s d.	81

COMPTES RENDUS.

	Str.
1. Compte Rendu de la Section des Archives d'État du Ministère de l'Instruction Publique et des Cultes. 1935.	85
2. Compte Rendu des Archives d'État, élaboré par Antoine RYBARSKI d'après les matériaux fournis par les Archives respectives. 1935.	101
3. La Section Archivale de la Société des Amis de l'Histoire à Varsovie. 1919 — 1926 — 1936.	171
SOMMAIRES	175

ROCZNIKI HISTORYCZNE

O R G A N

T-WA MIŁOŚNIKÓW HISTORII W POZNANIU

POD REDAKCJĄ:

KAZIMIERZA TYMIENIECKIEGO

KAZIMIERZA I KACZMARCZYKA

POZNAŃ, ARCHIWUM PAŃSTWOWE Góra Przemysława 1

PRZEGLĄD HISTORYCZNO-WOJSKOWY

WYDAWANY PRZEZ

WOJSKOWE BIURO HISTORYCZNE

REEAKTOR:

MAJOR OTTON LASKOWSKI

WARSZAWA, GŁÓWNA KSIĘGARNIA WOJSKOWA

Wydawnictwa Kursów Archiwalnych

WYCHODZĄ W WARSZAWIE NAKŁADEM

SEKCJI ARCHIWALNEJ T-WA MIŁOŚNIKÓW HISTORII

1. KALEŃSKI G. – Brakowanie akt;
2. STOSYK ST. – Przepisy kancelaryjne;
3. MANTEUFFEL T. – Wykaz akt;
4. MORACZEWSKI A. – Szycie akt;
5. SIEWIERSKI W. – Rejestracja spraw;
6. PRZELĄSKOWSKI R. – Program prac wewnętrznych w archiwach nowożytnych;
7. STOSYK S. – Przepisy o przechowywaniu akt;
8. MORACZEWSKI A. – Zakładanie i prowadzenie akt.

SKŁAD GŁÓWNY:

CENA KAŻDEJ BROSZURY 1 ZŁ.

ARCHIWUM OŚW. PUBL. WARSZAWA, Krak.-Przedm. 26/28

WYDAWNICTWA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

- I. *Mienicki R.*: Archiwum Akt Dawnych w Wilnie 1923 r.
- II. *Riabinin J.*: Archiwum Państwowe w Lublinie . 1926 r.
- III. *Rybarski A. i Łopaciński W.*: Polskie Archiwa Państwowe . . . . . 1927 r.
- IV. *Kaczmarczyk K.*: Literatura archiwalna Odrodzonej Polski . . . . . 1928 r.
- V. Wydział Archiwów Państwowych. Rok 1928 . 1928 r.
- VI. Inwentarz b. Wileńskiego Archiwum Centralnego 1929 r.
- VII. Indeks alfabetyczny miejscowości dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Część I. 1929 r.
- VIII. *Łopaciński W. i Rybarski A.*: Gmachy Archiwów Państwowych Rzplitej Polskiej . . . 1929 r.
- IX. Wydział Archiwów Państwowych. Rok 1929 . 1929 r.
- X. *Konarski K.*: Nowożytna Archiwistyka Polska Biblioteka czasopisma Archeion. I. Dodatek do zeszytu VII. . . . . 1929 r.
- XI. Wydział Archiwów Państwowych. Rok. 1930. Część I . . . . . 1930 r.
- XII. Wydział Archiwów Państwowych. Rok 1930. Część II . . . . . 1930 r.
- XIII. Archiwum Państwowe w Lublinie. Inwentarz ksiąg dawnych . . . . . 1931 r.
- XIV. *Manteuffel T.*: Archives de l'Etat en Pologne. Dodatek do zesz. IX . . . . . 1931 r.
- XV. *Siemieński J.*: Przewodnik po archiwach polskich. I. Archiwa dawn. Polski Biblioteka czasopisma Archeion. II. Dodatek do zesz. XI. . . . . 1933 r.

P o m n i k i P r a w a wydawane przez Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Tom VI. *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV i XVI w.* Tom. II. *W opracowaniu A. Włodarskiego i A. Wolffa pod kierunkiem J. Siemieńskiego* . . . 1930 r.

A r c h e i o n, czasopismo naukowe, poświęcone sprawom archiwalnym. Zeszyty I—XIII. . . . . 1927 — 1935 r.